

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historie

**Korunovační řád Karla IV. jako ritualizovaný panovnický
program**

The Coronation *Ordines* of Charles IV. as Ritualized Rulersprogramme

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

VÁCLAV ŽŮREK

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 29. 4. 2007

.....

Poděkování

Svým díkem jsem povinen mnoha lidem. Na prvním místě vedoucímu své diplomové práce Prof. Josefu Žemličkovi za zprostředkování kouzla přemyslovských dějin a také za pomoc při psaní předkládaného textu. Dále pak děkuji Doc. Martinu Nejedlému za ponouknutí k odjezdu na užitečný studijní pobyt na Université Paul-Valéry v Montpellier. Jsem vděčen Dr. Pavlíně Rychterové za možnost studovat na kostnické Univerzitě a využívat tamní univerzitní knihovnu, a také za upozornění, jak hluboko vede králičí nora současné medievistiky. Pochopitelně děkujit všem, kteří o tuto práci projevili zájem.

Vděčný jsem svým rodičům, kteří mě k historii přivedli a pak na studiích podporovali. Last but not least musím poděkovat Janě za to, že celou práci přečetla a že se mnou čas, strávený psaním diplomky, vydržela.

Motto:

„Myslíte, že minulost, protože se již stala, je hotová a neměnná? Ach ne, její šat je ušit z měňavého taftu a pokaždé, když se po ní ohlédnem, vidíme ji v jiných barvách.“

Milan Kundera, *Život je jinde*

Obsah

Úvod	6
I. <i>Ordo ad coronandum Regem Boemorum</i>	9
II. Josef Cibulka a jeho zakladatelské dílo	12
Recepce v domácí historiografii.....	18
III. korunovační ceremonie a <i>ordines</i> středověké Evropy jako předmět bádání	21
Cibulkovi předchůdci.....	21
Badatelské otázky současné historiografie.....	23
IV. Charakter textu v kontextu evropské tradice	30
<i>Ordo</i> jako pramen.....	30
Liturgická úroveň.....	32
Ceremoniální úroveň	34
V. Domácí tradice: existoval přemyslovský „korunovační řád“?	48
Povýšení českých knížat.....	49
Popisy korunovační ceremonie posledních Přemyslovců.....	52
Role arcibiskupa.....	55
VI. Motivace a kontext vzniku Karlova korunovačního řádu: badatelské problémy	60
Karlova korunovace 1347.....	60
Inspirace francouzskými řády.....	65
Přemyslovská rezidua nebo záměrná ritualizace přemyslovské paměti?.....	68
Korunovační řád v kontextu písemnictví panovnické reprezentace.....	71
VII. Druhý život řádu	74
Následné korunovace.....	74
Staročeský překlad.....	75
Polský „překlad“	75
VIII. Závěr	78
IX. Použité prameny a literatura	80
X. Přílohy	94
Resumé	97
English summary	99

Úvod

Doba Karla IV. Zdánlivě probrané, mnohokrát popsané a vzpomínané období. Tlusté monografie budí dojem, že všechno již někdo vymyslel, řekl, napsal. Navíc se tato doba postupně stala asi nejvýše hodnoceným obdobím českých dějin. Stačí vzpomenout loňskou dávno před koncem vyprodanou výstavu na Pražském hradě (*Karel IV. - Císař z Boží milosti*) nebo vítězství Karla IV. v soutěži o největšího Čecha. Karel IV. a jeho doba, jako symbolické centrum (řečeno s Milošem Havelkou¹), nahradilo jiná, dříve zdůrazňovaná témata. Husitství ztratilo po roce 1989 svůj dřívější význam „uzlového bodu národního mýtu“ [...] „a na jeho místo nastoupil Karel IV. [...] Nikdo to nepropagoval, tím méně nařizoval, společnost si prostě na svém mýtu zapracovala sama. Už nechce být „proti všem“ (Jirásek), nechce se hrdinsky bránit, ale být samozřejmou součástí Evropy jako za Karla.“² A není divu. Nejde jen o projektovanou ideovou spřízněnost pocitů současníků s předky podporovanou dojemem, že jsme se my, Češi tenkrát poprvé stali součástí Evropy. Svou roli hraje také vnímání karlovske doby coby zlatých časů míru a blahobytu, jež se objevuje již na počátku 15. století. Dále nás ovlivňuje také všudypřítomnost karlovske doby (ostatně tato slova píše student univerzity založené před více než 650 lety právě Karlem IV.). Stačí jen namátkou jmenovat symboly karlovske doby, jež máme stále před očima - Karlův most, Karlštejn, korunovační klenoty, katedrála svatého Víta a další a další. O nic menší vliv nemá ani umělecké zpracování doby například ve filmech a muzikálech. Karla IV. máme prostě rádi, což není nic nového, překvapujícího a už vůbec ne špatného. Vytváření symbolických center pomáhá snadněji pojmout minulost a sestavit z ní dějiny. Je zajímavé, že idealizace v případě doby Karla IV. přemohla i historiky. Jakoby pozitivní hodnocení Karlovy éry zakonzervovalo možnost i potřebu usilovat o její bližší poznání. Přesto nebo právě proto je smysluplné o další prozkoumání této usilovat. Výběr tématu předkládané práce ovšem nebyl motivován tímto vědomím. Na počátku stál zájem o dobu posledních Přemyslovců a snaha zjistit něco více

¹ K výkladu pojmu symbolické centrum srov. HAVELKA, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*. Praha 2001, s. 6-44.

² TŘEŠTÍK, Dušan: *O co skutečně jde v českém dějepisectví*. In: *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha 2005, s. 100-119, citát s. 117-118.

o postavení krále ve společnosti tehdejší doby. Při hledání vhodných pramenů pak padl výběr na český korunovační řád ze 14. století.

Korunovace coby nejslavnostnější okamžik králova života je skutečně do jisté míry klíčem k zachycení středověkého vnímání krále. Kromě popisů korunovací v různých kronikách je zajímavým pramenem českého středověku je právě korunovační řád Karla IV. *Ordo ad coronandum Regem Boemorum*, který je ústředním tématem předkládané práce. Není to poprvé, co se tento řád stává tématem historického pojednání, již ve 30. letech 20. století řád vydal, popsal a analyzoval Josef Cibulka., s jehož dílem se práce bude muset vyrovnat na prvním místě. Ovšem, stejně jako z něj může čerpat a na jeho knihu navázat. K tomu snad dopomůže rozhlédnutí po novější odborné literatuře a badatelských trendech současné medievistiky. Pro ujasnění původu a kontextu, v němž řád vznikl a fungoval, je třeba si také uvědomit jaké místo má korunovační ceremonie ve starších českých dějinách. Bude proto užitečné přihlédnout také ke korunovacím Přemyslovců.

Ceremonie a rituály spojené s mocí byly ve středověku (ostatně stejně jako dnes) naplněny symboly. Korunovační rituály a potažmo také texty předepisující jejich průběh, může moderní badatel použít jako klíč k vyložení některých symbolů a významů, jejichž pomocí se prezentovala středověká královská moc. K jejich pochopení je třeba proniknout za prostý popis jednotlivých aktů a hledat významy, které měly být skrze tyto akty sdělovány.

Předkládaná práce se bude snažit odpovědět na otázky jak byl řád sestaven, z jakých prvků, z jakého důvodu. Dále bude cílem práce pochopit a vyložit významy, které do svého textu vložil autor korunovačního řádu Karla IV. a z nich následně složit významový celek, jenž chtěl čtenářům, resp. divákům sdělit. V neposlední řadě pak bude hledat možnosti nového čtení korunovačního řádu.

Korunovační obřad není jen reliktem starých časů, přežívá totiž až do dnešních dnů v podobě stále přítomného středověku kolem nás, podobně jako středověké radnice na kterých se dnes zasedá, univerzitní sály, v nichž se konají promoce nebo kostely, ve kterých se stále slouží mše.³ V Evropě totiž stále existuje několik království, v nichž je nástupní ceremonie také dnes organizována podle vzoru středověkých korunovací. Když byla 2. června 1953 korunována anglická královna Alžběta II., pronesl nad ní arcibiskup z Canterbury mezi jinými modlitbu „*O God, who providest for thy people*“, která pochází z 9. století a nacházíme ji také korunovačním řádu Karla IV. (*Deus, qui populis tuis*; ve staročeském překladu: *Bože, jenž lidu tvému svú mocí radiš*).

³ Srov. výstižné postřehy v eseji ECO, Umberto: *Desatero způsobů snění o středověku*. In: O zrcadlech a jiné eseje. Praha 2002, s. 101-116.

Evropská tradice korunovačního obřadu začíná u franckého krále Pipina III. Krátkého. Ten se při hledání opory pro ospravedlnění svého nástupu na francký trůn rozhodl založit svou moc na silnějším, do té doby u Franků neznámém základě. Pipin byl pomazán a tímto aktem povýšen a z vyšší moci se měl stát „králem z Boží milosti“ (*Dei gratia rex*). Základem nastolujícího rituálu se stalo pomazání a nikoliv korunovace. Koruna a předávání ostatních odznaků moci se objevuje až později. Proti tradici merovejských králů odkazujících na nadpřirozený původ postavil Pipin ideu božské designace. Obecným zdrojem inspirace byla jistě, stejně jako v mnoha jiných středověkých obřadech Bible, konkrétně scéna ze Starého zákona, kde prorok Samuel pomazal Saula a posléze i Davida, čímž dal najevo, že byli vyvoleni Bohem, aby se ujali vlády (1S 9, 10).

Roku 781 byli synové Karla Velikého Pipin a Ludvík pomazáni na krále a zároveň jim papež Hadrián, inspirovaný byzantským příkladem, vložil na hlavu korunu, což bylo nejspíš první spojení obou aktů v jeden obřad. O Vánocích roku 800 byl pak v Římě korunován Karel Veliký na císaře Římanů. Pro pozdější tradici ovšem není nejpodstatnější první uskutečnění aktu, nýbrž především jeho následování a opakování, které obřad potvrdí v jeho významu, případně mu dodatečně požadovaný význam dodá. Pokud je akt opakován či napodobován, získává postupně historický rozměr vzorového aktu, jak se stalo v případě císařské korunovace Karla Velikého. Obřad se stává rituálem, jenž obsahuje skryté významy, které jsou předmětem komunikace, jsou sdělovány lidem přihlížejícím i jiným, kteří popis ceremonie pouze čtou. Koruna coby panovnický symbol má starou tradici sahající minimálně do biblických časů (např. 2Kr 11,12). Významnou roli hrál také novozákonní výklad trnové koruny jako významného symbolu Ježíše Krista (Mt 27, 29, Mk 15, 17-18, Jan 19, 2-3). V průběhu 9. století vznikl spojením korunovace s královským pomazáním komplexní obřad, jenž se stal předobrazem korunovačních rituálů celé Evropy a který je napodobován dodnes.

Ustálení pevné formy ceremonie napomohly korunovační řády, jež byly od 9. století sestavovány podle vzoru jiných liturgických *ordines*. Korunovační obřad rozšířil do všech evropských království a s ním se šířila potřeba předpisu, podle něhož měl být obřad uspořádán. V reakci na tuto poptávku vznikala celá řada korunovačních řádů, mezi které patří také v této práci analyzovaný korunovační řád Karla IV.

I. *Ordo ad coronandum regem Boemorum*

První korunovační řád určený pro českého krále se zachoval z doby krále a císaře Karla IV. (1346-1378). Řád je znám ze dvou rukopisů. Vídeňský rukopis⁴ obsahuje na fol. 61b-91a text korunovačního řádu pod názvem *Ordo coronationis regum Bohemorum* a začíná texty modliteb určených k odříkávání při oblékání krále. Kromě řádu obsahuje rukopisy děl Karla IV. *Vita Caroli* (fol. 1a-52a) a *Moralitates* (fol. 53a-69a), dále pak řeč pronesenou arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi nad hrobem Karla IV. (fol. 91a-116a). Navíc je k němu přivázáno (*adligatus*) sedm foliantů, které obsahují opis korunovačního řádu z kodexu 88 z biskupské knihovny v Tridentu, jenž nechal opsat Bernard Clesius „z jiné staré knihy“ (*Istum librum ex alio antiquo*), když byl v Praze roku 1527 účasten korunovace Ferdinanda I.⁵

Druhá dochovaná varianta je obsažena v rukopise krakovském.⁶ V něm se na s. 251-269 nachází *Ordo ad coronandum regem Boemorum* a za ním následuje *Ordo ad benedicendum reginam* (s. 269-276). Řádům v rukopise předchází text Pulkavovy kroniky (s. 3-250).⁷ Jedná se o pátou recenzi Pulkavovy kroniky, jež zahrnuje tzv. *Brandenburgica*.⁸

Ta jsou v krakovském exempláři zapsána současnou rukou v podobě marginálií po stranách, což nám umožňuje datovat rukopis (i text) přesněji, nežli mohl Cibulka, který se musel spolehnout na dataci podle iniciály.⁹ Jde o iniciálu C na prvním popsaném foliu rukopisu, jež představuje mladého trůnícího krále s psíkem (viz příloha č. 1). Král má na hlavě korunu, v pravé ruce jablko a v levé žezlo. S ohledem na to, že Pulkavova kronika má braniborské

⁴ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 556.

⁵ Pro popis rukopisu a jeho ostatních součástí srov. *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*. Bd. I., ed. Academia Caesarea Vindobonensis. Wien, 1864-1899, s. 95. Tímto textem se poprvé zabýval Johann Loserth, jenž sepsal vůbec první moderní pojednání o Karlově řádu a vyslovil první hypotézy a jeho původu. Viz LOSERTH, Johann: *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen*. in: *Archiv für österreichische Geschichte* 54, 1876, s. 9-36, kde také vydal část textu na s. 27-36.

⁶ Kraków, Muzeum narodowe, Biblioteka ksiąg Czarotoryskich, Ms. 1414; k tomu srov. CIBULKA, Josef: *Český řád korunovační a jeho původ*. (=Knihovna Časopisu katolického Duchovenstva, Nová řada, 1) Praha 1934, s. 75-76.

⁷ Pro popis rukopisu a jeho ostatních součástí srov. *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis*. Vol. II. Scripsit Stanisław Kurtzeba. Kraków 1908-1913, s. 202-203.

⁸ Poté co Karel IV. získal roku 1373 Branibory, nechal do Pulkavovy kroniky, jež vznikala na jeho zakázku, zakomponovat výpisky z nám blíže neznámé braniborské kroniky. Srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 575-576.

⁹ S odvoláním na práce Františka Palackého i na vlastní zkoumání (zejména pokud jde o charakter miniatury krále zdobící iniciálu C v krakovském rukopise, fol. 1r, první strana textu páté recenze Pulkavovy kroniky) zasadil Cibulka krakovský rukopis do posledního dvacetiletí 14. století. Do téže doby datoval vídeňský rukopis, který ovšem považuje za nepatrně mladší. Viz CIBULKA, s. 74-75.

přípisky po stranách a nejsou součástí textu jako v pozdější recenzi, datuje Josef Krása tento rukopis před rok 1374.¹⁰

Podle přípisu na s. 2 kniha přešla roku 1445 testamentem krakovského biskupa Zbygniewa Olešnického do majetku krakovského kostela.¹¹ Jak se však dostala do rukou krakovského arcibiskupa není známo. Z vídeňského a krakovského rukopisu vydal Josef Cibulka kritickou edici textu korunovačního řádu *Ordo ad coronandum regem* a *Ordo ad benedicendum Reginam*, již zařadil do své knihy *Český řád korunovační a jeho původ*.¹²

Zajímavým pramenem pro poznání významu řádu pro současníky je staročeské zpracování, které vydal Josef Emler pod názvem *Řád korunování krále českého a Řád na požehnání králové*.¹³ Emler sestavil kritickou edici z rukopisů pocházejících zejména z konce 14. století.¹⁴ Za základ edice použil rukopis z roku 1396.¹⁵ Podle Emlera byl řád stejně jako *Vita Caroli* přeložen ještě za Karlova života. Do vzájemné souvislosti obě díla uvádí společné zachování v několika rukopisech (mimo jiné v tom z roku 1396). Některé z nich jsou zdobeny miniaturami, z čehož lze předpokládat, že byly vytvořeny pro objednavatele z okruhu dvora Václava IV. Právě z jeho okolí se zachovalo množství cenných knih ukázek vyspělé knižní kultury. Emler se domníval, že autorem řádu byl král Karel IV., proto také zařadil řád mezi spisy Karla IV. V otázce původu korunovačního řádu odkazuje na Johanna Losertha a souhlasí s ním v otázce francouzské inspirace.¹⁶

Existuje ještě jeden zajímavý pramen týkající se české korunovační ceremonie z doby lucemburské. Dochoval se ve dvou exemplářích. Jeden je součástí sbírky pražských a zemských práv z doby kolem roku 1447 a dochoval se ve Vídeňské národní knihovně.¹⁷

¹⁰ KRÁSA, Josef: *Rukopisy Václava IV.* Praha 1974, s. 110-111, kde na s. 106 je iniciála přefocena; K iluminacím a jejich dataci srovnej také studii MIODONSKA, Barbara: *Dekoracja malarska rękopisu Kroniki czeskiej Přibika z Radenina w zbiorach Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*. In: *Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie* IX, 1968, s. 43-56.

¹¹ CIBULKA, s. 74; *Catalogus codicum*, s. 201

¹² CIBULKA, edice je na s. 76-98 včetně „Modliteb při oblékání královského šatu a královských odznaků“ podle vídeňského rukopisu; od té doby vyšly dva české překlady korunovačního řádu, poprvé za války v bibliofilském vydání na ručním papíře v překladu Karla Doskočila se stručným doslovem Josefa Cibulky, viz *Korunovační řád českých králů*. Praha 1941; podruhé v překladu Richarda Maška, srov. *Korunovační řád českého krále*. In: Karel IV. Literární dílo. Praha 2000, s. 87-124.

¹³ *Řád korunování krále českého a královny*. In: *Spisové císaře Karla IV.* Vyd. Josef EMLER, (=Památky staré literatury české IV.) Praha 1878, s. 73-108.

¹⁴ Emler znal jeden rukopis ze 14. století, dále pak 3 rkp. z 15. a ještě jeden rkp. z 16. století. Emler předpokládá ještě minimálně jednu nedochovanou verzi textu řádu ze 14. století. Viz EMLER: *Spisové císaře Karla*, s. XIV-XV, kde odkazuje na konkrétní rukopisy.

¹⁵ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 619, fol.38a-51b: *Ordo coronationis regis Bohemiae: Rzaad korunowanye Krále czekeho*.

¹⁶ EMLER: *Spisové císaře Karla*, s. XII-XV.

¹⁷ Jde o rukopis: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3454, fol.105a-105b: *Qualiter debent Coronare Regem Bohemie*. Pro popis rkp. a jeho obsahu srov. *Tabulae codicum*, s. 292-3.

Druhý je uložen ve Schwarzenberských sbírkách v Třeboni.¹⁸ Tento krátký text představuje „kusý výtah některých součástí českého řádu korunovačního beze všech textů.“¹⁹ Jde o soubor nařízení k několika aktům, jež jsou součástí Karlova řádu a jež popisují ty akty, kterých se bezprostředně účastnili velmožové.²⁰ Vzhledem k dochování lze předpokládat, že šlo o popis a soupis aktů, jichž se má velmož při korunovaci účastnit.²¹

¹⁸ Viz Třeboň, Historica rkp. č. 498c: *Řád k korunování krále Českého/Ordo coronationis regis Boemie*, Cibulka tento krátký text vydal na s. 171.

¹⁹ CIBULKA, s. 170. Co do stáří textů, Cibulka se kloní spíše ke konci 14. století, neboť se v nich mluví o pouti na Vyšehrad, která při korunovaci krále Zikmunda roku 1420 nebyla možná a později byl chrám na Vyšehradě poničen a nelze předpokládat jeho slavnostní navštěvování. Podle Cibulky lze text věcně považovat za dílo 13. století, neboť obsahuje akty, jež byly podle něj součástí přemyslovské ceremonie. Viz CIBULKA s. 172-174.

²⁰ Konkrétně jde o stručný popis těchto aktů: průvod na Vyšehrad v předvečer korunovace a následující nešpory, ranní průvod do chrámu, obětování meče a vykoupení meče, královo obětování, královo přijímání po abluci.

²¹ Cibulka tuto možnost navrhuje, protože stejných aktů se účastní i preláti. Podle něj měl tento text, jenž nazývá *Proprium Bohemie*, doplňovat německé řády R. a D. o zvláštní české akty, a proto podle něj pochází ze 13. století. Viz CIBULKA, s. 171-175.

II. Josef Cibulka a jeho zakladatelské dílo

Korunovační řád Karla IV. jako badatelské téma otevřel Johann Loserth svou studií z roku 1876.²² Podle něj se přemyslovské korunovace neodehrávaly podle žádné ustálené formy, jejich organizace se nejspíš různila případ od případu. Kdyby nějaký řád existoval, jistě by se o něm zmínil Petr Žitavský při popisu korunovace Václava II., v jeho textu však o tom není jediná zmínka. Teprve s nástupem Karla IV. na trůn se podle Losertha objevila potřeba pevného řádu. Vzhledem ke Karlovu příklonu k Francii (jenž byl vlastní celému lucemburskému rodu) posílenému jeho pařížským pobytem a manželstvím s Blankou z Valois, je nasnadě, že napodobil francouzské vzory a sestavil první český korunovační řád. Podle Losertha byla doba otevřena francouzským kulturním vlivům (zvyky, jazyk, literatura). Loserth znal pouze vídeňskou verzi Karlova řádu a text řádu považuje za „dceru“ francouzského řádu použitého při korunovaci Filipa VI. roku 1328. Aby našel konkrétní důkazy, porovnává Loserth několik úryvků českého a francouzského řádu, všechny ovšem z části, popisující korunování královny.²³

Základní práci, o níž se zkoumání korunovačních rituálů a ceremonií v českém středověku opírá, je dílo historika umění Josefa Cibulky z roku 1934 věnovaná rozboru korunovačního řádu Karla IV.²⁴ Cibulka svou knihou otevřel nepřilíh prozkoumané téma. Vystoupil s kritikou téměř 60 let starého článku Johanna Losertha.²⁵ Cibulka se rozchází s Loserthem v (pro něj) klíčové otázce původu českého korunovačního řádu.

Cibulka byl velmi dobře zpraven o vývoji rituálů pomazání a korunovace ve středověku, který přehledně načrtnul v úvodu své práce. V obecném přístupu ke korunovačním ceremoniím a řádům byl Cibulka ovlivněn zejména svým předchůdcem a učitelem Eduardem Eichmannem, jenž ve svém díle nastolil paradigma pozdějšího bádání

²² LOSERTH: *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen*. Tento výborný znalec českých pramenů (jeho rozbor českých vyprávěcích pramenů publikované v AÖG dodnes neztratily svou platnost) uveřejnil svůj příspěvek poměrně brzy po průkopnické studii Georga Waitze, jenž zaměřil pozornost historiků na korunovační řády. Viz WAITZ, Georg: *Die Formeln der deutschen Königs- und der Römischen Kaiser-Krönung vom zehnten bis zum zwölften Jahrhundert*. In: *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 18, 1872, s. 1-92. Přestože Loserth na Waitzův článek neodkazuje, můžeme předpokládat jeho inspiraci.

²³ tamtéž s. 21-22. Loserth pracoval s francouzskými řády vydanými v knize GODEFROY Théodore et Denys: *Le cérémonial français*. I.-II., Paris 1649.

²⁴ CIBULKA, (passim); Pro základní životní data Josefa Cibulky a zejména jeho účinkování za války srov. VLNAS, Vít: *Josef Cibulka (1886-1968) Kunsthistoriker: zwischen Resistenz und Zusammenarbeit*. In: *Prager Professoren 1938-1948: Zwischen Wissenschaft und Politik*. Hrsg. von Monika Glettler und Alena Míšková, (=Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, 17). Essen 2001. s. 153-173.

²⁵ LOSERTH: *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen*.

tvrzením o podobnosti královského a biskupského svěcení.²⁶ Z této teze vychází rovněž Josef Cibulka, což je dobře vidět při strukturování „příběhu“ královského svěcení v první kapitole jeho knihy.

Cibulka své závěry týkající se obecného evropského vývoje založil na poznatcích získaných ze sekundární literatury.²⁷ Jeho závislost na Eichmannových vývodech je zřejmá. V úvodu práce shrnul Cibulka vývoj rituálního pomazání panovníků evropského středověku od prvního podloženého případu ve vizigótském Španělsku, přes příklady zmíněné u Irů, Britů a Anglosasů, až k Frankům. Od pomazání Pipina Krátkého načrtl přímou cestu k rozšíření pomazání a následné korunovaci. Pomazání se prosadilo v obou následných říších – západofrancké měnící se ve Francii, i východofrancké měnící se v Říši římskoněmeckou. Od královského pomazání říšskoněmeckých panovníků je podle Cibulky již jen krůček (myšleno v kontextu vývoje korunovačních řádů) k pomazání a korunovaci českých králů z rodu Přemyslovců, kterým byl královský titul římskými panovníky udělen. Cibulka nachází řadu zmínek a pasáží v dochovaných korunovačních řádech, které se přenášejí z nejstarších řádů 9. a 10. století až do řádu Karla IV. ze století čtrnáctého. Cibulka po právu považuje Karlův řád za nedílnou součást evropských dějin korunovační ceremonie.

Pro výklad o převzetí jednotlivých pasáží řádu a jejich zdrojů si Cibulka připravil půdu stručným popisem vývoje korunovačních řádů v říši, kde se zaměřil především na otonské řády 10. století.²⁸ Společným základem pro oba otonské texty byl podle Cibulky řád, jenž byl zařazen do Římsko-německého pontifikálu (*Pontificale Romano-Germanicum*, dále PRG) z doby kolem roku 950.²⁹ Druhým základním pramenem pro srovnání korunovačních řádů je v Cibulkově práci francouzský řád zachovaný v rukopise katedrály v Sens.³⁰

²⁶ EICHMANN, Eduard: *Königs- und Bischofsweihe*. (=Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse, 1928, 6. Abhandlungen) München 1928; srov. také TÝŽ: *Die Kaiserkrönung im Abendland. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des Mittelalters; mit besonderer Berücksichtigung des kirchlichen Rechts, der Liturgie und der Kirchenpolitik*. I-II., Würzburg 1942.

²⁷ Opírá se zejména o díla Georga Waitze, Eduarda Eichmanna a Hanse Schreuera.

²⁸ Přepis obou textů viz CIBULKA, s. 44-51.

²⁹ Řád *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum* v rámci pontifikálu vydali v *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle*. I. *Le Texte*. Edd. Cyrille VOGEL – Reinhard ELZE, (=Studi e Testi 226) Città del Vaticano 1963, s. 246-264. Pro kontext srov. *Le pontifical romano-germanique du dixième siècle*. III. *Introduction générale et Tables*. Edd. Cyrille VOGEL – Reinhard ELZE, (=Studi e Testi 269) Città del Vaticano 1972, s. 23-28.

³⁰ Cibulka jej uvádí pod zkratkou S, viz přepis textu CIBULKA, 61-69. Zatímco Cibulka pracuje s datací po roce 1317, dnes se tento řád podle nejstaršího dochovaného opisu datuje do doby kolem roku 1270. Řád je nazýván „Poslední kapetovský řád“, viz nejnověji JACKSON, Richard A.: *Manuscripts, Texts and Enigmas of Medieval French Coronations Ordines*. In: *Viator* 23, 1992, s. 58-61, který jej také nejnověji vydal v *Ordines Coronationis Franciae. Texts and Ordines for the Coronation of Frankish and French Kings and Queens in the Middle Ages*. II. Ed. by Richard A. JACKSON, Philadelphia 2000, s. 367-418.

Při práci s francouzskou tradicí se Cibulka opírá o starší autory Dom Edmonda Martèna, Melchiora Hittorpa a společné dílo Theodora a Denyse Godefroyových.³¹ Při líčení dějin pomazání a korunování francouzských králů použil Cibulka také knihu Marka Blocha *Králové divotvůrci*.³² Ovšem Cibulka není ve svém textu ovlivněn Blochovým konceptem mentalit, tedy skupinově sdílených představ, pro který je kniha dodnes velmi ctěna. Přebírá od něj pouze informace týkající se staršího francouzského bádání a vývoje francouzské ceremonie v raném středověku.

Podle Cibulkova srovnání rozvržení obsahu zvolených textů převzal Karlův řád postup a strukturu úkonů korunovace ze starých německých řádů z 10. století.³³ S francouzským řádem se Karlův řád podstatně rozchází, podobné jsou pouze požehnání korouhve a řád korunování královen, „než obřad ten je malého rozsahu“³⁴. V tomto bodě se tedy Cibulka rozchází s Loserthem a jeho názorem, že hlavní inspirací byl Karlu IV. soudobý francouzský korunační ceremoniál. Cibulka je naopak přesvědčen, že daleko větší měrou je českému řádu vzorem řád otonský z 10. století. Podle Cibulky se český řád od francouzského liší pořadím jednotlivých úkonů. Navíc několik pasáží francouzského řádu v tom českém úplně chybí. Naproti tomu je otonský řád Karlovu řádu svým rozvržením i obsahem velmi blízký. Stejně pořadí podobných pasáží, stejný počet insignií apod. vedou Cibulku k závěru, že „obřadný děj se v obou řádech rozvíjel stejným způsobem na rozdíl od řádu francouzského, od něhož se podstatně liší“.³⁵ Obě tradice jsou podle něj rozdílné již od 10. století, odkdy je francouzská ceremonie budována na základě tzv. Ratoldova řádu³⁶, zatímco ta říšská vychází z otonských řádů, tudíž otonskou tradici je třeba považovat i za východisko pro koncepci řádu Karlova³⁷. Následný rozbor jednotlivých pasáží Karlova řádu je podrobně věnován konkrétním předobrazům a otázce, jakou roli případně v karlovských ceremoniích hrály tradice přemyslovského věku.

³¹ HITTORP, Melchior: *De divinis catholicae ecclesiae officiis et mysteriis*. Paris 1610; GODEFROY Théodor et Denys: *Le cérémonial français*; MARTÈNE, Dom Edmond: *De antiquis ecclesiae ritibus*. I.-III., Rouen 1700-1702.

³² BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha 2004. Francouzský originál vyšel v roce 1924.

³³ Cibulka používá pro dvě varianty řádu z PRG písmena R a D., což je rozlišení pocházející již od Waitze (WAITZ: *Die Formeln der deutschen Königs- und der Römischen Kaiser-Krönung*.) jenž R. považoval za obecnou římskou formuli a D. za německou variantu. Eichmann (EICHMANN, Eduard: *Die sog. Römische Königskrönungsformel*. Historischer Jahrbuch 45, 1925, s. 516-555) použil také zavedená písmena pro jejich označení, usoudil ovšem, že oba řády pocházejí z otonské doby a kulturního okruhu, přičemž původní R. bylo rozvedeno v D. pro použití při korunovacích otonských králů (s. 525). Tento výklad Cibulka převzal.

³⁴ CIBULKA, s. 99.

³⁵ Tamtéž

³⁶ Srov. JACKSON: *Manuscripts*, s. 44-49.

³⁷ K detailnější analýze a případně kritice některých bodů Cibulkovy argumentace se vrátím na jiném místě.

V kapitole „Vznik a význam korunovačního řádu krále českého“ představuje Cibulka závěry, ke kterým došel. Svou argumentaci staví do protikladu k Loserthovi, jehož názor o českém řádu coby parafrázi řádu francouzského zcela odmítá. Odmítá ostatně jeho práci i metodicky s tím, že Loserth srovnával analogické liturgické pasáže bez ohledu na jejich ceremoniální kontext. Cibulka bere za základ říšský obřad z 10. století, přičemž argumentuje kvantitativně: zatímco z francouzského řádu je v Karlově převzato pouze 24 textových pasáží, z otonského 31.³⁸ To by ovšem nestačilo, převzata je především následnost jednotlivých úkonů a pořadí modliteb. K tomuto říšskému základu byly teprve ve 14. století přidány některé francouzské prvky. Říšské prvky však tvořily základní rámec ceremonie i její nadpoloviční obsah, francouzské zdroje jsou recipovány jen částečně, eklekticky.

Cibulka nepodceňuje ani vliv autonomní přemyslovské tradice na vznik lucemburského obřadu. Nachází v řádu několik původních prvků, především průvod na Vyšehrad k modlitbě v předvečer vlastní korunovační ceremonie, nešpory u sv. Víta a průvod do královny ložnice, pak kázání po příchodu do kostela, českou aklamaci *Rádi! Rádi! Rádi!*, zpěv *Hospodine pomiluj ny*, účast svatojiřské abatyše při korunovaci královny, slavnostní přinesení sv. oleje z kaple sv. Václava, vykoupení meče a jeho následné obětování a jiné drobnější části. I když některé detaily mohou být originálním vkladem císaře Karla IV., má mnoho těchto částí podle Cibulky ráz dlouhodobě pěstované tradice. Na prvním místě zmiňuje průvod na Vyšehrad k uctění přemyslovských památek (střevíců a mošny knížete Přemysla), následující návštěvu nešpor u sv. Víta a průvod do královny ložnice.³⁹ Dalším českým specifickým je ustanovení kolem ranního průvodu do svatovítského kostela.⁴⁰ Obětování meče však zřejmě bylo inspirováno rolí, kterou hrál meč ve francouzském obřadu, Cibulka v něm vidí pouze podnět, rozvíjený domácí tradicí.

Při převzetí francouzských pasáží došlo k některým nesrovnalostem, které podle Cibulky svědčí o tom, že byly nepřírozeně roubovány na přemyslovskou ceremonii. Například, že se v textu řádu odkazuje na úkon, jenž proběhne až později. Tyto vnitřní rozpory nejsou v rukopisech do roku 1400 korigovány.⁴¹ Zdá se tedy, že právě tyto pasáže nechal Karel IV. zapsat do jinak vnitřně soudržného textu. Navíc si Cibulka všiml, že

³⁸ Tento argument neobstojí, s korunovačním řádem Karla V. z roku 1365 má český řád 45 shodných textových pasáží. Jeho edice viz *Ordines Coronationis Franciae. Texts and Ordines for the Coronation of Frankish and French Kings and Queens in the Middle Ages*. I. Ed. Richard A. JACKSON, Philadelphia 1995, s. 454-522.

³⁹ Tyto úkony jsou podle Cibulky natolik rozmanité, že nemohly být zavedeny naráz, což je ovšem dosti nepřesvědčivý argument. Viz CIBULKA, s. 157.

⁴⁰ To se Cibulkovi rovněž zdá být upraveno podle místních pražských zkušeností, neboť podle něj postupně vznikaly a byly přidávány jednotlivé části. Výsledek je podle něj neuspořádaný, ovšem v případě dlouhého vývoje by se dalo předpokládat spíše postupné sjednocení.

⁴¹ CIBULKA s. 159

v obřadu korunování krále jsou rubriky francouzského původu převzaty, ale text se neshoduje, zatímco v případě královny jde o doslovné převzetí. Podle Cibulky tedy část pro krále pochází z říšských řádů a byla jen doplněna o francouzské inspirace, aniž by se změnilo pořadí jednotlivých aktů, zatímco obřad pro královnu, jež není v říšských řádech popsán, musel být cele přejat z Francie.

Řád z pontifikálu z 10. století je Cibulkovi základní a nejstarší vrstvou, která byla zřejmě převzata již u příležitosti první korunovace Vratislava II. a stala se základem přemyslovského korunovačního řádu. Stalo se tak podle něj nejspíše přirozenou cestou, kdy při povýšení knížete Vratislava císařem na krále byl pověřen trevírský arcibiskup Engilbert, aby jej v Praze pomazal a korunoval, a trevírský metropolita jistě celebroid obřad dle říšských (s Cibulkou „německých“) zvyklostí a použil pro tuto příležitost v říši používaný řád z Římsko-německého pontifikálu. Podle Cibulky je také logické, že pro korunovaci Karlovy ženy Blanky z Valois roku 1347 byly k původně velmi skromnému obřadu korunování královny přidány francouzské prvky. Tyto prvky obsažené i v obřadu pro krále tvoří podle Cibulky nejmladší vrstvu a jejich zavedení je dílem Karla IV. Tak Cibulka dochází k závěru, že Karel IV. neseřsal korunovační řád jemu připisovaný, jen mírně reformoval přemyslovský řád a přidal několik modliteb a úkonů podle francouzského řádu své doby.

Na konci knihy se Josef Cibulka snaží rekonstruovat pravděpodobný přemyslovský korunovační řád. Dochází k závěru, že musel být jeho základem otonský řád z 10. století, který byl při užívání v Čechách přizpůsoben místním poměrům a tradici. Souhrn českých zvláštností nazývá Cibulka *Proprium Bohemiae* a pracuje s oběma výše zmíněnými prameny z 15. století.⁴² Cibulka opakovaně jmenuje zvláštní české úkony: průvod na Vyšehrad, nešpory u sv. Víta a průvod do královny ložnice, podrobnosti ranního průvodu do chrámu, vykoupení a obětování meče, česká slova pronášená při obřadu a zařazení českých světců (patronů) do litanie. Kromě obětování meče jde podle Cibulky o stopy staré přemyslovské ceremonie, které se dochovaly v povědomí a také v korunovačním obřadu ze 13. století.⁴³

Pokud jde o francouzskou ceremonii ovlivněné úkony (obětování meče, průvod se svatým olejem, královo přijímání pod obojí), ty byly podle Cibulky přidány k původnímu vzoru buď za posledních Přemyslovců nebo později za Karla IV. V tomto bodě si Cibulka trochu odporuje. Na s. 167 píše, že jde o novinky zavedené do českého řádu za Karla IV., ale na s. 175 pro změnu píše, že lze předpokládat vliv již za Václava II.

⁴² Viz výše poznámky č. 17 a 18.

⁴³ Celý obřad konaný v předvečer korunovace i česká slova v jinak latinsky vedeném obřadu byly podle Cibulky zavedeny již za Přemyslovců. Srov. CIBULKA, s. 157-160.

Cibulka se přiklání spíše k možnosti, že právě tyto podrobnosti byly součástí „reformy“ korunovačního řádu uskutečněné Karlem IV. Podle něj byly tyto změny jen drobného charakteru, zcela v duchu tradičního českého intronizačního obřadu. Karel podle něj totiž neměl ve zvyku zavádění nějakých novot, spíše domácí tradice „po francouzském způsobu zušlechťoval.“⁴⁴

Cibulkovými hlavními argumenty v této kapitole jsou tvrzení, že pokud by byl celý řád sepsán resp. složen nově, jistě by nevykazoval tolik nesrovnalostí a zmateností. Francií silně inspirovaný Karel IV. by v případě sepsání nového řádu přejal základní strukturu francouzského korunovačního řádu. Dalším argumentem, který svědčí o navazování na starší tradici je skutečnost, že Karel nežádal o schválení nového textu u papeže Klimenta VI., nýbrž pouze přenesení práva pomazat a korunovat na pražského arcibiskupa.⁴⁵ Podle Cibulky by papež zavedení pomazání na hlavě vyhrazené biskupům v polovině 14. století v atmosféře doby dávno po boji o investituru nepovolil. Karel podle jeho názoru žádat nemusel opíraje se o domácí tradici. Cibulka argumentuje příkladem Rogera Sicilského, který papeže požádal o korunovační řád, ten jej nechal sepsat, ale pomazání na hlavě jeho součástí není.⁴⁶

Dílo je připisováno Karlovi IV., způsob složení výsledného textu odpovídá středověkým představám o autorství a nutnosti opřít se o starší autority, resp. texty. Při popisu úkonů přijímání pod obojí a obětování vína, které byly cele převzaty z Francie, se stává Cibulka ke Karlovi IV. kritickým a píše, že tento „konglomerát je příznačný pro nepromyšlenost Karlovy reformy.“⁴⁷

Při bližším čtení Cibulkova textu je zřetelné, že si není vždy jist výmluvností svých argumentů. Některé argumenty používá opakovaně ve stejném znění a posléze se na ně odvolává jako na jistou věc. Tento způsob vystavění argumentace jistě není neobvyklý, ale dovoluje poodhalit, že si svými závěry nebyl až tak jistý. Nápadné je zejména jeho opakované ujištění, že základem Karlova řádu byl řád „německý“ z 10. století. Tuto svou domněnku připomíná v textu při každé příležitosti. Zřejmě se tím vymezuje proti Loserthově teorii o francouzském původu Karlova řádu. Náléhavost se kterou Cibulka svou tezi stále opakuje a obhajuje, však vyvolává dojem, jako by byl nucen bránit se proti nějakým aktuálním (a očekávaným) výhradám. Dá se dokonce říct, že vzhledem k tomu, kolikrát svůj závěr opakuje, jde Cibulkovi v textu především o prokázání této hypotézy.⁴⁸

⁴⁴ CIBULKA, s. 166.

⁴⁵ Srov. bulu ze dne 6. května 1346 in: MVB I., č. 650, s. 386.

⁴⁶ CIBULKA, s. 167.

⁴⁷ Tamtéž, s. 174.

⁴⁸ Z celé knihy bývá nejčastěji citován právě tento závěr.

Nakonec je třeba zmínit i Cibulkův výklad o duchovní podstatě královského titulu ve středověku. V duchu svého učitele Eduarda Eichmanna⁴⁹ tvrdí, že postavení středověkého krále mělo silný sakrální rozměr, který byl podtrhnut, pokud ne přímo konstituován rituálem pomazání, který připomínal pomazání biskupské. Konstitutivní význam v politickém slova smyslu, tedy jako nastolení nového panovníka, ve 14. století obřad pomazání neměl. Avšak přesto na něj Karel IV. kladl velký důraz. Podle Cibulky právě proto, že „*Karlu IV. především na srdci leželo povznést sakrální stránku korunovačního řádu*.“⁵⁰ To je prý patrné například z toho, že nechal krále, po způsobu císařské korunovace, obléknout do tunicelly a dalmatiky (aby byl roven jáhnům a podjáhnům) a dokonce jej po způsobu francouzských králů nechal přijímat podobojí. Teprve při pomazání se totiž panovník, byť už léta zván králem, stal králem „vnitřně“: jak píše Petr Žitavský k roku 1297, aby se stal králem „*re et nomine*“.⁵¹ Názor Petra Žitavského dopisujícího svou kroniku ve 30. letech 14. století je pro Josefa Cibulku důkazem o duchovním naladění doby posledních Přemyslovců i prvních Lucemburků.

Recepce závěrů Josefa Cibulky v domácí historiografii

V souvislosti s Karlovým korunovačním řádem je třeba zabývat se Cibulkovou knihou především proto, že jeho výklad jako smysluplný celek odolal času a dodnes je jediným respektovaným názorem na původ českého korunovačního řádu. Cibulkova hojně citovaná práce se ani po sedmdesáti letech nereviduje.⁵² O tuto práci (a nikoliv o pramen) se opírají v podstatě veškeré názory a domněnky týkající se korunovačního řádu Karla IV.⁵³

⁴⁹ K Eichmannovu stanovisku srov. ANGENENDT, Arnold: *Rex et Sacerdos. Zur Genese der Königsalbung*. In: Tradition als historische Kraft. Interdisziplinäre Forschungen zur Geschichte des frühen Mittelalter. Hrsg. von Norbert Kamp – Joachim Nollasch, Berlin-NewYork 1982, s. 100-118, zde s. 100-102.

⁵⁰ CIBULKA, s. 180.

⁵¹ Srov. *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie*. In: FRB IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884, (dále Petr Žitavský) s. 72.

⁵² Jediným kritickou reakcí je recenze Bedřicha Mendla v ČČH 42, 1936, s. 370-376, kde Mendl s odkazem na Rudolfa Urbánka nesouhlasí s Cibulkou v otázce stáří průvodu na Vyšehrad a vzhledem k mlčení pramenů 13. století se přiklání k autorství Karlovu; srov. též URBÁNEK, Rudolf: *K české pověsti královské*. ČSPS 23/1915, s. 1-28, 49-68, 81-98; 24/1916, s. 8-14, 49-65; 26/1918, s. 10-47; Nedávná poznámka Josefa Žemličky o překonanosti Cibulkova výkladu směřuje především na první část knihy, jež vykládá evropský vývoj. Viz ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha 1997, s. 537-8.

⁵³ Zmínka o korunovačním řádu pochopitelně nechybí v žádné biografii o Karlu IV. Srov. ŠUSTA, Josef: *Karel IV. Za císařskou korunou 1346-1355*. (=České dějiny II/4) Praha 1948, s. 26-34; SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*. Praha 1979, s. 331-337; KAVKA, František: *Karel IV. Historie velkého vladaře*. Praha 1998, s. 116-128; SEIBT, Ferdinand: *Karel IV. Císař v Evropě (1346-1378)*. Praha 1999, s. 170. Také nejnovější syntéza 14. století pojednává o Karlově korunovačním řádu. BOBKOVÁ, Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a (1310-1402)*. Litomyšl-Praha 2003, s. 221-226.

Ostatně až donedávna se korunovační tematikou české dějepisectví nezabývalo téměř vůbec a pokud, pak pouze v souvislosti s korunovačními klenoty.⁵⁴ Historikové plně přejímají Cibulkův názor na původ a charakter korunovačního řádu, a tudíž není potřeba žádného zevrubnějšího shrnutí českého bádání o Karlově řádu. Pozdější badatelé přispěli k jeho závěrům jen některými drobnými studiemi.

Nedávno rozebral Jaromír Homolka korunovační vigilií. Zůstal věrný výkladu Josefa Cibulky v otázce původu a charakteru řádu.⁵⁵ Zajímavý výklad nabízí Homolka pro spojení královy účasti na večerních nešporách, průvodu do ložnice a jeho ranní probuzení na lůžku. Podle něj jde o jasný začátek přechodového rituálu vrcholícího posvěcením resp. pomazáním, přičemž spánek a probuzení mají připomínat smrt jako symbolický konec světského života a „přechod skrze ‚smrt‘ k novému a duchovně vyššímu životu.“⁵⁶

František Šmahel zahrnul korunovace mezi královské slavnosti středověkých Čech podobně jako pohřby, svatby nebo holdy, jež jsou podle jeho slov „manifestací a afirmací společenských vazeb.“⁵⁷ Petr Čornej výstižně shrnul korunovační ceremonie, které se odehrály poté, co husitské ideové hnutí zpochybnilo královský majestát. Jasně ukázal, že žádná z nich se neodehrála přesně podle platného řádu.⁵⁸ Totéž platí i o korunovaci Václava IV., jež se odehrála plně v režii krále Karla IV. Zajímavým příspěvkem ke korunovačnímu bádání je také nedávná studie o českých barokních korunovacích, která ovšem spíše než projasnění některých méně pochopitelných míst středověké ceremonie, ukazuje její využití a úpravu v 16.-18. století.⁵⁹

V souvislosti s recepcí závěrů Cibulkovy knihy je na místě zmínit i zahraniční práce, které se vyjadřují k původu českého řádu. P. E. Schramm se k němu vyjádřil ve své knize o anglických korunovacích z roku 1937. Podle známého *bohemia non leguntur* pochopitelně

⁵⁴ Zde je třeba zmínit především knihu Karla Otavského podrobně analyzující Svatováclavskou korunu, viz OTAVSKÝ, Karel: *Sankt-Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV.* (=Europäische Hochschulschriften 28) Bern - Frankfurt a. M. - New York - Paris - Wien 1992; ostatně také v případě Svatováclavské koruny stojí badatelé před kardinální otázkou – vycházela její podoba ze starší přemyslovské tradice? Základní přehled o korunovačních klenotech viz SKÝBOVÁ, Anna: *České královské korunovační klenoty*. Praha 1982.

⁵⁵ HOMOLKA, Jaromír: *Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV.* In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, k vydání připravili Martin Nodl a Petr Sommer ve spolupráci s Evou Doležalovou, Praha 2004, s. 169-188.

⁵⁶ Tamtéž, s. 176.

⁵⁷ ŠMAHEL, František: *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*. In: Týž: *Mezi středověkem a renesancí*. Praha 2002, s. 107, ke korunovacím srov. s. 112-115.

⁵⁸ ČORNEJ, Petr: *Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách*. In: *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám. Uspořádaly Lenka Bobková – Mlada Holá, Praha-Litomyšl 2005, s. 99-122.

⁵⁹ HRBEK, Jiří: *Rituál jazyka - jazyk rituálu. Příspěvek k politické komunikaci raného novověku na příkladu českých barokních korunovací*. FHB 22, 2006, s. 211-266. Autor si klade zajímavé otázky týkající se snahy uspořádat korunovační ceremonii jako velkolepé divadlo.

neznal Cibulkovu knihu a pracoval pouze s Loserthovými závěry. Schramm vyšel ze správného předpokladu politických kontaktů pražského a londýnského dvora, které vedly ke sňatku české princezny Anny s králem Richardem II. U příležitosti jejich svatby došlo i ke korunovaci podle řádu zvaného u Schramma „*Anna-ordo*“. Na základě těchto kontaktů a podle podobnosti obou řádů pak Schramm dovodil, že anglický ritus měl vliv na český a zprostředkovaně i na polský. Podle něj „skrže politické kontakty vedoucí k tomuto sňatku lze snadno osvětlit, že český korunovační řád byl vytvořen na bázi německého, s výpůjčkami z anglického řádu.“⁶⁰ Výše zmíněné pravidlo lze vztáhnout také na Alexandra Gieysztora, jenž ve svém článku přejímá Schrammův názor⁶¹.

I když se Cibulkova kniha zabývá rozbořem řádu ze 14. století, jeho závěry o původu řádu a o předpokládaném předchůdci, přemyslovském korunovačním řádu, jsou obecně přijímány také pro dobu přemyslovskou.⁶²

⁶⁰ SCHRAMM, Percy Ernst: *Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung*. Darmstadt 1937, s. 85-6; mimochodem jde o třetí možný původ Karlova korunovačního řádu – v podstatě byly postupně Loserthem, Cibulkou a Schrammem vyčerpány všechna tři vlivná centra vývoje korunovačních řádů: Francie, Anglie a říše.

⁶¹ GIEYSZTOR, Alexander *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*. In: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Ed. by János M. Bak. Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990, s. 152-164.

⁶² Pro dobu královskou srov. VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 2. 1197-1310. Praha 2000, Sv. 3. 1250-1310, Praha 2002; shrnujícím způsobem naposledy ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005, s. 296-324; podobně MALAŤÁK, Demeter: *Korunovace přemyslovských králů*. In: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno 2006, s. 47-66.

III. Korunovační ceremonie a *ordines* středověké Evropy jako předmět bádání

„However, there seems to be new demand for analyses of power, hierarchy, and rulership, at least for inquiries that are subtle and explain more than what traditional political history of great events had to offer.“

János M. Bak, *Introduction: Coronations Studies*. In: *Coronations*, s. 10.

Cibulkovi předchůdci

Korunovační řády objevil jako objekt pro kritické bádání německý historik Georg Waitz. V šedesátých letech 19. století narazil v italských archivech na několik opisů korunovačních řádů německých králů a císařů, z nichž sestavil jejich časovou a obsahovou následnost pro dobu od prvních Otonů až po štaufskou dynastii.⁶³ Tím položil v podstatě základ modernímu kritickému výzkumu korunovačních řádů. Nejde o první práci věnovanou tomuto tématu, již od 16. století vznikaly práce věnující se královským ceremoniím a středověké řády ceremonií byly i vydávány. Práce badatelů 16. až 18. století jsou dodnes využívány nejen jako pramen pro dobovou představu o názorech na královské ceremonie, jejich výhodou byla často i možnost pracovat s dnes ztracenými prameny. Zejména v případě francouzského materiálu je zřetelná kontinuita bádání od počátku 17. století.⁶⁴ Teprve vydání Waitzovy studie znamenalo v německém badatelském okruhu objevení korunovačního řádu jako plnohodnotného pramene.

Němečtí badatelé již od 19. století projevovali silný zájem o francouzský historický materiál, jehož významnou část (do 9. století) vydali v „mamutím“ edičním projektu *Monumenta Germaniae Historica*. Což souvisí se snahou „nepřenechat“ dobu merovejskou a zejména karlovskou Francouzům coby součást jejich národních dějin, ale také si je přivlastnit. Ovšem zájem o francouzské dějiny obecně souvisí i s faktem, že se pro Francii dochovalo v mnoha ohledech úžasné množství pramenů (i když díky francouzské revoluci rozestých po knihovnách celého světa).

Vzhledem k tomu, že pomazání Pipina a korunovace Karla Velikého jsou obecně považovány za okamžik zrodu korunovační ceremonie na Západě, bylo paradigmatické líčení jejich dějin vystavěno právě na francouzském příkladě. Prvním německým vypravěčem

⁶³ WAITZ: *Die Formeln der deutschen Königs- und der Römischen Kaiser-Krönung*.

⁶⁴ HITTORP: *De divinis catholicae ecclesiae officiis et mysteriis*. GODEFROY Théodor et Denys: *Le cérémonial français*.; MARTÈNE: *De antiquis ecclesiae ritibus*.

korunovačního příběhu, jenž zahrnul i francouzský vývoj (nejen francký), byl právní historik Hans Schreuer.⁶⁵ V knize z roku 1911 podrobně rozebral jednotlivé složky korunovační ceremonie jako volbu, aklamaci, pomazání a korunovaci, ale také jednotlivé předávané insignie. Vycházejí z francouzské ceremonie neopomněl jednotlivé její části srovnat s vývojem v říši, případně v Anglii. Podle Schreuera lze sledovat nárůst konstitutivního významu pomazání během 10. století, kdy se objevují později ustálené obraty jako *ungo te in regem* (pomazávám tě na krále). Význam pomazání a korunovace se podle něj projevuje zejména za prvních Kapetovců, kdy budoucí králové podstupují tento rituál ještě za života svých otců. S postupným prosazením kapetovské dynastie mizí potřeba včasného potvrzení a stoupá význam dědičnosti. Ta se pak od dob vlády Filipa II. Augusta stává zásadním momentem nástupnictví, jak dokazuje i stoleté válce předcházející spor, ve kterém jediným argumentem je právě „lepší“ dědické právo.⁶⁶ Podle Schreuera byla ceremonie pomazání ve francouzském království silně „klerikalizována“, ovšem korunovační ceremonie se naproti tomu postupně stává spíše laickou, což potvrzuje role pairů, kteří pomáhají korunu nasazovat.⁶⁷ Král nezískával pomazáním nárok na trůn, ale jako nepomazaný zůstal pouze „*Aspirant des Vollkönigtums, aber noch nicht König im vollen Sinne des Wortes*“. Jako pomazaný se stal králem i v teokraticko-církevním středověkém smyslu jako zástupce Krista, pravého krále. Ovšem stále zůstává pomazání pouze jedním z požadavků plnoprávného království.⁶⁸ Schreuer věnoval velkou pozornost výzkumu francouzských řádů a v diskuzi s Maximilianem Buchnerem opravil zařazení tří řádů ze 13. století.⁶⁹ O Schreuerovu interpretaci se Cibulka opírá zejména v kapitole o francouzských korunovacích a navazuje na něj také v rozboru o jednotlivých částech řádu.

Na Waitzovu studii navázal také další právní historik Eduard Eichmann, jenž věnoval císařským a královským korunovacím mnoho pozornosti a vydal o nich několik knih a v podstatě svým dílem nastolil paradigma pozdějšího bádání tvrzením o podobnosti královského a biskupského svěcení (jakkoliv původní teze pochází od Schreura, citován bývá Eichmann).⁷⁰ Pomazání krále podle něj jednoznačně napodobuje rituál biskupského

⁶⁵ SCHREUER, Hans: *Die rechtlichen Grundgedanken der französischen Königskrönung. Mit besonderer Rücksicht auf die deutschen Verhältnisse*. Weimar 1911; TÝŽ: *Über die altfranzösische Königskrönungen*. ZRGA 30, 1909, s. 142-192; TÝŽ: *Noch einmal über altfranzösische Krönungsordnungen*. ZRGA 32, 1911, s. 1-40.

⁶⁶ TÝŽ: *Die rechtlichen Grundgedanken*, s. 94-97.

⁶⁷ Tamtéž, s. 89.

⁶⁸ Tamtéž, s. 86.

⁶⁹ TÝŽ: *Über die altfranzösische Königskrönungen*.; TÝŽ: *Noch einmal über altfranzösische Krönungsordnungen*. ZRGA 32, 1911, s. 1-40; BUCHNER, Maximilian: *Zur Datierung und Charakteristik der altfranzösischen Krönungsordnungen*. ZRGA 31, s. 360-423.

⁷⁰ EICHMANN: *Königs- und Bischofsweihe*.; srov. také jeho shrnující *Die Kaiserkrönung im Abendland*.

pomazání, kterým bylo inspirováno a podle nějž se řídí i ordinální liturgie.⁷¹ Navíc právě tato skutečnost podle Eichmanna opodstatňuje sakrální postavení krále, který se díky stejnému pomazání jako biskup stal rovněž duchovní osobou.⁷² Cibulka u Eichmanna ve Vídni studoval a je jím ovlivněn. Silná inspirace Eichmannovými závěry je zřetelná zejména při strukturování „příběhu“ královského svěcení v první kapitole jeho knihy.

Badatelské otázky současné historiografie

Ve středověkých korunovačních ceremoniích nacházejí současní badatelé mnohá témata ke zpracování. Jedním z témat je původ a počátky obřadu pomazání a korunovace. V rámci dynamického bádání o raném středověku věnují historici mnoho pozornosti nástupu prvních Karlovců a aktům, které jsou s nimi spojeny.⁷³ Oblíbenými tématy jsou především Pipinova pomazání z let 751 a 754 na krále Franků a korunovace Karla Velikého roku 800 na císaře Římanů. Význam těchto událostí se totiž odrazil v relativně vyšším množství zachovaných popisů, než je tomu u mnohých jiných událostí z raného středověku.

Pomazání Pipina byla již ve středověku vnímána jako počátek církevního posvěcení královské vlády. Obvykle se její líčení spokojuje se syntézou pramenů, jež ji popisují. Nedávno vystoupil s radikální reinterpetací Josef Semmler, jenž tvrdí, že Pipin ani většina jeho následovníků v 9. století nebyla ve skutečnosti pomazána.⁷⁴ Semmlerův výklad je příznačně založen na práci s narativními prameny a možnostmi jejich nového výkladu. Ovšem současné bádání věnuje víc pozornosti tendenci a motivaci autorů středověkých vyprávění, než jejich výpovědní hodnotě ve vztahu k realitě. Korunovace a nástupní rituály jsou totiž nejen cílem specializovaného výzkumu, ale medievisté je také s oblibou využívají

⁷¹ EICHMANN: *Die sog. Römische Königskrönungsformel*, s. 543: „Das Vorbild für den Ritus der Königsweihe war und blieb der der Bischofsweihe“.

⁷² EICHMANN: *Königs- und Bischofsweihe*, s. 67-68. Jak upozorňuje Arnold Angenendt, Eichmann diskuzi do budoucna zamezil tím, že jeho případný oponent by musel jasným důkazem prokázat, „dass es die einheitliche Liturgie, welche die vollständige Parallele hätte erweisen müssen, im Abendland nicht gegeben habe.“ Viz ANGENENDT, Arnold: *Rex et Sacerdos. Zur Genese der Königsalbung*, s. 100.

⁷³ Dynamika bádání o raném středověku je nejspíš dána možností (která je zároveň potřebou) povznést se nad svazující národní pohled a vnímat Evropu jako kulturní celek.

⁷⁴ SEMMLER Josef: *Der Dynastiewechsel von 751 und die fränkische Königssalbung*. (=Studia Humaniora) Düsseldorf 2003 zveřejnil obsáhlou analýzu nástupu Karlovců v roce 751. Svůj výklad postavil na základě analýzy jiných zmínek ze současných analů a dokazuje, že sloveso *ungere* může být použito coby synonymum k *elevare*, a tedy, že zmínka *Pippinus in regem unctus est* může být vykládána jako zpráva o tom, že Pipin byl povýšen na krále. Onen řád, jenž měl být při této příležitosti dodržen (*ut antiquitus ordo deposcit*) nebyl totiž podle něj řád světa, jenž podle většinového výkladu (za všechny srov. BAUTIER, Robert-Henri: *Sacres et couronnements sous les carolingiens et premiers capétiens. Recherches sur la genèse du sacre royal français*. Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France, 1987, s. 7-11.) požadoval, aby byl králem ten, jenž vládne. Podle Semmlera zde prameny mluví o tradičním řádu, podle něhož se odehrávala nástupní ceremonie merovejských králů.

pro možnost blíže zkoumat tradování a formu zápisů o slavných událostech do kronik. Philippe Buc a Janet Nelson publikovali nedávno ukázkové analýzy.⁷⁵ Johannes Fried použil nástupní obřad Jindřicha I. jako materiál pro výzkum paměti v 10. století.⁷⁶

Mnozí badatelé hledají výkladový klíč pro obřady spojené s nástupními rituály v rámci studia kulturních kontaktů v době raného středověku. Stále nezodpovězenou otázkou (a proto opakovaně pokládanou) je, zda Frankové použili jako vzor vizigótskou ceremonii.⁷⁷ Michael Enright dokonce předpokládá, že pomazání má keltské kořeny a rozšířilo se v Evropě z Britských ostrovů.⁷⁸ Většinová shoda panuje mezi historiky v otázce původu obřadu korunovace. Obřad vkládání koruny (jako panovnického symbolu) na hlavu při nástupu na trůn se do západní Evropy dostal z Byzance.⁷⁹ Tamní vývoj je zajímavý jako srovnávací materiál pro západní ceremonii.⁸⁰

Korunovační ceremonii lze studovat jako oddělený obřad, jenž je uzavřeným komplexem vzájemně propojených významů. Neméně zajímavá je možnost zasadit ji

⁷⁵ BUC, Philippe: *Nach 754. Warum weniger die Handelnden selbst als eher die Chronisten das politische Ritual erzeugten*. In: *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*. Hrsg. von Bernhard Jussen, München 2005, s. 27-37. Philippe Buc právě na pramenech k roku 754 prokázal, že tendence pramenů je zřetelná zejména, když jsou určeny tak rozdílnému publiku, jako byl papežský okruh v Římě a francká nobilita Karlovského dvora. Podobnou analýzu pramenů popisujících římskou korunovaci Karla Velikého nabídla ve stejném sborníku Janet Nelson. Viz NELSON Janet L.: *Um 801. Warum es so viele Versionen von der Kaiserkrönung Karls des Großen gibt*. In: *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*. Hrsg. von Bernhard Jussen, München 2005, s. 38-54. Dlouhodobě se karlovským pramenům a možnostem čtení jejich výpovědí o vlastní minulosti věnuje Rosamond McKitterick, viz MCKITTERICK, Rosamond: *History and Memory in the Carolingian World*. Cambridge 2004.

⁷⁶ FRIED, Johannes: *Die Königserhebung Heinrichs I. Erinnerung, Mündlichkeit und Traditionsbildung im 10. Jahrhundert*. In: *Mittelalterforschung nach der Wende 1989*. Hrsg. von Michael Borgolte (=HZ Beihefte, Neue Folge 20), München 1995, s. 267-318.

⁷⁷ Srov. DEVISSE, Jean: *Le sacre et le pouvoir avant les Carolingiens, l'héritage wisigothique*. In: *Le sacre des rois. Actes du Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnements royaux* (Reims 1975). Paris 1985, s. 27-38. Ten tuto možnost spíše popírá. Jinak ale bývá stále upozorňováno na to, že nemožnost bezprostředního prokázání v pramenech by neměla hrát roli a že přenos takových myšlenek a podnětů odpovídá naší dnešní představě o intenzitě kulturních kontaktů založených na zprostředkující roli církve. Srov. SOT, Michel: *Hérédité royale et pouvoir sacré avant 987*. *Annales ESC*, mai-juin 1988, s. 705-733; ZIMMERMANN, Michel: *Les sacres des rois wisigoths*. In: *Clovis, histoire et mémoire. La baptême de Clovis, son écho à travers l'histoire*. Sous la dir. de Michel Rouche, Paris 1997, s. 9-29.

⁷⁸ ENRIGHT, Michael J.: *Iona, Tara and Soissons. The Origin of the Royal Anointing Ritual*. Berlin 1985.

⁷⁹ NELSON, Janet L.: *Symbols in Context: Rulers's Inauguration Rituals in Byzantium and the West in the Early Middle Ages*. In: *Táz: Politics and Ritual in Early Medieval Europe*. London 1986, s. 259-283; byzantský vliv na francouzský rituál zkoumal Richard A. Jackson a našel několik společných míst. Jackson předpokládá, že k přenosu došlo za Ludvíka IX. během 4. křížové výpravy. Viz JACKSON, Richard A.: *De l'influence du cérémonial byzantin sur le sacre des rois de France*. In: *Byzantion LI*, 1981, s. 201-210.

⁸⁰ TRAMPEDACH, Kai: *Kaiserwechsel und Krönungsritual im Konstantinopel des 5. und 6. Jahrhunderts*. In: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, s. 275-290. Ve stručné studii Trampedach pronikavě analyzoval vývoj korunovačního rituálu a jasně ukázal, jak se přizpůsoboval politickým a společenským okolnostem, kdy se v zájmu „Immunisierungsstrategie“ snažil císař vytvořit a udržet odstup od vojska i lidu. Ovšem zároveň potřeboval udržet veřejný průběh rituálu zakončený obecnou aklamací, aby byl nastolený císař nezpochybnitelný. K tomu měla pomoci i stále silnější sakralizace východořímského resp. byzantského panovníka; i v Byzanci posléze proběhla postupná formalizace korunovačního obřadu, v němž poté šlo zejména o veřejnou prezentaci císařské instituce, nikoliv konstitutivní akt. Viz YANNOPOULOS, Panayotis: *Le couronnement de l'empereur à Byzance. Rituel et fond institutionnel*. *Byzantion LI*, 1981, s. 71-92.

do kontextu společenské situace, jak to učinila Janet Nelson na příkladu karlovské říše.⁸¹ Snažila se zjistit, jaká je možná výpovědní hodnota korunovačního rituálu v souvislosti s reálným politickým postavením krále v karlovské říši. Došla k závěru, že nezbytným předpokladem pro fungování této společnosti byl konsenzus předních mužů říše z řad francké aristokracie. Tuto tezi lze demonstrovat i na jejich roli při korunovační ceremonii.⁸²

Korunovační ceremonie vrcholného středověku bývají popisovány v rámci narace jednotlivých národních historiografií v kontextu politických dějin či v rámci rozboru slavností a panovnických festivit.⁸³ Někteří badatelé usilují zasadit ceremonii charakteristickou pro konkrétní zemi do obecného evropského kontextu.⁸⁴ Jde zejména o srovnání korunovačních rituálů mezi centrem a periferií, přičemž za centrum je v tomto smyslu obecně považována Francie, říše a Anglie, jejichž ceremonie sloužily za vzor.

Současní badatelé věnují mnoho pozornosti také jednotlivostem, které umožňují zkoumat svět středověkých tradic a symbolických významů. Jedním ze stále aktuálních témat, analyzovaných v souvislosti s korunovacemi, je symbolický význam některých korunovačních měst, chrámů a paláců jako míst paměti.⁸⁵

Velmi rozsáhlý badatelský směr, jenž se zabývá středověkými rituály, zahrnuje pochopitelně i korunovační ceremonie, jež jsou rituály par excellence.⁸⁶ Pojednávání o korunovacích jako rituálech je stále častější, jak je patrné z obsahu posledního velkého

⁸¹ Mezi pomazáním Pipina (751) a smrtí Karla Tlustého (888) se vyvinula pozdější podoba korunovační ceremonie spojující pomazání s vkládáním koruny a předáváním dalších insignií.

⁸² NELSON, Janet L.: *The Lord's Anointed and the People's Choice: Carolingian Royal Ritual*. In: *Rituals of royalty. Power and Ceremonial in Traditional Societies*. Eds. by David Cannadine and Simon Price, Cambridge 1987, s. 137-180; k tématu založení středověké královské moci na shodě s předními muži říše srov. SCHNEIDMÜLLER, Bernd: *Konsensuale Herrschaft. Ein Essay über Formen und Konzepte politischer Ordnung im Mittelalter*. In: *Reich, Regionen und Europa im Mittelalter und Neuzeit*. Festschrift für Peter Moraw. Hrsg. von Paul-Joachim HEINIG u.a. (=Historische Forschungen 67), Berlin 2000, s. 53-87.

⁸³ Srov. ŠMAHEL, František: *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*, s. 107-132.

⁸⁴ To je přínosné i pro badatele z jiných zemí, neboť s publikovanými výsledky pak mohou pracovat při svém komparačním úsilí. Pro Polsko shrnul vývoj korunovační ceremonie GIEYSZTOR: *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*, s. 152-164; pro Skandinávské korunovace pak HOFFMANN, Erich. *Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia*. In: *Coronations*, s. 125-151.

⁸⁵ Brilantní analýzu významu Remeše pro francouzské středověké království sepsal Jacques Le Goff pro sborník francouzských „Míst paměti“. Viz: LE GOFF, Jacques: *Reims, ville du sacre*. In: *Les lieux de mémoire*, tome II, *La nation*, vol. 1, Éd. Pierre Nora, Paris, (=Bibliothèque des Histoires), 1986, s. 89-184. Katharina Corsepius popsala význam trůnu Karla Velikého v nedávné studii CORSEPIUS, Katharina: *Aachener „Karlsthron“ zwischen Zeremoniell und Herrschermemoria*. In: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, s. 359-375.

⁸⁶ Samotný pojem rituál a jeho používání v odborném textu je poměrně problematické a je s ním proto třeba zacházet opatrně a promyšleně. Na inflaci používání pojmu rituál a na jeho úskalí pro medievisty poprvé česky upozornila Pavlína Rychterová, z jejíhož výkladu při nakládání s těmito pojmy čerpám. Viz RYCHTEROVÁ, Pavlína: *Rituály, rity a ceremonie. Teorie rituálu a jejich reflexe v medievistickém bádání*. In: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno 2006, s. 11-23.

sborníku, jenž se zabývá korunovačními ceremoniemi.⁸⁷ Vedle rituální podstaty korunovace jsou aktuálním tématem výzkumu rovněž „komemorativní“ funkce celé ceremonie.⁸⁸

Mezi tématy, jimiž se bádání o korunovacích zabývá, hraje významnou roli zájem o korunovační řády. Korunovační řády představují „scénář“ podle něhož měla být korunovace organizována. Zpravidla jde o soubor liturgických textů potřebných modliteb, zpěvů, požehnání a promluv, které byly sestaveny podle vzoru jiných liturgických *ordines*.⁸⁹

Historikové se již od doby Georga Waitze snažili sestavit kompletní filiaci všech evropských řádů. V tomto smyslu jsou dodnes zásadním dílem práce Percyho E. Schramma.⁹⁰ Schramm věnoval prostor anglickým,⁹¹ francouzským⁹² a říšským řádům a s jeho závěry se musí dodnes vyrovnat každý badatel pracující s korunovačními řády. Stejně jako jeho předchůdci zkoumal korunovační řády pomocí diplomatických metod vyvinutých v 19. století. V tomto pojetí je každá formule společná dvěma řádům vnímána jako výpůjčka ze staršího do mladšího textu. Cornelius Bouman upozornil, že metoda „Diplomforschung“ by měla být používána s krajní opatrností, neboť světící formule a jiné pasáže řádů byly

⁸⁷ *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich.* Hrsg. von Marion STEINECKE und Stefan WEINFURTER Köln-Weimar 2004. Několik příspěvů věnovalo pozornost rituální podstatě korunovace, vedle Gerda Althoffa (*Wer verantwortete die „artistische“ Zeichensetzung in Ritualen des Mittelalters?*, s. 93-104) i další autoři; zvláště silně vynikne tento trend ve srovnání s posledním velkým sborníkem, jenž byl vydán v roce 1990 (viz *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual.* Ed. by János M. BAK. Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990., konference se konala již roku 1985), v němž tomuto podstatnému rysu korunovační ceremonie nevěnoval pozornost ani jeden z autorů; stejně tak autoři, kteří přispěli do sborníku *Le sacre des rois. Actes du Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnements royaux* (Reims 1975). Paris 1985.

⁸⁸ BOUREAU, Alain: *Les cérémonies royales françaises entre la performance juridique et compétence liturgique.* Annales ESC 1991/6, s.1253-1264; TÝŽ: *Ritualité politique et modernité monarchique.* In: L'État ou le roi. Les fondations de la modernité monarchique en France (XIVe-XVIIe siècles). Textes réunis par Neithard Bulst – Robert Descimon – Alain Guereau, Paris 1996, s. 9-25. Boureau důrazně prosazuje zkoumání středověkých ceremonií v jejich dobovém a ideovém kontextu. Upozorňuje na nebezpečí zpětné projekce, jež hledá ve středověku základy mnohých ceremonií a jejich pozdějších významů. Boureau se vyhraňuje zejména proti tzv. neoceremonialistům (Sarah Hanley, Richard A. Jackson a jiní), kteří ve všech základních státních rituálech (korunovace, pohřby, *lit de justice*) vidí nevyhnutelné směřování francouzského středověkého státu ke konstituci. Funkce komemorativní – připomínací je podle něj nosný koncept, neboť připomínání je významnou složkou myšlenkových stereotypů středověké společnosti (příkladem za všechny může být eucharistie).

⁸⁹ VOGEL, Cyrille: *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources.* Washington 1986, s. 135.

⁹⁰ Schramm kladl velký důraz na dobový kontext a detailní popis vnější stránky ceremonií, proto věnoval nemalý prostor i korunovačním řádům. Své závěry publikoval v množství drobnějších studií, jež v podstatě představují hlavní pramen jeho závěrů. Viz sebrané studie v SCHRAMM, Percy Ernst: *Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters.* I.-IV., Stuttgart 1968-71.

⁹¹ TÝŽ: *Geschichte des englischen Königtums.* V knize použil vývoj korunovační ceremonie jako kostru středověkých dějin anglického království.

⁹² TÝŽ: *Die Krönung bei den Westfranken.* In: TÝŽ: *Kaiser, Könige und Päpste II.*, s. 140-168; Korunovační tematiku a panovnickou symboliku pak zasadil do vývoje francouzského království v monografii TÝŽ: *Der König von Frankreich. Das Wesen der Monarchie von 9. zum 16. Jahrhundert. Ein Kapitel aus der Geschichte des abendländischen Staates 1-2.* Darmstadt² 1960.

vystaveny i mnoha jiným vlivům, než jen praxi opisování.⁹³ Pro širší pochopení podle něj nestačí sestavit strukturu vzájemného vlivu, tedy který řád byl vzorem pro který a které rubriky z něj byly opsány. Tento textologický přístup podle Boumana neodpovídá požadavkům na interpretační možnosti nabízené korunovačními řády.⁹⁴

Výzkum filiace korunovačních řádů nebyl Boumanovou syntézou ukončen. Historikové opakovaně otvírají otázku prvních korunovačních řádů z 9. a 10. století, aniž by byli schopni dospět k všeobecné shodě. Z této doby se totiž dochovalo poměrně velké množství úryvků i celých textů, ovšem není snadné sestavit jejich vývoj ve smysluplný celek. Řády, jež měl napsat arcibiskup Hinkmar z Remeše, jsou stále znovu interpretovány.⁹⁵ Spornou otázku představuje tzv. Ratoldův řád (v Anglii nazývaný Druhá recenze anglického řádu), kterým vyvrcholil francouzský a anglický vývoj. Otázka jeho původu je spojena s tematikou možných kontaktů mezi Anglií a Francií v 10. století.⁹⁶

Prvním předpokladem pro možnost pracovat s korunovačními řády a klást jim otázky je kvalitní edice. Ta, v případě tohoto typu pramenů, představuje skutečně náročnou práci, protože mnohé řády se dochovaly v desítkách exemplářů. Momentálně jsou nicméně badatelům k dispozici edičně zpracované korunovační řády římských císařů⁹⁷, francouzských králů⁹⁸ a kromě toho několik jednotlivých řádů.

⁹³ BOUMAN, Cornelius A.: *Sacring and Crowning. The Developement of the Latin Ritual for the Anointing of Kings and Coronation of an Emperor before the Eleventh Century*. Groningen-Djakarta 1957. Autor v knize shrnul obecný vývoj korunovačních ceremonií s důrazem na vývoj řádů až po 11. století. Jde o dodnes poslední pokus o syntézu vývoje korunovačních řádů v západní Evropě od prvních zmínek a dochovaných pramenů až po sestavení řádu pro císaře římského v 11. století. Boumanova syntéza je založena na detailní práci se všemi dostupnými řády bez ohledu na místní původ, což se projevuje jako nevýhoda vzhledem k tomu, že tím pomíjí kontext, v němž byly řády sestaveny. Bouman rozebírá jednotlivé klíčové rubriky a snaží se najít původní význam a důvod jejího zařazení do liturgického textu.

⁹⁴ Srov. BOUMAN: *Sacring and Crowning*, s. 55-58.

⁹⁵ Hinkmarovi z Remeše (arcibiskupem v letech 845-882) jsou připisovány čtyři řády, jež měl sestavit pro čtyři konkrétní korunovace. Pro spor o jeho autorství a otázku, jakými texty byl sám inspirován srov. JACKSON, Richard A.: *Who wrote Hincmar's Ordines?* Viator 25, 1994, s. 31-52; NELSON Janet L.: *The Earliest Surviving Royal Ordo: Some liturgical and Historical Aspects*. In: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, s. 341-360; FOLZ, Robert: *Les trois couronnements de Charles le Chauve*. Byzantion LI, 1981, s. 93-111; Jediný Guy Lanoë tvrdí, že Hinkmar sestavil řádů pět. Viz LANOË, Guy: *L'ordo de couronnement de Charles le Chauve à Sainte-Croix d'Orléans (6. juin 848)*. In: *Kings and Kingship in Medieval Europe*. Ed. by Anne J. Duggan. London 1993, s. 41-68.

⁹⁶ JACKSON: *Manuscripts*, sestavil filiaci francouzských řádů na základě podrobného studia rukopisů. Jeho zájem je omezen jen na Francii. Navíc se snažil pochopit vývoj řádů bez politického a ideového kontextu, pouze intenzivním studiem textů. Proto jsou závěry Janet Nelson daleko přesvědčivější. Viz NELSON, Janet L.: *The Second English Ordo*. In: Táž: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, s. 361-370. Její popis vzniku a vývoje prvních anglických a francouzských řádů je veden ve dvou liniích (vnitřní textová kritika a politický vývoj) a výsledkem je smysluplný výklad. Janet Nelson založila svou tezi na předpokladu intenzivních kulturních kontaktů mezi církevními institucemi a hodnostáři.

⁹⁷ *Ordines coronationis imperialis. Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin*. In: MGH *Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum* IX. Hrsg. von Reinhard ELZE, Hannover 1960. Elze připravoval také edici korunovačních řádů římských králů, kterou bohužel nedokončil a materiál dosud čeká na zpracování.

⁹⁸ *Ordines Coronationis Franciae* I., II.

Historikové musejí být opatrní ve snaze vynášet zobecňující soudy o korunovačních řádech a jejich vývoji. Jejich možnosti jsou omezeny neúplností pramenné základny, již máme k dispozici (ostatně stejně jako ve většině jiných medievistických témat). Většina badatelů o středověkých korunovačních řádech je si ovšem této skutečnosti vědoma,⁹⁹ a tak se současné bádání ubírá spíše směrem k analýzám konkrétních řádů, rukopisů či jednotlivých pasáží, které umožňují zkoumat ceremonii i symbolický kontext, v němž je řád srozumitelný. Podle některých badatelů je řád použitelný pro představu o významu ceremonie pro její účastníky a o motivaci jejích organizátorů. Základem pro širší výklad panovnického programu se může stát i jediná pasáž. Jak ukázala Janet Nelson na výkladu intronizační formule.¹⁰⁰ Elisabeth Brown věnovala pozornost jedné rubrice tzv. Ratoldova řádu a jejím textovým variantám. Tato rubrika totiž obsahuje jinak velmi výjimečné názvy konkrétních zemí.¹⁰¹

Korunovační scény jsou rovněž zachyceny na některých rukopisných iluminacích. Tyto iluminace lze využít především k ujasnění představy o ceremonii a o její vizuální prezentaci. Některé iluminace zobrazují symbolické korunovace (rukou z nebes, jež reprezentuje Boha)¹⁰², jiné skutečné, ať jde o iluminace představující jen centrální obřad nebo řadu názorných zobrazení přibližujících v jednotlivých scénách středověkou korunovační ceremonii. Tři francouzské rukopisy korunovačních řádů si zasloužily zvláštní pozornost

⁹⁹ Zřejmě proto se od Boumanovy knihy neobjevil žádný pokus o syntetický popis vývoje evropských korunovačních řádů.

¹⁰⁰ Jedná se fomuli *Sta et retine* z 9. století, jež zůstala součástí všech korunovačních textů. Srov. NELSON, Janet L.: *Ritual and Reality in the Early Medieval Ordines*. In: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, s. 329-339; k tomu srov. i starší výklad Waltera Ullmanna o možnosti najít v korunovačních řádech odraz představ o suverenitě panovníka a ideovém výkladu postavení krále ze strany církve (tedy o církevním učení o královském úřadu) vůbec. Viz ULLMANN, Walter: *Der Souveränitätsgedanke in den Krönungsordines*. In: *Festschrift Percy Ernst Schramm zum 70. Geburtstag*. Bd. I., Wiesbaden 1964, s. 72-89.

¹⁰¹ Zmíněnou výjimkou je část formule pronášené při svěcení krále v Ratoldově řádu. Podle jeho nejstaršího dochovaného rukopisu se mělo pronášet: „...ut regale solium videlicet Francorum scepra non deserat...“. V pozdějších rukopisech je slovo *Francorum* nahrazeno obratem: „*Saxonum, Merciorum Nordam Himbrorumque*“, a jednou obratem „*Francorum, Burgundiorum, Aquitanorum*“. Lákavé a výjimečné konkrétní názvy zemí vyvolaly mnoho různých interpretací od pouhého upozornění na anglický původ řádu, až po údajný latentní nárok na nadvládu nad Anglií přisuzovaný francouzským králům. Tyto debaty shrnula práce BROWN, Elisabeth A. R.: „*Franks, Burgundians, and Aquitanians*“ and the Royal Coronation Ceremony in France. (=Transactions of the American Philosophical Society vol. 82, pt. 7) Philadelphia 1992, s. 85-88, podle níž bylo ještě ve 12. století považováno zmínění anglických zemí za nemístné a proto bylo nahrazeno třetí variantou. Postupná formalizace ceremonie vymazala jakoukoliv souvislost promluv s realitou a obrat zmiňující Sasko, Mercii a Severní Umbrii zůstal součástí francouzského korunovačního řádu až do roku 1825. Srov. JACKSON, Richard A.: *Vivat rex. Histoire des sacres et couronnements en France*. Strasbourg - Paris 1984.

¹⁰² Srov. HAGEMAN, Mariëlle: *Between the Imperial and the Sacred: The Gesture of Coronation in Carolingian and Ottonian Images*, in: *New Approaches to Medieval Communication*. Ed. by Marco Mostert, (=Utrecht Studies in Medieval Literacy 1) Turnhout 1999, s. 127-165. Dle jejího výzkumu kladli iluminátoři karlovske a otonské doby důraz na prezentaci panovníka jako „krále z Boží milosti“ (*dei gratia rex*), čehož dosahovali opakovaným používáním motivu korunovace rukou vystupující z oblaku, který se poprvé objevil na třicetisolidové minci císaře Konstantina z doby kolem r. 330. Pozdější zobrazení korunovací důkladně rozebral Jean-Claude Bonne. Viz BONNE, Jean-Claude: *Image du sacre*. In: *Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis*, s. 91-226.

právě pro výtvarné zpracování iluminací. Text řádu je v nich doplněn množstvím iluminací, na nichž jsou vymalovány jednotlivé akty. Jedná se o jediný exemplář nepoužitého korunovačního řádu z doby Ludvíka IX. Svatého¹⁰³, jeden z rukopisů tzv. Posledního kapetovského řádu¹⁰⁴ a o rukopis korunovačního řádu zhotovený speciálně pro Karla V.¹⁰⁵

* * *

Nastínili jsme alespoň v letním přehledu, kam se v posledních letech vyvinulo bádání o korunovacích, jaké otázky jsou kladeny pramenům jako je korunovační řád a jaké odpovědi jsou očekávány. Při využití těchto nových přístupů jako inspirace a s pomocí nově objevených pramenů lze možná představit Karlův korunovační řád i Cibulkovu interpretaci v novém světle.

¹⁰³ Jednotlivé aspekty řádu a rukopisu (liturgickou stránku, kontext ve vývoji korunovacích, hudební složku ceremonie a iluminace) rozebrali autoři sborníku *Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis : d'après le manuscrit latin 1246 de la BNF*. Jacques LE GOFF...[et al.] avec collaboration de Monique GOULLET. (=Le temps des images) Paris 2001.

¹⁰⁴ K významu iluminací a ke kontextu vzniku tohoto opisu korunovačního řádu se vyjádřila studie HEDEMAN, Anne D.: *The Commemoration of Jeanne d'Evreux's Coronation in the Ordo ad Consecrandum at the University of Illinois*. In: *Essays in Medieval Studies: Proceedings of the Illinois Medieval Association 7*, 1990, s. 13-28.

¹⁰⁵ Carra Ferguson O'Meara nedávno rozebrala roli iluminací pro text řádu a kontext uměleckého prostředí dvora krále Karla V. Viz O'MEARA, Carra Ferguson: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France ; British Library MS Cotton Tiberius B. VIII*. London 2001.

IV. Charakter textu v kontextu evropské tradice

„Zavádí-li někdo nový řád, nedoplňuje jej nově vymyšlenými úkony, nýbrž nanejvýše místy jej mění podle druhého řádu. Zvláštní, v jiných řádech neobsažené obřady k němu přirůstají teprve během doby, anebo jsou k němu připojovány proto, poněvadž zvykově se ujaly už dříve, dokud byl užíván dřívější způsob korunování nebo nastolení.“

Josef Cibulka, *Český řád korunovační a jeho původ*, s. 105-106

Ordo jako pramen

Korunovační řád v plně rozvinuté podobě je předpisem, podle něhož měl být celý obřad uspořádán. Nejednalo se o obyčejnou slavnost, nástup krále byl pevně svázán s obecným křesťanským pojetím královské moci a celá korunovační ceremonie se nesla v liturgickém duchu.

Nejstarší texty vztahující se ke svěcení krále byly součástí sakramentářů.¹⁰⁶ Během 2. poloviny 9. století sepsal remešský arcibiskup Hinkmar pro konkrétní ceremonie postupně čtyři nebo pět korunovačních řádů podle vzoru liturgických *ordines*.¹⁰⁷ V podstatě sestavil jednotlivé formule (modlitby a požehnání) za sebou podle průběhu obřadu, jak měly být postupně pronášeny během ceremonie. Korunovační řády se nadále vyskytovaly jako samostatné sbírky textů, ovšem stále jako součást liturgických knih. Tyto řády měly (stejně jako jiné církevní *ordines*) podobu „scénáře“. Byl v nich ovšem kladen důraz na textovou část, tedy modlitby a požehnání. Pokyny pro liturgickou akci, tedy co by se mělo odehrávat mezi promluvami, se omezily na stručné určení kdo mluví či zpívá. Zřejmě se předpokládalo, že celý obřad bude organizován podle vzoru jiných liturgických obřadů.

Tento vývoj vyvrcholil v 10. století v sestavení dvou kompletních korunovačních řádů, jež se staly základem všech následujících. Řády byly složeny jako úplný soubor modliteb, požehnání, promluv a zpěvů, jež byly potřeba k vykonání platné korunovační ceremonie. Obřad pomazání, korunování a předání insignií měl být podle řádu ukončen mší,

¹⁰⁶ Sakramentáře (*Liber sacramentorum*) jsou sbírky liturgických textů, které v době před 10. stoletím sloužily jako hlavní liturgická kniha určená pro celebranta církevních obřadů, mší, svateb, křtů a různých, svěcení. Zpravidla v nich byly sepsány všechny texty, které mohl kněz potřebovat. Srov. VOGEL: *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources.*, s. 64.

¹⁰⁷ JACKSON: *Who wrote Hincmar's Ordines?*; NELSON: *The Earliest Surviving Royal Ordo*; LANOË, Guy: *L'ordo de couronnement de Charles le Chauve*.

pokud se její část nekonala dokonce jako součást ceremonie. Řády byly do značné míry univerzální, tedy použitelné ve kterékoliv zemi. Neobsahovaly žádná konkrétní místa ani jména.¹⁰⁸ V tomto smyslu byly podobné jiným liturgickým předpisům.

Prvním z nich je tzv. Ratoldův řád.¹⁰⁹ Tento řád je výsledkem kulturní výměny v prostoru bývalé západofrancké říše a Britských ostrovů.¹¹⁰ Nadále byl používán jako vzor pro francouzské a anglické řády.¹¹¹

Druhým základním textem je řád *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*, jenž byl vložen do Římsko-německého pontifikálu (*Pontificale Romano-germanicum*), základní kompilace dokumentů k liturgickým obřadům katolické církve.¹¹² Tento řád se stal základním „scénářem“ pro organizování korunovačních ceremonií v mnoha evropských monarchiích.¹¹³ Text se prakticky nevyvíjel, jen ve 13. století byl obohacen o některé drobné změny.¹¹⁴

Těmito dvěma řády vyvrcholila první fáze vývoje korunovačních řádů. Univerzální řády byly používány v mnoha zemích a postupně se do ceremonií prosazovaly také obřady, jež neměly původ v církevní liturgii. První takové řády byly sepsány ve Francii za Ludvíka IX. Svatého. Jejich autoři obohatili liturgii původně čistě církevní ceremonie o světské prvky. Významnou roli při vkládání koruny hráli páirové, někteří měli speciální úkoly (nasadit králi ostruhu, nést před králem meč apod.). Ve chvíli, kdy jsou i popisy obřadů, jež nesouvisí bezprostředně s církevním charakterem korunovace, popsány jako součást korunovačního

¹⁰⁸ Výjimkou je část formule pronášené při svěcení krále v Ratoldově řádu, srov. výše poznámka č. 101.

¹⁰⁹ Řád je nazýván podle opata Ratolda z Corbie (†986), jenž si nechal opsat nejstarší dochovaný rukopis. Viz jeho nejnovější edice v *Ordines Coronationis Franciae*. I., s. 168-200; k tomu srov. výklad JACKSON: *Manuscripts*, s. 44-49; V Anglii je řád nazýván „Druhá recenze anglického řádu“. Viz NELSON: *Second English Ordo*.

¹¹⁰ Velké množství zachovaných opisů (z 10.-11. století) rovnoměrně rozprostřených ve Francii i Británii (s nepatrně rozdílnými variantami pro francouzskou a anglickou ceremonii) svědčí o velké oblibě řádu.

¹¹¹ Ratoldův řád byl dokonce využit také při plánování korunovace Jeruzalémského krále, pro tento účel byl v Tyru opsán do tamního pontifikálu a mírně upraven. Srov. *Ordines Coronationis Franciae*. I., s. 169-173.

¹¹² Římsko-německý pontifikál (*Pontificale Romano-Germanicum* – dále jen PRG) byl sepsán kolem roku 950 ve skriptoriu kláštera Saint-Alban nedaleko Mohuče. Stalo se tak nejspíše na přání mohučského arcibiskupa. Viz výše. Tato liturgie se s obdivuhodnou rychlostí rozšířila po celém Západě a při otonském *renovatio Imperii* (962) dokonce i do Říma. PRG sloužil až roku 1961 za základ všech liturgických obřadů katolické církve (kromě těch spojených s eucharistií). VOGEL-ELZE: *Le pontifical romano-germanique*, III. s. 3-5. Název pontifikálu překládám jako Římsko-německý, ačkoliv slovo německý je v tomto kontextu zavádějící, domnívám se totiž, že pojem germánský by zaváděl ještě mnohem více.

¹¹³ Jak ukazují vedle říše příklady z Norska a Dánska viz HOFFMANN: *Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia*; nebo z Polska 14. století. Viz KUTRZEBA, Stanislav: *Zródła poskiego ceremonialu koronacyjnego*. Przegląd Historyczny 12, 1911 s. 71-83, 149-164, 285-307; k jeho využití v Čechách se ještě ve výkladu vrátíme.

¹¹⁴ Jde o tzv. Čáský řád. Jeho datace je sporná, jisté je použití roku 1309 při korunovaci Jindřicha VII. Lucemburského. Editori z 19. století jej přiřadili Rudolfovi Habsburskému. Srov. edici textu *Coronatio Aquisgranensis*. In: MGH LL II. Hrsg. von Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1837, s. 384-392; a pro kontext srov. ROGGE, Jörg: *Die deutschen Könige im Mittelalter. Wahl und Krönung*. Darmstadt 2006, s. 102-104.

řádu, oddělujeme druhou fázi vývoje korunovačních řádů.¹¹⁵ Zařazení světských obřadů do textu řádu není jedinou novinkou. Text řádu je od 13. století mnohem konkrétnější při popisu celé ceremonie a více prostoru věnuje podrobnějšímu popisu aktů, které konají jednotliví účastníci. Rubriky již nejsou uvedeny pouhým označením kdo pronáší resp. zpívá následující text. V řádu je mnohem obšírněji popsáno, co se mezi promluvami děje. Korunovační řády vypovídají od 13. století také mnohem více o místních zvláštnostech. Tato skutečnost samozřejmě souvisí s vývojem zvláštních obřadů, např. ve Francii. Právě ve Francii se během 13. století vyvinula ceremonie zřetelně odlišná od jiných. Byla totiž obohacena o množství aktů prováděných přítomnými šlechtici. Francouzské řády ze 13. století kladou velký důraz na obřady spojené se sv. Ampulí, jež měly zdůrazňovat výjimečné postavení francouzského krále.¹¹⁶

Liturgická úroveň

Řád *Ordo ad coronandum regem Boemorum* (spolu s řádem *Ordo ad benedicendum reginam*, který vnímáme s řádem pro krále jako jeden celek) řadíme jednoznačně do druhé fáze vývoje korunovačních řádů. Obsahuje množství jednotlivých obřadů, jež nejsou výhradně církevního původu. Pokusíme se nyní objasnit některé klíčové pasáže tohoto řádu, přičemž nám v jeho pochopení pomůže rozlišení několika vrstev textu řádu. Celý text je totiž poměrně komplexním souborem. Rovněž doufáme, že toto rozlišení umožní rozkrýt, jakým způsobem a z jakých částí byl řád sestaven.

Dnes není třeba začínat analýzu Karlova řádu od začátku, můžeme se opřít o velmi užitečnou práci Josefa Cibulky a stoje příslovečně na jeho ramenou můžeme se pokusit dohlédnout dále.¹¹⁷ Budeme se proto věnovat jen těm částem a těm aspektům řádu, v nichž můžeme k Cibulkovu výkladu přidat něco nového.

Základní vrstvu představuje liturgický text. Tedy samotný text řádu, jenž rozepisuje jednotlivé promluvy, jež jsou seřazeny podle předepisovaného průběhu ceremonie. Tyto texty, jež nazýváme obecně promluvami, zahrnují modlitby, požehnání, světící formule a formule pronášené při předávání insignií, dále pak zpěvy zpívané chórem a texty související se mší (včetně litanie), jež jsou součástí ceremonie.

¹¹⁵ Tato teze je v souladu s nepřímými vyjádřeními názory LE GOFF, Jacques: *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*. In: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis*, s. 19-35; a NELSON: *Ritual and Reality in the Early Medieval Ordines*.

¹¹⁶ K zvláštnostem francouzské ceremonie srov. LE GOFF: *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*.

¹¹⁷ Srov. obšírný a podrobný rozbor jednotlivých částí textu, viz Cibulka s. 102-152.

V liturgickém textu můžeme rozlišit několik částí, z nichž je složen. Základem textu je řád z pontifikální sbírky PRG, jak se domníval Cibulka.¹¹⁸ Jeho argument na základě strukturálního srovnání je velmi výmluvný. Z PRG byly pro řád Karla IV. převzaty všechny texty.¹¹⁹ Tuto část řádu, jež jako celek existovala a fungovala již od 10. století, můžeme považovat za zcela základní vrstvu analyzovaného textu. Jde o obecný a univerzální řád, jenž měl ve svém pontifikálu každý biskup latinské Evropy.¹²⁰ Tento základní text obsahuje soubor promluv, modliteb, požehnání a světicích formulí nezbytných pro obřad pomazání a korunování (v názvu doslova „řád k požehnání krále, jenž je nově od lidu a kléru pozvednut na krále“ - *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*). V liturgickém textu jsou rubriky z PRG doplněny o texty z francouzských řádů. Zejména část řádu předepisující texty pro korunovaci královny je sestavena podle francouzského vzoru, což již Cibulka dával do souvislosti s korunovací Karlovy první ženy Blanky z Valois.

Pro představu o původu liturgické vrstvy textu pomůže skutečnost, že drtivá většina formulí, jež mají být podle řádu pronášeny, se objevila v některém z řádů již před rokem 1000.¹²¹ Výjimku tvoří (kromě některých částí týkajících se mše) pouze čtyři formule společné s řádem Karla V. z roku 1365 (rubrika č. 3, 28, 37, 42 - číslování zde i jinde v závorkách dle Cibulkovy edice) a tři formule, jež jsou k nalezení pouze v českém řádu (27, část 32, 33). Cibulka předpokládal, že textů, jež jsou exkluzivně české, tedy pouze v českém řádu, je více, ale neměl k dispozici všechny edice korunovačních řádů francouzských králů.

Ovšem text korunovačního řádu nelze pouze textologicky rozdělit na jednotlivé promluvy a poté hledat jejich předlohy. Tento přístup nedovede totiž vysvětlit výslednou podobu textu, jak se také ukazuje u Cibulky, jenž si v některých chvílích protiřečí, neboť spoléhá takřka výhradně na samotný text řádu a jeho komparaci s jinými texty.

¹¹⁸ Cibulka měl ovšem za to, že jde o základ řádu ve smyslu tradovaného textového korpusu, jehož součástí měly být tradiční přemyslovské obřady a jenž byl takto předáván již od knížecích dob.

¹¹⁹ Konkrétně z řádu LXXII. sbírky PRG (vydání ELZE-VOGEL I.) bylo převzato všech 28 rubrik, navíc text biskupského požehnání z řádu č. LXXIII. sbírky PRG určené pro výjimečné neděle (ELZE-VOGEL I. s. 262).

¹²⁰ Pontifikál je liturgická kniha určená pro biskupa, jež obsahovala všechny texty pro něj nezbytné, aby mohl celebrovat liturgické úkony. Viz VOGEL: *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources*, s. 225-6. Nezávislost pontifikálu na místních poměrech potvrzuje také rukopis Pontifikálu Albrechta ze Šternberka, viz SCHMUGGE, Ludwig: *Das Pontifikale des Bischofs Albrecht von Sternberg*. Mediaevalia Bohemica 3, 1970, s. 49-86.

¹²¹ Texty převzaté z PRG jsou nejdříve z roku 960, většina rubrik převzatých z francouzského řádu, pochází z tzv. Ratoldova řádu (nejstarší rukopis z doby kolem roku 980).

Ceremoniální úroveň

Řád je předpisem, podle něhož měla být organizována korunovační ceremonie. Při rozboru řádu je proto nezbytné vidět za textem plánovanou ceremonii. Tato ceremonie se sice, pokud víme, nikdy neodehrála v popsané podobě, nicméně je jako taková přítomna v textu. A tak budeme s její ideální podobou pracovat při rozboru řádu. Proto o předepsané ceremonii mluvím v minulém čase jako o vykonané.

Užitečné bude také ujasnit si některé pojmy, jež budeme nadále užívat. Vágnost pojmů, jako jsou například rituál nebo ceremonie, znemožňuje vést jejich pomocí debatu nejen uvnitř medievistické obce, nýbrž i s ostatními historiky a sociálními vědci.¹²² Pro tento rozbor bude po mém soudu užitečné použít terminologii, kterou navrhnul americký antropolog Roy Rappaport.¹²³ Ten rozlišil pojmy *ritus* a *rituál*. Rituál podle něj představuje jednotlivou událost, akt, kdežto *ritus* tyto akty spojuje v uzavřený celek. Užitečným shledávám zavedení třístupňové škály termínů pro studium rituálů. Všeobjímajícím pojmem je *makroritus* neboli *ceremonie*. Ta zahrnuje všechny akty, které lze spojit v uzavřený celek. V našem případě je *ceremonií* korunovace, tak jak ji popisuje celý korunovační řád, počínaje *vigilií* a průvodem na Vyšehrad, až po závěr *mše* a přijímání královského páru. *Ceremonie* se dělí na jednotlivé *rity*, tedy *obřady*, jež tvoří uzavřený celek. *Ritem* je například korunovace (přinesení koruny na oltář, její požehnání a vložení na panovníkovu hlavu). *Ritus* se dále skládá z jednotlivých aktů - *rituálů*. V případě pomazání představuje rituál jednotlivý akt, například pomazání sepjatých rukou krále.

Doslovné čtení mnohých pasáží řádu by bylo zavádějící. Mnohé z textů, jež provázejí jednotlivé obřady, byly v době Karla IV. již více než 300 let staré a postupná formalizace obřadu vedla k jistému vyprázdnění významu některých pojmů. Texty jež byly do řádu zařazeny v 9. nebo v 10. století například v důsledku snahy o zdůraznění role předních mužů říše, neměly již v kontextu 14. století svůj původní naléhavý význam. Alespoň to můžeme předpokládat. Jak upozornil Reinhard Elze, mnohé části textů bývají změněny v důsledku aktuální situace v zemi nebo v čase, kdy byl řád přizpůsoben k novému použití. Jiné, stejně

¹²² Jak trefně upozornila RYCHTEROVÁ: *Rituály, rity a ceremonie*; svévolné, či spíše samoučelné používání populárního pojmu *rituál* není problém pouze českých autorů. Za všechny kritické hlasy srov. BUC, Philippe: *The Dangers of Ritual. Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*. Princeton 2001.

¹²³ Srov. RAPPAPORT, Roy A.: *The Obvious Aspects of Ritual*. In: *Ecology, Meaning and Religion*. Berkeley 1979, s. 175-180. Rappaportovu terminologii používám ve smyslu, jak jej vyložila Pavlína Rychterová, pro její výklad srov. RYCHTEROVÁ: *Rituály, rity a ceremonie*, s. 13-14.

neodpovídající pasáže, však byly ponechávány beze změny; zřejmě se autorům nového řádu zdály nepodstatné.¹²⁴

Nejprve se podívejme na klíčové rituály tvořící tradiční podstatu ceremonie. Král musel být pomazán, korunován a nastolen na trůn. Obsah rituálu nastolení byl v Karlově době již vyprázdněn. Alespoň nám tak dovoluje soudit popis nastolení podle řádu. Podle něj je již korunovaný král doveden biskupy od oltáře sv. Víta ke trůnu (*coronatus [...] per chorum ducatur de altari ab episcopis usque solium*), načež pronese arcibiskup nastolovací formuli *Sta et retine* (50). Poté krále posadí na trůn a pronáší další nastolovací promluvu (*in hoc solio*; 51), na jejímž konci král obdrží polibek míru (*osculum pacis*) a celý rituál zakončil zpěv *Te Deum laudamus*.¹²⁵ Pozoruhodné je, že v nastolovacím rituálu nevidíme žádné typické domácí prvky, nebo je nejsme schopni odlišit od běžného průběhu nastolení, jež je součástí korunovací i jinde. Zřejmě hraje roli, že ve skutečnosti o nastolení nešlo, král nastoupil na trůn již dříve a význam obřadu byl potlačen již ve 13. století, kdy se přemyslovští králové Přemysl Otakar II. a Václav II. nechali korunovat a tedy také intronizovat až několik let po nástupu.¹²⁶

Pomazání bylo ústředním obřadem posvěcujícím vládu křesťanského krále.¹²⁷ Právě o obřad pomazání a jeho liturgický význam se opíraly teorie o sakrální podstatě krále.¹²⁸ Pomazáním krále je veřejně prezentováno, že král byl „vyvolen z Boží milosti“ a že mu byl předán dar Ducha svatého. Pomazání je třeba v kontextu Evropy římského ritu vnímat jako základní úkon celého obřadu. Právě pomazáním byl označen jedinec vyvolený Bohem k vládě nad lidmi na jejich cestě ke spasení. Spravovat lid a vést jej ke spáse, tak by se ve stručnosti dalo formulovat královo poslání. Stejně jako kněží, také králové nabyli tímto pomazáním zvláštního statutu mezi lidmi a požívali Boží ochrany, což vycházelo i z biblického výroku: „Nesahejte na mé pomazané, ublížit mým prorokům se chraňte!“ (Ž 105, 15).

Český řád se inspiroval ve francouzském rituálu, ovšem nebylo možné přenést do Čech celý komplex obřadů souvisejících se sv. Ampulí. Posvěcenému oleji byla prokázána úcta alespoň tak, že byl slavnostně přinesen ze Svatováclavské kaple dvěma opaty s mitrami

¹²⁴ ELZE, Reinhard: *The Ordo for the Coronation of Roger II. of Sicily. An Example of Dating by Internal Evidence*. In: *Coronations*, s. 165-178.

¹²⁵ popis příchodu i formule jsou zřejmě převzaty z PRG (24-25), shodný kontext i text rovněž ve francouzských řádech, samotná formule *Sta et retine* pochází z 9. století.

¹²⁶ Srov. níže kapitulu o přemyslovských korunovacích.

¹²⁷ Kontinuálně nejméně od 8. století, kdy byl pomazán majordomus Pipin III. Krátký na krále Franků.

¹²⁸ Předobrazem bylo starozákonní pomazání králů Saula a Davida prorokem Samuelem (1S 9, 10). Jak poměrně přesvědčivě prokázal Arnold Angenendt, bezprostřední inspirací v polovině osmého století se stalo čerstvě zavedené postbaptizální biskupské pomazání. Jako ideové zdůvodnění posloužila biblická pasáž (1. Pt 2,9), jež krále pasovala do postavení krále a kněze. Srov. ANGENENDT, Arnold. *Rex et Sacerdos. Zur Genese der Königsalbung*; pomazání odkazovalo rovněž na podobnost s uvedením do biskupského úřadu.

na hlavě.¹²⁹ Byl tak napodoben průvod, jenž ve Francii přinesl svatý olej snesený na zem holubicí reprezentující Ducha svatého.¹³⁰ Zatímco v Remeši byl hlavním světcem, jenž zvyšoval symbolický význam obřadu svatý Remigius, jenž „pokřtil Francii“ (jemu byl zasvěcen klášter v Remeši, kde byla uchovávána sv. Ampule), v Čechách tuto úlohu plnil hlavní český patron, sv. Václav. Král byl pomazán na hlavě, na prsou, na ramenou a na pažích. Když arcibiskup pomazával krále na hlavě pohybem ve tvaru kříže, pronesl klíčovou formuli *Ungo te in regem de oleo sanctificato* (21).¹³¹ Pomazání bylo doprovázeno zpěvem antifony *Unxerunt salomonem* (22) připomínajícím starozákonní původ obřadu a dalšími promluvami arcibiskupa.¹³²

Dalším základním ritem je korunovace. Králi byla na hlavu vložena koruna¹³³, kterou předtím arcibiskup vykouřil kadidlem a pokropil posvěcenou vodou, při vložení mu asistovali všichni biskupové (*Hic aspergatur aqua benedicta minutatim super coronam atque a metropolitano vel episcopo incensetur, et imponatur capiti per Metropolitanum assistentibus omnis episcopis*).¹³⁴ Poté metropolita pronesl formuli *Accipe coronam regni* (43). V tomto ohledu rád respektoval výlučnou roli biskupů při korunovaci a nenechal se inspirovat francouzským zvykem, při němž korunu naráz vkládalo 12 pairů, 6 církevních a 6 světských.¹³⁵ Podle Petra Žitavského byl však podobný akt vykonán při korunovaci Jana

¹²⁹ CIBULKA, s. 83: „*Post epistolam, choro cantante graduale, duo abbates mitrati in capella sancti Wenceslai recipiant oleum sanctum, quod erit in calice magno repositum, qui calix totus coopertus erit cum panno sericeo, et deferant reverenter ante altare sancti Viti tentorio super eos extenso, Calicem vero de manibus eorum reverentei cum osculo accipiens Archiepiscopus ponat in altari.*“

¹³⁰ Jde zřejmě o nejcharakterističtější část francouzské ceremonie. Svatý olej z Ampule byl smíchán s křížem a touto směsí byl pak král pomazán. Nádobku se svatým olejem měla podle tradice snést z nebe holubice představující Ducha svatého při křtu Chlodvíka o Vánocích roku 488/9. Zajímavé vysvětlení původu ampule nabídl Angličan Francis Oppenheimer. Podle něj byla ampule roku 533 při pohřbu svatého Remigia vložena do jeho hrobu. Ampule obsahovala mastné a tučné vonné koření používané při pochovávaní významných osobností galorománské aristokracie. Když byla o 3 století později objevena mezi ostatky svatého Remigia, byla již antická praxe zapomenuta a překryta aluzí života Ježíše Krista a jeho křtu. V tekutině byl rozpoznán posvěcený olej používaný při církevním posvěcení či pomazání a jelikož byl svatý Remigius spojen s Chlodvíkovým křtem, k domyšlení významu předmětu nebylo daleko. Srov. OPPENHEIMER, Francis: *The Legend of the Sainte Ampoule*. London 1953. Obřad i vysvětlující komentář se poprvé objevuje v řádu sepsaném Hinkmarem z Remeše pro korunovaci krále Karla Holého (roku 869). Srov. *Ordines Coronationis Franciae*. I., s. 104.

¹³¹ *oleo sanctificato* – posvěcený olej, zvaný též olej katechumenů.

¹³² Jde o delší variantu *Ungo te in regem de oleo sanctificato* (23) převzatou z PRG a *Christe perunge* (24) z Francie

¹³³ Tento zvyk byl spojen s pomazáním poprvé roku 781, viz *Annales regni Francorum inde ab a. 741 ad a. 829 qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi*. In: MGH SSrG VI. Edd. Georg Heinrich PERTZ und Friedrich KURZE, Hannover 1895, ad. a. 781, s. 57: „*Et cum ibi sanctum pascha celebraret, baptizavit idem pontifex filium eum Pippinum unxitque eum in regem. Unxit etiam et Hludowicum fratrem eius; quibus et coronam imposuit.*“ K tomu srov. NELSON: *The Lord's Anointed and the People's Choice*. Zlatá koruna se jako panovnický symbol objevuje v Bibli (např. Est 8, 15 a Ž 21, 3), křesťanští vladaři ji nosí od dob císaře Konstantina.

¹³⁴ CIBULKA, s. 90

¹³⁵ počet byl jistě vybrán záměrně, aby symbolizoval 12 učedníků Kristových.

Lucemburského. Kronikář zmiňuje jména dvou šlechticů, kteří drželi korunu nad královou hlavou.¹³⁶

Jak bylo řečeno výše, není třeba rozebírat všechny obřady, z nichž se ceremonie skládá. Nyní budeme věnovat pozornost těm pasážím, které umožní pochopit ideový rozměr, v jehož intencích byl řád sepsán.

Hlavní část ceremonie se měla odehrávat v hlavním chrámu země, v katedrále sv. Víta. Jen v předvečer korunovace se aktéři přesunuli jinam. Král veden arcibiskupem, biskupy, knížaty a šlechtici měl dojít na Vyšehrad a tam se pomodlit.¹³⁷ Nic bližšího v řádu není, a to ani v jeho českých překladech. Ovšem ustanovení je již od Cibulky dáváno do souvislosti se zmínkou Pulkavovy kroniky o Libuši a Přemyslovi. Pulkava při popisu prapočátku českých dějin vkládá do úst Přemysla řeč o tom, že s sebou vzal lýčené střevíce a mošnu a že tyto předměty budou jeho potomkům navždy připomínat prostý původ.¹³⁸ Pulkava k tomu dodává, že v jeho době se tam stále uchovávají a v předvečer korunovace, když přijde budoucí král, jsou mu střevíce ukázány a na rameno je mu zavěšena mošna.¹³⁹ O uchovávání střevíců jako posvátného předmětu přemyslovského rodu na Vyšehradě mluví poprvé Kosmas¹⁴⁰ a nedávno upozornila na významné svědectví Kateřina Kubínová.¹⁴¹ Střevíce a jejich kontext využití během korunovace popsal italský autor Tomáš z Pávie († kolem 1280), který v Praze někdy v 60. nebo 70. letech 13. století pobýval.¹⁴² Z těchto indicií lze dovodit, že ještě v druhé polovině 13. století byly (zřejmě na Vyšehradě) uchovávány údajné Přemyslovy střevíce, jež hrály jistou roli při nastolovacím obřadu, později korunovací Přemyslovců. Na tuto tradici

¹³⁶ Petr Žitavský, s. 176-177: „*Duo eciam iuvenes genere nobiles per regem tunc coronandum in ipsa hora facti sunt milites baltheo cincti militari, qui ad tenendum preciosum diadema super caput regium fuerant deputati. Horum unus filius erat domini Bohuslai de Merica, alius Fridemannii de Sman*“

¹³⁷ CIBULKA, s. 76-77: „*Primo archiepiscopus pragensis cum prelatis, principibus et baronibus associabant principem in regem coronandum in Wissegradum et ibi adorantes.*“; v řádu je pro korunovaného krále ponechán pojem princeps zřejmě podle PRG, nicméně je blíže určen slovy „kníže, jenž má být korunován“ – *princeps ad regem coronandus*.

¹³⁸ *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*. In: FRB V., Edd. Josef EMLER – Jan GEBAUER, Praha 1893, s. 7: „*Tulerat eciam secum dictus princeps calceos et coturnum de subere factos. De quibus interrogatus, cur secum duceret, respondit: ea volo facere servari in perpetuum in castro Wyssegradensi, nec putrescent, ut videant posteri mei, quod sint de paupertate in principatus solio locati, ne superbiant, quia superbi propter demerita humiliantur, et humiles propter virtutem exaltantur.*“

¹³⁹ Tamtéž, s. 7: „*Que hodierna die in Wyssegradensi ecclesia diligencius conservantur. Nam in vigilia coronacionis regum Boemie processionaliter obviam dantes canonici et prelati futuro regi calceamenta sibi ostendunt et coturnum humeris suis imponunt, ut memoriam habeant, quod de paupertate venerunt et nequaquam superbiant.*“

¹⁴⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. In: MGH SS NS II. Ed. Bertold BRETHOLZ, Berlin 1923, (dále jen Kosmova kronika) s. 17: „*...et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie ad sempiternum.*“

¹⁴¹ KUBÍNOVÁ, Kateřina: *Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovací českých králů*. In: *Ars vivendi*. Professori Jaromír Homolka ad honorem. Praha 2006, s. 79-83.

¹⁴² *Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum*. In: MGH SS XXII. Ed. Ernst EHRENFEUCHTER, Hannover 1872, s. 527-528.

zřejmě navázal Karel IV. tak, že nechal do řádu vložit v předvečer korunovace průvod na Vyšehrad, kde se měl král a jeho doprovod pomodlit. Tolik podle řádu, Pulkava ale tvrdí, že na Vyšehradě pověsili budoucímu králi mošnu na rameno a ukázali mu střevíce. Mošnu ovšem nezmiňuje žádný z pramenů přemyslovské doby, teprve Dalimil o ní mluví v souvislosti s nástupem bájného Přemysla.¹⁴³ Nabízí se vysvětlení. Korunovační řád svým charakterem vychází z liturgických textů. A i když jsou v pozdější době jeho součástí popisy světských obřadů, nehodí se do oficiálního popisu ceremonie úcta k předmětům pocházejícím z pohanských dob, jež nebyly žádným způsobem převzaty křesťanskou tradicí. Mošna byla přidána ke střevícům, s nimiž tvořila smysluplný celek. (Možné rozevření nůžek mezi popisem ceremonie v řádu a skutečně myšleným provedením ukazuje na další úskalí doslovného čtení řádu.)

Z Vyšehradu se průvod vrátil zpět do chrámu sv. Víta, kde se měl král zúčastnit nešpor, a nakonec byl doveden až do ložnice (*thalamus*). Odtud byl ráno v průvodu vyveden, když byl nejprve okouřen kadidlem, pokropen svčnou vodou a slavnostně oblečen. Tento obřad počínaje účastí na nešporách, přes vyvedení z ložnice až po pomazání, interpretuje Jaromír Homolka jako přechodový rituál. Podle něj spánek a probuzení mají připomínat smrt jako symbolický konec světského života a „*přechod skrze ‚smrt‘ k novému a duchovně vyššímu životu.*“¹⁴⁴

Otázkou je, jaký byl smysl zařazení průvodu na Vyšehrad. Pokud by se tento obřad konal již roku 1347, procházel by Karel s preláty a velmoži notný kus cesty relativně prázdným územím. Pokud byl průvod zařazen až po založení Nového Města pražského (zakládací listina již 3. dubna 1347), pak lze průvod číst jako slavnostní podívanou pro obyvatele, jež celá prochází všemi pražskými městy a Pražané mohou holdovat králi. Rázem je průvod velkou slavností, jež dobře zapadá do představ o reprezentaci panovnického majestátu za Karla IV.

Část ceremonie zařazená na den před korunovací je poměrně výjimečným rysem Karlova řádu ve srovnání s jinými řády, jež se obvykle omezují na den korunovace. I když jistou inspirací mohlo být ustanovení, podle něhož měl francouzský král přijít v noci v tichosti do katedrály a pomodlit se zde podle přání.¹⁴⁵ Účast českého krále na nešporách, jež Cibulka

¹⁴³ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, sv. 2. Edd. Jiří DAŇHELKA – Karel HÁDEK – Bohuslav HAVRÁNEK – Naděžda KVÍTKOVÁ, Praha 1988, s. 139.

¹⁴⁴ HOMOLKA: *Ráno a večer*, s. 176. Pojem přechodový rituál pochází z knihy VAN GENNEP, Arnold: *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1997 (orig. fr. 1909.).

¹⁴⁵ *Ordines Coronationis Franciae*, II. s. 380: „*et debet rex in tempestive noctis silencio venire in ecclesiam orationem factururus et ibidem, si voluerit, in oratione aliquantulum vigilaturus*“ Cituji z Posledního kapetovského řádu z doby kolem roku 1270 (viz výše), ustanovení je rovněž součástí řádu Karla V. z roku 1365.

přisuzuje osobní zbožnosti Karlově, lze docela dobře vysvětlit jako převzetí a upravení francouzského vzoru.¹⁴⁶

Poté co král vstoupil do chrámu sv. Víta z jižní strany (přicházel zřejmě nejkratší cestou ze směru od královského paláce), zastavil se u oltáře sv. Kříže, kde se pomodlil k relikviím umístěným na oltáři. Není obvyklé, aby v ceremonii hrál roli jiný, nežli hlavní oltář. Zřejmě není v tomto případě jiné vysvětlení, než úcta Karla IV. ke sv. Kříži. Zbytek ceremonie měl proběhnout podle zvyklostí, jež nalezneme i v jiných řádech, tedy před hlavním oltářem sv. Víta a kolem trůnu.

Ustanovení Karlova korunovačního řádu, která nejsou součástí jeho hlavních textových předloh, můžeme rozdělit do několika skupin. První skupinu představují tzv. národní nebo též české prvky (ve významu místně podmíněné).

Jde především o dvojí použití češtiny v textu řádu, jenž je jinak celý latinsky. Prvním okamžikem je aklamace. Na otázku „*Chcete-li také vy N. kniežeti a zprávcí se poddati a jeho králevstvie tvrdú věrú ustanoviti a ku přikázání jeho poslušni býti podle slova svatého apoštola, jenž die: Všelíká duše mocem vyšším poddána buď, leč králi jakožto povýšenému?*“¹⁴⁷ odpoví okolo stojící klérus a lid svorně: *Rádi! Rádi! Rádi!* (*Tunc a circumstante clero et populo unanimiter dicatur: Rady, Rady, Rady*). Česká aklamace byla do řádu zařazena nejspíš s předpokladem, že tato aklamace bude stejně pronášena česky. Jedinou změnou je v této pasáži čeština, jinak podoba aklamace odpovídá předloze z PRG, podle níž měla zaznít odpověď třikrát *Fiat!* V tzv. Cášském řádu je dokonce předepsáno zopakování otázek i odpovědí v němčině, aby všichni přítomní rozuměli.¹⁴⁸ Podruhé zazněla podle řádu čeština, když po nastolení holdovali králi klerikové zpěvem *Te Deum laudamus* (52) a lid zpěvem písně *Hospodine pomiluj ny!* (53).¹⁴⁹ Když si roku 1055 Čechové zvolili

¹⁴⁶ CIBULKA, s. 105; ani francouzské ustanovení není jediným předpisem týkajícím se doby před korunovaci. Podle burgundského řádu se měl budoucí král podle vzoru rituálu rytířského pasování několik dní před korunovaci modlit a postít. Viz ELZE, Reinhard: *Königskrönung und Ritterweihe. Der Burgundische Ordo für die Weihe und Krönung des Königs und der Königin*, in: *Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag*. Hrsg. von Lutz Fenske, Werner Rösener und Thomas Zotz, Sigmaringen 1984, s. 333.

¹⁴⁷ *Řád korunování krále*, s. 76-77, záměrně zde zmiňují i staročeský překlad, neboť k lidu byla možná přednesena tato otázka česky. Originál viz CIBULKA, s. 79: „*Vultis tali principi ac rectori vos subiicere ipsiusque regnum firma fide stabilire atque iussionibus illius obtemperare iuxta apostolum: „Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit sive regi quasi precellentibus?”*“ (7).

¹⁴⁸ *Coronatio Aquisgranensis*, s. 386: „*premissas interrogaciones et earum responsiones domino regi in vulgari nostro, id est teutonico.*“

¹⁴⁹ CIBULKA, s. 91: „*Cunctus autem clericorum cetus tali rectore gratulans, sonantibus ymnis alta voce concinat: Te deum laudamus. Vulgus vero: Hospodyn pomyluy-ny.*“

knížetem Spytihněva, zpívali „*Kirieleison cantilenam dulcem*.“ Píseň *Hospodine pomiluj ny* rovněž končí slovy Krlešu, tedy českým překladem Kyrie Eleison.¹⁵⁰

Tato dvě místa, při nichž se i podle řádu ozve čeština, jsou jedinými chvílemi, kdy jsou podle předpisu aktivními účastníky ceremonie přítomní zástupci lidu. Tito „*illiterati*“, jejichž význam pro aklamaci i hold na konci není zanedbatelný, měli předepsanou možnost vstoupit do obřadu česky. Lid (*populus*) je vždy popsán v protikladu ke kléru (*clerus*). Ve staročeském překladu jsou klerikové zvaní „*žáci*“.

Dále dal Karel vložit do ceremonie rovněž dvě krátká kázání, jež následovala poté, co král došel k oltáři sv. Víta a vyslechl dvě modlitby.¹⁵¹ Také tento akt je neobvyklým doplněním ceremonie, nenalézáme pro něj vůbec žádné paralely. Zajímavé je, že i v této chvíli myslel autor na lid (celkem v řádu potřetí). Kázání totiž mělo být jiné pro klérus a jiné pro lid, jenž by asi stěží porozuměl teologickému kázání. I zde je tedy lid vnímán jako nezbytný prvek pro zdárný průběh ceremonie. Podoba ani obsah kázání nejsou v řádu specifikovány.¹⁵² Existuje tedy možnost, že kázání k lidu mělo být pronášeno česky.

Dalším zajímavým prvkem řádu je mše zakomponovaná do ceremonie. Dá se možná naopak říct, že ceremonie je zakomponovaná do nedělní mše. Po příchodu do kostela, skrutiniu končícím aklamací, litanii a pronesení několika světících modliteb následuje první část mše. V té chvíli je pronesen introit (15), mešní orace (16), čtení z Petrovy epištoly (17; v řádu je předepsána pasáž (1P 2, 11, 13-19) a graduál s verši (18, 19, 20). Zbytek mše je zařazen až nakonec ceremonie v chrámu sv. Víta. Až po všech obřadech krále a korunování a pomazání královny je zařazeno čtení z evangelia (66, pasáž Mt 22,15-21), vyznání (*credo*) a všechny zbývající části mše (67-70). Králi sedícímu na trůně je přineseno evangelium k políbení, obdrží polibek míru od každého z přítomných biskupů a nakonec jej velmoži přivedou k oltáři, kde přijme tělo a krev páně z rukou arcibiskupa, sloužícího mši. Celá ceremonie v chrámu končí dvěma modlitbami při a po přijímání (71-72). Tímto způsobem obě části mše rámuje všechny tři zásadní rituály (pomazání, korunovaci, intronizaci), jež tvoří korunovační ceremonii jako celek.

Spojení korunovační ceremonie se mší není nijak neobvyklé. Naopak, již od počátku byla korunovace spojená se mší v tom smyslu, že korunovace se měla konat v neděli

¹⁵⁰ Jak připomíná i CIBULKA, s.144-145; Kosmova zmínka o Spytihněvovi (1055) a o zpěvem doprovázené volbě viz *Kosmova kronika*, s. 103; také při nastolení Břetislava I (1035) podle Kosmy zpívali třikrát „*Krlessu, quod est Kyrieleison*“. Viz *Kosmova kronika*, s. 78.

¹⁵¹ CIBULKA, s. 78: „*Hoc facto fiat sermo ad clerum et alter ad populum sub eodem tempore breviter*.“

¹⁵² Představu o kázání pro klérus si můžeme udělat z dochovaného textu kázání, jenž měl pronést Mikuláš z Loun u příležitosti korunovace Karla IV., viz KADLEC, Jaroslav: *Die homiletischen Werke der Prager Magisters Nikolaus von Louny*. Augustiniana 23, 1973, s. 242-270.

před mší. Tento kontext dodával celé ceremonii vyšší symbolický význam. Navíc se korunovace od 9. století odehrávaly v kostele, takže spojení se mší bylo přirozené.¹⁵³ Korunovační řády obvykle explicitně předepisují ceremonii na neděli před mší. Souvisí to jistě i s kontextem, v jakém se poprvé předpisy pro korunovaci objevily, a s tím, že počáteční korunovační ceremonie byly složeny výhradně z liturgických aktů. Korunovace před mší byla předepsána v PRG, stejně jako ve francouzských řádech. Součástí císařské korunovace byla speciální *missa pro imperatore*, nejprve jako jinde na konci, a od 12. století byla mše zakomponována do ceremonie. Mezi úvodní částí mše a její ukončení papežským požehnáním se v době Karla IV. odehrávalo předávání insignií.¹⁵⁴ Také v Karlově době platný řád pro korunování krále římského, tzv. Cášský řád, předepisoval mši podobně jako císařský řád.¹⁵⁵

Český řád převzal nejen některé texty, ale také obřady francouzských řádů. O návštěvě kostela před korunovací už byla řeč, i když v tomto případě je inspirace jen velmi těžko identifikovatelná. Také předání meče je spojeno se zvláštním obřadem. Nejprve je králi předán meč spolu s náramky a prstenem. Král stojí s mečem, aby si uvědomil, že je mu celé království poddáno.¹⁵⁶ Následně je mečem opásán a pak meč obětuje na oltář. Nakonec meč vykoupí některý z přítomných hrabat (vyšší či větší) a ponese jej před králem.¹⁵⁷ Jakkoliv tomu Cibulka příliš nevěří,¹⁵⁸ jde o napodobení francouzského obřadu, v němž královský senešal nosil obnažený meč před králem až do konce celého ceremoniálu, tedy až do konce průvodu z chrámu do královského paláce.¹⁵⁹ V českém řádu (ani ve staročeském překladu) není definováno, který z přítomných šlechticů se měl ujmout čestného úkolu. Vzhledem

¹⁵³ Není divu vzhledem k jejich prvotnímu spojení s papežskou mocí. Karel Veliký byl o Vánocích roku 800 korunován v římské basilice sv. Petra. Ovšem i korunovace Ludvíka Zbožného jeho otcem Karlem roku 813 se odehrála v chrámu v Cáchách. Karel se se synem nejprve pomodlil u hlavního oltáře, poté vzal korunu, která ležela připravena na oltáři, a vložil ji Ludvíkovi na hlavu, čímž jej designoval jako svého nástupce. Tak popisuje událost Ludvíkův současný životopisec Thegan. Srov. *Gesta Hludowici imperatoris*. In: Thegan – Die Taten Kaiser Ludwigs, Astronomus – Das Leben Kaiser Ludwig. Hrsg. von Ernst TREMP, MGH SSrG 64, Hannover 1995, s. 180-184.

¹⁵⁴ Pro řády císařské ceremonie srov. *Ordines coronationis imperialis. Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin*. Řád použitý pro korunovaci Karla IV. je zde pod číslem XXIII., s. 133-139.

¹⁵⁵ Srov. *Coronatio Aquisgranensis*.

¹⁵⁶ CIBULKA, s. 88: „*Postea ab episcopis ense accipiat et cum ense totum sibi regnum esse sciat comendatum*“

¹⁵⁷ CIBULKA, s. 89: „*Deinde accipiat ense, unde accinctus fuerat, et eum super altare deo offerat, quem comes aliis superior vel maior, qui sit presens, redimet et redemptum ante eum deferet.*“

¹⁵⁸ Srov. obšírný rozbor na s. 132-135, v němž především opět brání tezi o původu předobrazu v „německých“ řádech a jejich převzetí ještě před Karlem.

¹⁵⁹ Srov. *Ordines Coronationis Franciae* II., (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 386-387.

k tomu, že meč byl symbolem vojenské zdatnosti, můžeme předpokládat, že šlo o nejvyššího maršálka.¹⁶⁰

Dalším obřadem napodobujícím francouzský vzor je královo přijímání podobojí. Obřad vyhrazený pouze kněžím měl zřejmě zdůraznit sakrální postavení krále. Ve Francii přijímali pod obojí král s královnou, v českém řádu pouze král.¹⁶¹ V tomto případě je francouzská inspirace jasná. Žádný jiný známý řád přijímání podobojí nepředpisoval a jde v podstatě o dosti neobvyklý akt. Král je sice pomazán, čímž obdržel nižší svěcení, ale i přesto jde o výjimečný případ, který je k nalezení pouze ve Francii.¹⁶²

Posledním francouzským aktem použitým v českém korunovačním řádu je požehnání korouhve. Není úplně jasné, zda byl tento akt naroubován na domácí tradici, či zda byla tato rubrika prostě převzata z francouzského textu, kde měla korouhev významnou pozici mezi insigniemi.¹⁶³ Známe sice z pramenů korouhev, coby symbol předávání zemí v léno, jak byla používána zejména za Přemyslovců nicméně je dost nejisté, že by v případě Karlova řádu šlo právě o tuto insignii. Obřad byl z francouzského řádu převzat i s tamní žehnací formulí *Inclina domine* (65).¹⁶⁴

Je zřejmé, že francouzské prvky zařazené do českého řádu hrály poměrně významnou roli. K jejich významu v ideové koncepci řádu se ještě vrátíme.

Některé další detaily jsou českými zvláštnostmi, které sice neovlivnily podobu průběhu ceremonie, ale jejich symbolický význam hrál podstatnou roli. Jde zejména o předávané insignie a předměty, jež se při ceremonii objevují.

První z nich se objevují při ranním průvodu arcibiskupa s dalšími biskupy a preláty z kostela do královny komnaty. Podle řádu nesli v čele průvodu „*plenář, meč svatého Václava, kříže, kadidelnice a svěcenou vodu*“ (*plenario, gladio sancti wenczeslay, crucibus, turibulo et*

¹⁶⁰ Tuto tezi lze potvrdit i z pozdější praxe 16. století. Viz HRBEK: *Rituál jazyka - jazyk rituálu*, s. 224. Navíc to odpovídá i francouzskému předobrazu, neboť senešal byl právě nejvyšším vojenským úředníkem, stejně jako v Čechách maršálek.

¹⁶¹ Tak je to předepsáno v řádu. Královna Žofie však podle popisu očitého svědka při své korunovaci 15. března 1400 přijímala tělo i krev Páně. Viz CDM XIII. Ed. Vincenz BRANDL, Brunn 1897, s. 28, č. 19: „*regina de throno flectens ad altare sancti Viti accepit corpus et sanguinem domini nostri Jesu Christi*“

¹⁶² Na nižší svěcení jako implicitní součást ceremonie ukazuje i oblékání *subtile* (tunicelly – roucha podjáhna) a dalmatiky (šatu jáhna). Srov. CIBULKA, s. 124; Pro francouzský zvyk srov. *Ordines Coronationis Franciae* II., (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 416: „*et ibi communicant corpus et sanguinem Domini.*“

¹⁶³ Korouhev, tzv. Oriflamma uložená v klášteře Saint-Denis, hrála významnou roli jako vojenský symbol a francouzský král si pro ni přijel vždy předtím, než vyrazil do pole. Původ a významový kontext korouhve je detailně rozebrán v knize LOMBARD-JOURDAN, Anne: *Fleur de lis et Oriflamme. Signes célestes du royaume de France*. Paris 1991.

¹⁶⁴ CIBULKA, s. 94.

aqua benedicta).¹⁶⁵ Slovem plenář může být myšlena jak liturgická kniha zahrnující různé texty, tak misál nebo relikviářová deska. V tomto případě šlo nejspíš o bohatě zdobený evangeliář.¹⁶⁶ Pozornost poutá také meč svatého Václava, o němž už dále v řádu nepadne slovo. Nemáme tedy ani jistotu, zda onen meč, který král později obdrží od arcibiskupa, položí na oltář, aby jej vykoupil některý velmož a nesl obnažený před králem, je právě mečem sv. Václava.¹⁶⁷ Tento meč se zachoval do dnešních dnů a patří k souboru korunovačních klenotů. Jeho pochva byla původně vybavena gemami a perlami bohatě zdobenou pochvou. V čepeli je vysekán latinský kříž, v němž byl původně zasazen křišťálový relikviář s ostatky sv. Václava.¹⁶⁸ Meč je významným symbolem a jeho zasvěcení svatému Václavu má jasnou symboliku, neboť tento světec byl nejen mučedníkem, ale byl také vnímán jako ideální a věčný vládce Čech. V korunovačním meči se tyto významy nejspíš spojily.¹⁶⁹

Nejvýznamnějšími předměty byly korunovační klenoty, tedy svatováclavská koruna, žezlo, jablko a plášť. Korunovační řád se o žádném z těchto předmětů blíže nezmiňuje. Tedy v jeho textu není blíže popsáno, že jde o Svatováclavskou korunu. Karel nechal korunu vytvořit či podle přemyslovského předobrazu předělat již roku 1346 a přiměl papeže Klimenta VI., aby korunu ochránil papežskou bulou. Věnoval ji Bohu a sv. Václavu, aby odpočívala

¹⁶⁵ CIBULKA, s. 77.

¹⁶⁶ Tak míní Kateřina Engstová ve své studii, v níž dokonce identifikovala onen korunovační evangeliář v knihovně pražské kapituly (sing. Cim 2). Tento kodex je zdoben slonovinovou destičkou s trůnícím sv. Petrem. Jsou na ní vyobrazení i další světcí: sv. Kateřina, sv. Barbora, sv. Voršila, sv. Vít, sv. Václav a možná sv. Vojtěch a sv. Zikmund. Tito světcí jsou podle autorky vodítkem pro zařazení výzdoby do kontextu Karlova dvora. A jelikož tento kodex obsahuje evangeliář, o němž je v řádu vícekrát řeč, domnívá se nalézt plenář-evangeliář nesený na počátku obřadu. Viz: ENGSTOVÁ (=KUBÍNOVÁ), Kateřina: *Osudy evangeliáře Cim 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliář českých králů?* In: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Vyd. Eva Doležalová, Jan Hrdina a Jan Kahuda. Praha 2001, s. 77-94. Naproti tomu Lenka Bobková se domnívá, že plenářem je zde myšlena „relikviářová deska s malými částeczkami vzácných ostatků“. Viz: BOBKOVÁ, Lenka: 7. 4. 1348. *Ustavení koruny království českého. Český stát Karla IV.* Praha 2006, s. 50.

¹⁶⁷ Situaci ještě trochu zamotává dvojí označení meče. Meč sv. Václava je označen slovem *gladius*, stejně jako meč ve všech převzatých promluvách *Accipe gladium* (35) etc. V rubrikách popisujících jak se má s mečem nakládat, kdo jej má komu podat apod. je však důsledně užíván pojem *ensis*. Dokonce i ve formulí k požehnání meče, jež je společná s francouzským řádem Karla V. je místo *gladium* použito *ensem*. Srov. *Ordines Coronationis Franciae*, II., s. 478; CIBULKA, s. 88.

¹⁶⁸ PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard: *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha 1903, s. IV: „*Gladius cum sollempni vagina de auro, gemmis et perlis facta sancti Wencezlai*.“ Tak to stojí v inventáři z roku 1354. Pochva zmizela roku 1420 při Zikmundově plnění. Poprvé se o meči dovidáme ve 30. letech 14. století, předpokládá se, že meč byl tenkrát zhotoven na přání Karla IV.

¹⁶⁹ Korunovační meč byl součástí klenotů i jinde, například v říši se uchovávala pochva pocházející údajně od Karla Velikého. Viz FILLITZ, Hermann: *Die Reichskleinodien – Ein Versuch zur Erklärung ihrer Entstehung und Entwicklung*. In: Heilig-Römisch-Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa. Hrsg. von Bernd Schneidmüller und Stefan Weinfurter. Dresden 2006, s. 146; Nikoliv náhodou také meč, který se od 13. století používal při francouzských korunovacích, tzv. Joyeuse, byl údajně mečem Karla Velikého. Viz GABORIT-CHOPIN, Danielle: *Regalia. Les instruments du Sacre de rois de France*. Paris 1987. Postava Karla Velikého byla jak v Říši, tak ve Francii využívána při „vymýšlení tradice.“

na lebce tohoto světce a jen u příležitosti korunovace směla být sundána.¹⁷⁰ Řád tuto velmi významnou insignii a relikvii v jednom konkrétně nezmiňuje.¹⁷¹

Mezi předávanými insigniemi jsou také náramky (*armillas*), ty nejsou zcela běžným předmětem předávaným při korunovaci, nicméně je nacházíme v tzv. Cášském řádu, kde jsou předávány společně s palliem a s prstenem. Tento soubor předmětů symbolizuje podobnost královského úřadu s biskupským, neboť biskup dostával stejné odznaky při investituře. Ve Francii je však prsten spíše nežli jako právo k žehnání vykládán coby symbol sňatku krále s jeho lidem.¹⁷²

Zdůrazněna je role sv. Václava coby patrona Českých zemí. Kromě zmíněného meče neseného v průvodu, hraje významnou roli Svatováclavská kaple, z níž měli opati přinést svatý olej k pomazání. Také v litanii je sv. Václav zařazen mezi světce, u nichž je žádána pomoc. Svatý Václav je druhým z řady českých světců, kteří jsou do litanie zahrnuti, postupně jsou čeští světci a patroni v tomto pořadí – sv. Vít, sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Zikmund po několika jiných ještě sv. Prokop a sv. Ludmila.¹⁷³

V řádu je na několika místech zmíněna role světských velmožů. Je jasné, že jejich účast byla nezbytná pro faktický význam celého obřadu. Řád dokonce na několika místech rozvádí úkony, jež měli vykonávat. Jejich účast předepisuje již v předvečer korunovace při průvodu na Vyšehrad. Slavnostnímu průvodu dodávali svou přítomností lesk. Ráno se zařadili do průvodu, jenž vedl krále do chrámu (*associatus principibus et baronibus*). Jdouce mezi arcibiskupem a budoucím králem nesli šlechtici královské odznaky moci, které položili na oltář sv. Víta (*ordinate procedant principes et barones insignia regalia, videlicet coronam, sceptrum, pomum gladium et cetera*).¹⁷⁴ Jediný světský činitel konkrétně zmiňovaný řádem je nejvyšší královský komoří. Ten má totiž za úkol ráno v ložnici pomoci králi obléct tuniku a otevřený plášť a připnout králi sandále (*indutus per summum regni boemie camerarium*

¹⁷⁰ Srov. *Cronicon FrancisciPragensis*. In: FRB NS I. Ed. Jana ZACHOVÁ, Praha 1997, s. 200. Podle Františka Pražského měl být Karel touto korunou korunován již za otcova života. Ochranu nad korunou vynesl papež bulou ze 6. května 1346.

¹⁷¹ Koruna a její původ je stále opakovanou otázkou. Poslední velká monografie o svatováclavské koruně se přiklání k názoru, že koruna tvarově navázala na nedochovanou přemyslovskou korunu. Srov. OTAVSKÝ: *Sankt-Wenzelskrone*; Obecně o korunovačních klenotech srov. SKÝBOVÁ: *České královské korunovační klenoty*; Svatováclavská koruna byla ještě na konci Karlova života (1374-87) předělána (*multum de novo reformata*). Z popisů vysvitá, že byly tehdy jen přemístěny a vyměněny některé kameny, což bylo pro tvar koruny bezvýznamné. Korunu zmiňuje inventář chrámu sv. Víta z roku 1354 hned na druhém místě po lebce sv. Václava, viz PODLAHA – ŠITTLER: *Chrámový poklad u sv. Víta*, s. III: „Item corona aurea cum quinque rubinis et aliis lapidibus pretiosis praedicto capiti per dictum regem donata, in qua deficit una gemma.“

¹⁷² Cášský řád viz *Coronatio Aquisgranensis*. Pro výklad francouzských korunovačních obřadů srov. PALAZZO, Éric: *La liturgie du sacre*. In: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis*, s. 37-89.

¹⁷³ Srov. CIBULKA, s. 80. Zikmund je pouze ve vídeňském rukopise a ve staročeských překladech.

¹⁷⁴ CIBULKA, s. 77.

sandaliis, tunica et pallio apertis).¹⁷⁵ Poté má jít komoří v čele průvodu a pomocí „hůlky“ mu prorážet cestu (*bacello eis viam parans*)¹⁷⁶ do chrámu. Zřejmě se předpokládalo, že při tak slavné příležitosti se nádvoří kolem chrámu zaplní zvědavými diváky. Dalším úkolem pro některého ze světských velmožů bylo zmíněné vykoupení meče. Tento nesl poté obnažený před králem, když ke konci mše přistoupil k oltáři, aby přinesl oběť, a když se vracel zpět k trůnu (*Et in eundo et redeundo gladius nudus deferatur coram rege*).¹⁷⁷ Na obou cestách provázeli krále i královnu opět přítomní šlechtici (*barones vel magnates deducunt regem ad altare*).¹⁷⁸ Ti vedli také královnu po jejím pomazání a korunování k trůnu, kde jí poté obklopili spolu s jedinkrát zmíněnými urozenými ženami (*barones, qui coronam eius sustentant deducunt eam ad solium [...] circumstantibus eam baronibus et matronis nobilioribus regni Boemie*).¹⁷⁹ Tedy měli korunu na královnině hlavě přidržovat. Ještě předtím se dostali do kontaktu předmětem, jenž symbolizoval Bohem svěřenou vládu nad zemí. Již při korunování královny měli šlechtici korunu přidržovat, již vkládal arcibiskup královně na hlavu (*corona [...] quam impositam sustentare debent undique barones*).¹⁸⁰

Poté ještě jednou se šlechtici dostanou podle řádu do kontaktu s korunou. Po korunovaci královny pokračuje mše čtením evangelia, při němž musí král s královnou korunu v úctě k mešnímu obřadu korunu odložit (*rex et regina debent deponere coronas suas*).¹⁸¹ Pak po obětování šlechtici vedou krále k oltáři a nesou je před ním jeho korunu (*coronam eius coram eo deferentes*).¹⁸²

Řád předepisuje pro obřad korunování královny účast abatyše kláštera sv. Jiří, který se nacházel v areálu Pražského hradu.¹⁸³ Původ tohoto nařízení lze nejspíš hledat v úzkém vztahu tohoto kláštera ke královské rodině. V přemyslovských dobách bývala představenou kláštera většinou některá členka vládnoucího rodu.

Řád poměrně podrobně popisuje ceremonii, ale konkrétní aktéry zmiňuje spíše obecně - biskupy a preláty, šlechtice, šlechtičny a lid. Konkrétně jmenuje pouze korunovaný pár, arcibiskupa celebrujícího celý obřad, nejvyššího komořího a abatyši kláštera sv. Jiří. To je

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ CIBULKA, s. 95.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ CIBULKA, s. 94.

¹⁸⁰ CIBULKA, s. 93; tato rubrika je ovšem doslova převzata z francouzských řádů, srov. *Ordines Coronationis Franciae*. II. (Poslední kapetovský řád), s. 413.

¹⁸¹ CIBULKA, s. 95.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž: „associante ipsam venerabili domina N. abbatissa monasterii sancti Georgii in castro Pragensi ordinis sancti benedicti, que propter sui dignitatem vocata et rogata coronacioni regine debet semper interesse, circumstantibus eam baronibus et matronis nobilioribus regni Boemie“

trochu překvapivé vzhledem k tomu, že lze předpokládat, že vnitřní dvorská hierarchie předepisovala minimálně zvykovými pravidly mnohem podrobněji role, jež měli jednotliví účastníci hrát. Stejně tak lze předpokládat, že i biskupové asistující při liturgických úkonech měli rozdělené role, zvláště biskup olomoucký a litomyšlský měli jistě stanovené povinnosti, jež měli při obřadech vykonávat. Jen jednou jsou v řádu zmíněni arcibiskup a jeho sufragáni (*archiepiscopus et sui suffraganei*), když se v chrámu sv. Víta formuje průvod do královny komnaty.¹⁸⁴ Ani oni dva opati nesoucí svatý olej nejsou specifikováni. Významným aktérem ceremonie byl samozřejmě lid, jenž měl ve chvíli aklamace zakřičet třikrát „Rádi!“ jako gesto souhlasu s novým králem, ve chvíli holdu zazpívat píseň *Hospodine pomiluj ny* a především svou přítomností umožnit realizaci korunovační ceremonie. Jak je zřejmé podle řádu, měla být totiž ceremonie zorganizována jako příležitost pro veřejnou prezentaci panovnického majestátu.

Rituály, z nichž se ceremonie skládala, totiž potřebovaly diváky, aby mohly být uvedeny v život. Otázkou samozřejmě je, jak mohl přítomný divák rituál vnímat a vykládat. Podobně stojí otázka také v případě rituálu popsaného očitým svědkem, například kronikářem.¹⁸⁵ Je jasné, že ani v případě korunovace není bezpředmětná otázka kdo, a jak mohl a měl rozumět celému ritualizovanému konání. Obzvláště, když předpokládáme, že celá ceremonie obsahuje mnoho ukrytých a zašifrovaných významů. Stejně jako je celý text řádu vícevrstvý, tak je také „text“ ceremonie složen z více vrstev, z nichž ne všechny byly pochopitelné každému přítomnému. Celou korunovaci sledoval jinýma očima klerik, jinýma král, jinýma šlechtic či jiný „*illiteratus*“ z lidu.

Celou ceremonii v širším pojetí (než nabízí řád) zakončovala hostina a založení církevní instituce na paměť tohoto slavného dne. Václav II. založil klášter na Zbraslavi, Karel IV. založil klášter Panny Marie Sněžné.¹⁸⁶ Zvykovou součástí ceremonie mohl být také obřad pasování nových rytířů, o němž nás informuje kronikář při korunovaci Václava II.¹⁸⁷ Podobně pasoval rytíře také Zikmund Lucemburský, jak nás informuje Vavřinec z Březové.¹⁸⁸ Tito rytíři měli být zřejmě pasováni oním Svatováclavským mečem a při trojím poklepání na levé rameno mělo dojít k symbolickému spojení mezi světcem a novým rytířem.

¹⁸⁴ CIBULKA, s. 77; stejně i v staročeském překladu, viz *Řád korunování krále*, s. 73: „*arcibiskup a jeho podbiskupě*.“

¹⁸⁵ Otázky diváka rituálu a možnosti jeho pochopení jsou pojednávány častěji. Do hlavy současníkům nevidíme a tak je problém porozumění rituálu a jeho možné víceznačnosti stále připomínán a problematizován.

¹⁸⁶ *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*. In: FRB IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 515.

¹⁸⁷ Oba obřady spojené s korunovaci Václava II. popisuje *Petr Žitavský*, s. 77-78.

¹⁸⁸ *Vavřinec z Březové kronika husitská*. In: FRB V. Ed. Jaroslav GOLL, Praha 1893, s. 396.

* * *

Věnovali jsme pozornost některým jednotlivostem, které jsou z pohledu rozboru Karlova korunovačního řádu zajímavé. Abychom však mohli vyřknout teze o ideové koncepci celého řádu, bude nutné nejprve nahlédnout do předhistorie korunovačních ceremonií v Čechách a pokusit se zjistit, zda se v přemyslovské době vytvořila soustava zvyků, která by se udržela v povědomí ve 14. století, a hrála by tudíž roli i v době vlády Karla IV. Teprve poté můžeme oddělit jednotlivé vrstvy textu a můžeme rozlišit úkony, jež převzal, upravil nebo nově zavedl Karel IV. Což umožní prozkoumat motivaci a ideu tvůrce řádu.

V. Existoval „přemyslovský korunovační řád“?

*Heroicum scema, quod magnificumque poema
Cudere nunc posset mea mens et scribere nosset
De magnis factis hiis temporibus nuper actis,
Quando coronatus rex est sceptro decoratus:*
Petr Žitavský, *Chronicon Aulae Regiae*, cap. LXI

Korunovační obřad přibyl do Čech v rámci procesu christianizace (kterou nelze vnímat coby časově omezenou vlnu, časově omezení jsou lidé limitováni přírodou; christianizace je dlouhodobý proces, jeden z nejzásadnějších ve středověké společnosti vůbec; tento proces v zemích střední Evropy má svá specifika např. v podobě rané a odmítané či problematicky přijímané zkušenosti). Spolu s přejímáním křesťanství zdomácněl v Čechách také římský ritus, jenž se stal od 9. století dominantním pro latinský kulturní okruh. S převzetím liturgie byla připravena cesta i pro obřad, jehož základ nepochybně liturgický je. Ovšem podobně jako i v jiných zemích (ostatně ani příklad Merovejců není v tomto kontextu zcela nepoužitelný), ani v Čechách neměla dynastie z dávných časů (vládnoucí od nepaměti) potřebu zdůrazňovat v intronizačním obřadu křesťanskou tradici.¹⁸⁹ Až ve chvíli, kdy se jedná o titul krále, jenž je nabízen z rukou císaře, tedy (nej)vyšší křesťanské světské autority, je ze strany povyšujícího proveden ritualizovaný (pomazání a korunovace tvoří od konce 9. století nepochybně rituál v smyslu, že provedené akty nejen odkazují na komplex symbolických významů, ale rovněž „smysl“ a význam [v tomto případě povolání k vládě potvrzené Božím vyvoláním] konstituují)¹⁹⁰ obřad, jímž je panovník povýšen na krále.

Takový obřad jako korunovace spojená s pomazáním je v podstatě možný ve společnosti, která je (alespoň částečně) christianizovaná. Lidem, kteří se účastní mší a jiných liturgických obřadů (křest, svěcení kostela, pohřeb, investování biskupa či opata) by měl být celý obřad pomazání a korunovace srozumitelný v kontextu liturgie, z níž vychází. Zde můžeme odkázat na korunovaci uherského krále Štěpána či polského krále Boleslava Chrabrého, jakkoliv zde nechci tvrdit a dokazovat, že všichni přítomní či sám král probíhající ceremonii rozuměl, těžko lze pro to hledat argumenty. Sám termín „rozumět“ je problematický – kníže Vratislav jistě rozuměl, že podstoupením aktu pomazání a vložení

¹⁸⁹ To ovšem neznamená, že by neměla potřebu křesťanské legitimizace. Viz množství světců z řad vládnoucích dynastií, srov. FOLZ, Robert: *Les saints rois du Moyen Age en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. (=Société des Bollandistes) Bruxelles 1984., který napočítal v době od konce 6. do konce 13. století 28 svatých králů.

¹⁹⁰ Srov. RYCHTEROVÁ: *Rituály, rity a ceremonie*, s. 11-12.

koruny se stane králem a zvýší tak svůj symbolický status, není však možné tvrdit, zda si v té chvíli vzpomněl na příběhy o proroku Saulovi a králi Davidovi (i když byly během obřadu v textech pronášených latinsky připomínány), či na Kristovu korunovací trnovou korunou.

Průběh a tradici přemyslovských korunovací lze bohužel postihnout jen málo, a to kvůli nedokonalé pramenné evidenci. Stále platným a respektovaným výkladem o podobě přemyslovských korunovací je Cibulkův závěr, podle něhož lze velkou část přemyslovských korunovačních zvyků interpolovat z Karlova korunovačního řádu.¹⁹¹ Téma je zpracováno i v řadě novějších pracích, které se přemyslovským korunovacím věnují obecně a některým jednotlivým i konkrétně.¹⁹²

Povýšení českých knížat

Zásadními okamžiky ve vývoji přemyslovských korunovací jsou pro nás dvě z nich, ta první a poslední, tedy ceremonie z roku 1085 povyšující poprvé českého knížete Vratislava II. na krále a slavnostní korunovace krále Václava II. v roce 1297. O těchto dvou událostech jsme totiž blíže informováni.

Jak nás zpravuje Kosmas, roku 1085 byl na sněmu v Mohuči z rozhodnutí císaře Jindřicha IV. český kníže Vratislav II. povýšen na krále. Císař sám mu na hlavu vsadil korunu (*inponens capiti eius manu sua regalem circulum*)¹⁹³. Zároveň pověřil trevírského arcibiskupa Engilberta, aby přijel do Prahy a tam Vratislava plnohodnotným rituálem pomazání a korunovace „proměnil“ v krále (*iussit archiepiscopum Treverensem nomine Engilbertum, ut eum in sede sua metropoli Praga in regem ungat et diadema capiti eius inponat*).¹⁹⁴ Na sv. Víta (15.června) byl ve stejnojmenném chrámu během slavnostní mše Vratislav pomazán na krále, na skráně mu a jeho ženě Svatavě byla vložena koruna, a poté mu všichni přítomní provolali třikrát sláva (*inter sacra missarum regalibus fascibus indutum unxit in regem Wratislaum et imposuit diadema super caput tam ipsius quam eius coniugis Zuatae ciclade regia amictae, clericis et universis satrapis ter aclamantibus: Wratislao regi tam Boemico tam Polonico, magnifico et pacifico, a deo coronato, vita, salus et victoria*).¹⁹⁵ Podobně nás

¹⁹¹ CIBULKA, zejm. s. 169-176.

¹⁹² Srov. poslední souhrnná pojednání ŽEMLIČKA: *Přemyslovci*, s. 296-324; ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, s. 394-401; a také MALAŤÁK: *Korunovace přemyslovských králů*, s. 47-66. Konkrétní studie budou citovány níže.

¹⁹³ *Kosmova kronika*, s. 135.

¹⁹⁴ Tamtéž; Pro podrobnosti a zasazení do kontextu srov. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, s. 104-108; k této korunovací srov. též vyčerpávající studii MALAŤÁK, Demeter: *Korunovace Vratislava II.* ČMM 121, 2002, s. 267-286.

¹⁹⁵ *Kosmova kronika*, s. 140-141.

informují letopisy Altenzellské (*Henricus III. imperator Maguncie [...] principem Wratislaum ducem Bohemie magnifice decoravit, coronam regalem capiti suo imponens, sublimavit in regem*).¹⁹⁶ Je pravděpodobné, že obřad byl uspořádán podle říšských zvyklostí. V tomto názoru nás utvrzují letopisy Altenzellské, Vratislav byl podle nich pomazán doslova podle zvyku římských králů (*iuxta morem unctionis Romanorum regum*).¹⁹⁷ Aklamace zvoláním slávy a zdraví mohla být totožná s aklamací při nástupu knížat, ovšem může jít také o součást ceremonie, která byla uspořádána podle říšského způsobu.¹⁹⁸

S událostí je spojen také jiný zajímavý a dochovaný pramen, rukopis zvaný Kodex vyšehradský. Vše nasvědčuje tomu, že tento v přemyslovských Čechách výjimečný evangelistář byl zhotoven na objednávku krále Vratislava II. u příležitosti zmiňované události.¹⁹⁹ Evangelistář je liturgickou knihou obsahující jednotlivé úryvky z evangelií (tzv. perikopy) určené ke čtení během mší, které jsou seřazeny podle svátků a dní v roce.²⁰⁰ Již Cibulka upozornil na to, že mezi perikopami se nachází úryvek evangelia (Mt 22,15-21), který se čte při mši, během níž se má odehrát korunovace (66). Stejná perikopa se nachází na fol. 101v a 102r s iniciálou A/BEVTES PHARISEI CONSILIVM/.²⁰¹ Příběh o Kristovi, jenž vyzraje nad farizeji, ukončený slavnou větou „*Odevzdejte tedy, co je císařovo, císaři, a co je Božího, Bohu*“ možná souvisí s královskou korunovací, možná se jedná o připomenutí motivu císařského povýšení.²⁰² Vztah evangelistáře ke slavnosti roku 1085 potvrzuje rovněž zařazení perikopy na posledním foliu (107v a 108r), jež je určeno ke čtení „v den svěcení krále“ (*in die ordinationis regis*). V tento den měla být podle evangelistáře čtena pasáž z evangelia sv. Marka (Mk 12,13-17) s iniciálou M/ISERVNT PHARISEI QVOSDAM CVM HERODIANIS/.²⁰³ Jde o tentýž příběh sporu Ježíše s farizeji, jen z jiného evangelia.

¹⁹⁶ *Annales Veterocellenses*. In: MGH SS XVI. Ed. Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1859, s. 41; k tomu srov. MALAŤÁK: *Korunovace Vratislava II.*, s. 282.

¹⁹⁷ Tamtéž, ovšem líčení těchto análů nemůžeme použít pro detailní informaci o podobě pražské korunovace.

¹⁹⁸ Toto líčení odpovídá popisu korunovace Karla Velikého. Srov. *Annales regni Francorum*, ad. a. 801, s. 112: „*a cuncto Romanorum populo adclamatum est: Carolo augusto, a deo coronato magno et pacifico imperatori Romanorum, vita et victoria!*“

¹⁹⁹ Geneticky jsou s ním spjaty ještě další tři liturgické knihy – Evangelistář hnězdenský a Evangeliář pultuský – oba zřejmě pro polské prostředí, což potvrzuje a problematizuje výklad Vratislavova titulu polského krále. Poslední knihou je pak Evangelistář svatovítský. Srov. poslední podrobné pojednání o kodexu MERHAUTOVÁ, Anežka – SPUNAR, Pavel: *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistář prvního českého krále*. Praha 2006.

²⁰⁰ MERHAUTOVÁ – SPUNAR: *Kodex vyšehradský*, s. 7-36.

²⁰¹ Tamtéž, rozpis perikop na s. 9-16, zde 15; k tomu srov. CIBULKA s. 150; a ČERNÝ, Pavel: *Kodex vyšehradský, „korunovační charakter“ jeho iluminované výzdoby a některé aspekty „politické teologie“ 11. století*. In: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniumu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Red. Bořivoj Nechvátal – Jiří Huber – Jan Kotous, Kostelní Vydří 2001, s. 32-56.

²⁰² Tuto domněnku vyslovil již Josef Cibulka, který ale spíše vidí pasáž jako vhodnou vzhledem k tomu, že téma císařské a božské moci se hodí k příležitosti korunovace. Viz CIBULKA, s. 150.

²⁰³ MERHAUTOVÁ – SPUNAR: *Kodex vyšehradský*, s. 16.

Je třeba opět připomenout, že korunovace je obřadem vzešlým z liturgie a tím byl podmíněn i charakter korunovačního řádu jako textu. Všudypřítomnost biblických textů proto nepřekvapuje. Shoda pasáže určené *in die ordinationis regis* a znovu se objevující v nejstarším zapsaném českém korunovačním řádu působí na první pohled nápadně. Nabízejí se dvě možná vysvětlení, stejně jako u mnoha jiných českých zvláštních ustanovení a procedur Karlova řádu. Buď jde o v přemyslovské době vykonávaný obřad, jehož tradice vytrvala do Karlových dní nebo jde o Karlův záměrný tah, jenž měl demonstrovat jeho snahu navázat na domácí tradici a přihlásit se k ní. Hranice mezi oběma možnostmi je velmi jemná. Samozřejmě je možné, že Karel záměrně navázal také na obřady vykonávané v letech 1297 a 1311, o nichž mohl mít bližší zprávy. Také je ovšem možné, že navazoval na tradici, kterou mohl najít v pramenech, například právě v Kodexu vyšehradském.

Dalším Přemyslovcem, jenž byl povýšen do stavu královského, byl Vladislav II.²⁰⁴ Byl korunován v Řezně 11. ledna 1158 císařem Fridrichem I. Barbarossou výměnou za slib pomoci proti vzpurným severoitalským městům. Podle Vincencia byl ozdoben královskou korunou a tím byl učiněn z knížete králem (*regio ornat diademate et de duce regem faciens tanto exornat decore*).²⁰⁵ Autor análů Hradištsko-Opatovických²⁰⁶ zdůrazňuje, že nejen osoba panovníka, nýbrž i celá země tím byla z provincie povýšena na království (*regnum*). Dobových zpráv je mnoho,²⁰⁷ ale neshodují se na datu korunovace, ani na jejím významu. Splet' dobových zpráv rozpletl Jiří Kejř ve svém článku v tom smyslu, že nám kronikáři zanechali zprávy o dvou korunovacích. Ta první se odehrála na sněmu v Řezně 11. ledna 1158.²⁰⁸ Ta druhá tzv. slavnostní se odehrála ve chvíli, kdy měl panovník ve zvyku nosit korunu u příležitosti významných církevních svátků či jiných slavnostních událostí, jakou dobytí Milána bezpochyby bylo nejen pro Fridricha Barbarossu, ale rovněž pro jeho spojence, českého krále Vladislava.²⁰⁹

²⁰⁴ KEJŘ, Jiří: *Korunovace krále Vladislava II.* ČČH 88, 1990, s. 641-660; pro zasazení do kontextu českých dějin 12. století srov. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí*, zejm. s. 237-239.

²⁰⁵ *Letopis Vincencia, kanovníka kostela pražského.* In: FRB II., ed. Josef EMLER, Praha 1876, s. 427.

²⁰⁶ *Letopisy Hradištsko-Opatovické.* In: FRB II., s. 400.

²⁰⁷ KEJŘ: *Korunovace krále Vladislava II.*, na s. 646 cituje všechny relevantní zpravodaje; Srov. *Annales Seligenstadenses.* In: MGH SS XVII., Ed. Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1861, s. 32: „*Fridericus imperator [...] ducem Bohemie regem coronat.*“ a jiné.

²⁰⁸ KEJŘ: *Korunovace krále Vladislava II.*, s. 650.

²⁰⁹ Obecnou typologii korunovací zavedl BRÜHL, Carlrichard: *Kronen- und Krönungsbrauch im frühen und hohen Mittelalter.* HZ 234, 1982, s. 1-31.

Popisy korunovační ceremonie posledních Přemyslovců

Ani poté, co se Přemyslu I. Otakarovi povedlo využít rozkolísané politické situace a získat dědičný královský titul, se o korunovacích Přemyslovců nedozvídáme o mnoho více. Z dalšího vývoje předpokládáme, že Přemyslovci poměrně rychle opustili tradiční nastolovací rituál spojený s pahorkem Žiži, který lokalizujeme do areálu Pražského hradu. Nakolik se podobala přemyslovská korunovace původnímu nástupnímu obřadu nemáme možnost posoudit.²¹⁰ Jistě lze vidět jisté podobnosti jako například aklamace přítomných mužů nebo posazení na trůn, případně předání některé z vladařských insignií.²¹¹ Otázkou ovšem zůstává, nakolik jsou tyto akty pokračováním domácí tradice a nakolik jsou obecnou součástí nastolovacích rituálů v evropském měřítku. To je otázka, kterou si budeme muset položit i při rozboru korunovačního řádu.

Kronikáři nám zanechali jen stručné zmínky o tom, že Přemysl Otakar I. byl korunován na krále (*rex Przemysl sublimatur in regem*).²¹² Teprve podruhé se Praha stala místem korunovace českého krále, když byl ke královskému titulu povýšen Václav I. Stalo se tak na Masopustní neděli 6. února 1228, jak informují *Annales Bohemiae*: „*Wenceslaus rex consecratus est cum uxore sua Cunegunde regina in ecclesia Pragensi a venerabili Ziffrido, Maguntino archiepiscopo, in dominica, qua cantatur: Esto mihi.*“²¹³ Václav byl tenkrát korunován za života svého otce na „mladšího krále“. O jeho synu Přemyslu Otakarovi II. se dozvídáme, že „*byl v pražském kostele vysvěcen s Kunhutou na krále od ctihodného mohučského otce Wenera*“ (*consecratus est in regem cum eadem Cunegunde in ecclesia Pragensi a venerabili patre Maguntino Vernhero nomine*)²¹⁴, tedy že i jeho světitelem 25. prosince 1261 byl mohučský arcibiskup, do jehož arcidiecéze české království spadalo.²¹⁵

²¹⁰ K této dynamické proměně srov. ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002, s. 572-580; Základními pracemi o přemyslovském nastolování jsou: KULECKI, Michał: *Ceremoniał intronizacyjny Przemysławów w X-XII wieku*. *Przegląd Historyczny* 75, 1984, s. 441-451; SCHMIDT, Roderich: *Die Einsetzung der böhmischen Herzöge auf den Thron zu Prag*. In: *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter*. Hrsg. von Helmut Beumann u. Werner Schröder, (=Nationes 4) Sigmaringen 1978, s. 439-463.

²¹¹ Známe sice zajímavý popis Dětmara Merseburského o nastolení knížete Jaromíra, Dětmar ovšem není příliš spolehlivým informátorem. Ovšem zajímavé je, že intronizace se podle něj odehrála na Vyšehradě. Srov. *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*. In: MGH SS NS IX. Ed. Robert HOLTZMANN, Berlin 1935, s. 288-289; Za spolehlivější můžeme považovat Kosmovu zprávu o nastolení knížete Břetislava II. k roku 1092. Srov. *Kosmova kronika*, s. 157-158.

²¹² *Annales Bohemiae 1196-1278*. In: FRB II, ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 282.

²¹³ *Annales Bohemiae*, s. 284.

²¹⁴ *Annales Bohemiae*, s. 297.

²¹⁵ Přemysl Otakar II. o svém pomazání a korunování vydal také listinné pořízení na paměť budoucím. Srov. CDB V/1. Edd. Jindřich ŠEBÁNEK et Sáša DUŠKOVÁ, Praha 1974, s. 452, č. 304; listinu se stejnou komemorativní funkcí vydal i jeho děd Přemysl Otakar I. o korunovací svého syna Václava. Srov. CDB II. Ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1912, s. 306, č. 309.

Z této doby nám nekyne téměř jediná bližší zmínka, která by pomohla při vytváření představy o tradičních českých korunovačních zvyklostech. Byly-li nějaké.²¹⁶

V tomto ohledu je zajímavá zmínka kronikáře Tomáše z Pávie, který pobýval v Praze a v některém z českých děl historických se dočetl zajímavé příběhy z českých dějin.²¹⁷ Převyprávěl do své kroniky stručně příběh o kněžně Libuši a povolání Přemysla Oráče k vládě i s pasáží, v níž Přemysl bere s sebou své střevíce (jednou zvány *rusticana calciamenta* a podruhé *subtulares rusticanos*), aby jeho potomci nezpychli. K tomu Tomáš z Pávie připojil vlastní poznámku, že když byl v Praze, byly tyto střevíce uchovávány v kostele s královským pokladem a v den korunovace krále měly být jemu ukázány. (*Tempore illo, quo eram Prage, erant isti subtulares in quadam nobili ecclesia Bohemie cum thesauris regis et, ut dixerunt michi fratres, quando rex coronabatur, inter alia, que fiebant in die coronationis, regi predicti subtulares ostendebantur*).²¹⁸ Kronikář pak spojil rakouský výboj Přemysla Otakara II. s pýchou o které mluvil již Přemysl Oráč.

Toto svědectví je významné, jakkoliv je třeba jej číst opatrně, jak naznačuje obrat „jak mi bratři vyprávěli.“ Přesto mu vzhledem ke kontextu i jeho návštěvě Prahy můžeme přičíst jistou důvěryhodnost a můžeme předpokládat, že se v druhé polovině 13. století v korunovační den ukazovaly údajné Přemyslovy střevíce.

Pomoci by nám mohly zprávy o korunovaci Václava II. roku 1297, jež byla alespoň podle kronikářských záznamů největší slavností konce 13. století. Sjelo se k ní množství významných mužů střední Evropy a byla také pečlivě připravena. Opřít se můžeme zejména o relaci Václavova hlavního životopisce (dodnes zásadně ovlivňujícího obraz doby posledních Přemyslovců) Petra Žitavského a štyrského kronikáře Otachera ouz der Geul.²¹⁹

Společný obraz je následující. Václav se nechal pomazat a korunovat v neděli 2. června mohučským arcibiskupem Gebhardem. Obřad se odehrál o Letnicích, tedy v den slavení navštívení Ducha svatého, jenž byl ve středověku úzce spojen s rituálem pomazání.²²⁰

²¹⁶ Srov. ŽEMLIČKA: *Počátky Čech královských*, s. 572-580, kde je stručně shrnut význam změny titulu a s tím spojené symboliky.

²¹⁷ Srov. KUBÍNOVÁ: *Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovaci českých králů*.

²¹⁸ *Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum*, s. 527-528; Kateřina Kubínová rozebrala tuto zmínku a došla k názoru, že střevíce byly skutečně uloženy na Vyšehradě, že byly ukazovány při přemyslovských korunovacích a že teprve Karel IV. vložil do ceremonie průvod na Vyšehrad.

²¹⁹ *Petr Žitavský*, s. 72-78; *Ottokars österreichische Reimchronik*. MGH Deutsche Chroniken 5, 2, ed. Josef SEEMÜLLER, Hannover 1893, s. 913-919.

²²⁰ Pomazání bylo spojeno zejména s křesťním pomazáním. Od 9.-10. století se rozšířila nová ikonografie Ježíšova křtu v souvislosti s novými praktikami (už ne jen prosté pokropení či ponoření do Jordánu, ale k obrazu patří také holubice reprezentující Ducha svatého, která snáší Janu Křtitele z nebe nádoby s tekutinou, jíž bude Ježíš pokřtěn). Ale také s pomazáním krále, jak ukazuje role Ducha svatého v legendě o sv. Ampuli, jež byla významnou složkou francouzské ceremonie.

Slavnost se odehrála v katedrálním kostele u oltáře sv. Víta a Václav byl i s Gutou „posvěcen, pomazán a královskými znaky – korunou a žezlem ozdoben“ za účasti mnoha urozených velmožů a prelátů.²²¹ Slavnost byla podle Petra Žitavského ukončena zpěvem *Te Deum laudamus*, která byla podle středověkých zvyklostí zpívána vždy na konci ceremonie (tento zpěv je předepsán také na konci Karlova řádu).²²² A všeobecnou aklamací zvoláním „*Ať žije král na věky!*“²²³ Kronikář Otacher ouz der Geul věnoval pozornost zejména výpravnosti, vypočítává hodnotu koruny a jiných insignií, dále také popisuje, jaké byly pro jejich zhotovení použity drahokamy. Otacher rovněž zdůrazňuje a zmiňuje množství významných osob, které se do Prahy ke korunovací sjeli.

Ze zpráv Petra Žitavského a Otachera ouz der Geul o Václavově korunovací vyplývá, že Václav pojal tuto ceremonii jako příležitost k uspořádání velkolepé oslavy. I za hranice království do kroniky Sanpetrinské došly zprávy o velikém, čtyři dny trvajícím, po vzoru starozákonního krále Asvera uspořádaném, hodokvasu (*grande convivium*).²²⁴ Jiný kronikář Sigfrid Balnhusin se doslechl o Václavově korunovací a mluví o slavnosti (*sollempnitas*), na niž král pozval mnoho biskupů a knížat, a o její slavné nádheře (*pompa gloriosa*).²²⁵

Do výkladu o přemyslovském korunovačním řádu je třeba zahrnout i korunovací prvního Lucemburka Jana. Ta se konala o první neděli po Hromnicích (7. února) roku 1311, tedy asi dva měsíce poté, co Jan ovládl Prahu.²²⁶ Také při popisu této korunovace klade Petr Žitavský důraz na slavnostní ráz ceremonie, na účast významných mužů, průvod ze svatovítského chrámu a následnou hostinu. Zřejmě trochu více odhaluje tradiční průběh korunovační ceremonie, když popisuje, že se sjeli všichni královští úředníci a vykonávali své úřady spojené s manipulací s některými insigniemi. Petr Žitavský mluví konkrétně o žezlu,

²²¹ Petr Žitavský, s. 74-75: „universo iubilante populo Prage in ecclesia katedrali iuxta altare summum beati Viti martyris a reverendo domino Gerhardo, Maguntino archiepiscopo, domino Borchardo Maydburgensi archiepiscopo, et aliis pluribus episcopis et prelatiis solempnibus solempnissime cum debita decencia et reverencia circumstantibus serenissimus princeps dominus Wenceslaus secundus, rex Bohemie sextus, una cum sua coniuge, illustri domina Guta, domini Rudolphi regis Romanorum quondam filia, est decentissime ac devotissime sancti Spiritus invocata et cooperante gracia ornamentis regalibus corona sceptroque regio, sancta consecracione et unccione previa legaliter insignitus.“

²²² Petr Žitavský, s. 75: „...alii se ipsos vix cognoscentes pre leticia ympnum Te Deum laudamus cantantes reclamant.“

²²³ Tamtéž: „Erat autem omnium vox una et oracio: Vivat rex Wenceslaus, vivat rex Wenceslaus, et abierunt leti dicentes: Vivat rex in eternum. Amen.“

²²⁴ *Monumenta Erphesfurtensia (saec. XII. XIII. XIV.) Cronica s. Petri erfordensis moderna*. In: MGH SSrG 42. Ed. Oswald HOLDER-EGGER, Hannover-Lipsko 1899, s. 315.

²²⁵ *Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum*. In: MGH SS XXV. Ed. Oswald HOLDER-EGGER, Hannoverae 1880, s. 713.

²²⁶ Petr Žitavský, s. 176: „Johannes rex una cum illustri domina Elizabeth, coniuge sua, in ecclesia maiori in castro Pragensi ante altare beati Viti martyris regali diademate per dominum Petrum, Maguntinum archiepiscopum, eo decencius, quo devocius coronatus fuit.“

koruně a jablku a obecně o jiných.²²⁷ Dále popisuje, že dvěma mladým šlechticům se dostalo cti pasování a práva držet při korunovaci korunu nad hlavou královou.²²⁸

Role arcibiskupa

Trochu přehlížený bývá fakt, že korunovaci českých králů prováděl jako světitel mohučský arcibiskup.²²⁹ To byl jistě logický důsledek situace, kdy Čechy patřily do jeho diecéze. Nicméně lze předpokládat, že tato skutečnost ovlivnila vývoj přemyslovské ceremonie. Světitel byl „odjinud“ a nejspíš celebroidal světicí akt podle říšského pontifikálu, resp. podle pontifikálu vycházejícího z Mohučské verze z 10. století, jenž byl vylepšován drobnými inovacemi zaváděnými římskými kurialisty. Svým způsobem je tato situace v Evropě výjimečná. Systém církevní správy často neodpovídal dynamicky se měnícím hranicím království, přece jen se však ve většině zemí vytvořila tradice, v níž světil krále arcibiskup, jehož diecéze se nacházela uvnitř království a byl v té které zemi metropolitou.

Ve Francii se díky karlovské tradici a její významné pozici stal během 11. století jediným světitelem remešský arcibiskup, v Anglii jím byl nejvýznamnější církevní hodnostář, arcibiskup z Canterbury, v říši se o tuto poctu vedl nějakou dobu spor, který nakonec vyvrcholil určením mohučského arcibiskupa za světitele římských králů. Císařství bylo zvláštním případem, k jehož legitimitě nezbytně patřila apoštolská stolice a její souhlas, takže císař býval korunován papežem (výjimku představoval Karel IV., jenž byl i se svou ženou Annou Svídnickou roku 1355 vysvěcen v Římě papežským legátem, kardinálem Pierrem de Colombiers). Ve střední Evropě hrála postava světicího duchovního, ale také správné místo a správné insignie, významnou úlohu, jak ukazuje například trojí korunovace Karla Roberta z Anjou roku 1308, jemuž se teprve napotřetí podařilo skloubit všechny správné okolnosti (místo, insignie a světitel) dohromady.²³⁰ Jiným příkladem může být opakování korunovace Karla IV. roku 1346 (12. listopadu), kdy byl nejprve korunován v Bonnu, ale posléze

²²⁷ Tamtéž: „*Aderant tunc omnes regni officiales sua officia legaliter exsequentes. Iste tenuit sceptrum, hic coronam, iste pomum, iste hoc, ille aliud, quilibet ordine et gradu suo.*“

²²⁸ Petr Žitavský, s. 176-177: „*Duo etiam iuvenes genere nobiles per regem tunc coronandum in ipsa hora facti sunt milites baltheo cincti militari, qui ad tenendum preciosum diadema super caput regium fuerant deputati. Horum unus filius erat domini Bohuslai de Merica, alius Fridemanni de Sman*“

²²⁹ Jen v případě Vratislava II. byl světitelem výjimečně arcibiskup trevírský, jinak v letech 1228, 1261, 1297 a 1311 jím byl arcibiskup mohučský.

²³⁰ Srov. FÜGEDI, Erik: *Coronation in Medieval Hungary*. In: Týž: *Kings, Bishops, Nobles, and Burghers in Medieval Hungary*. Ed. by János M. Bak, London 1986, s. 159-189.

(25. července 1349) byl znovu korunován v Cáchách, tedy na tom pravém místě římských králů s aureolou vzpomínky na Karla Velikého, nad jehož hrobem se korunovace konala.²³¹

V Polsku byla situace o něco složitější. Původně hrálo roli symbolického centra království Hnězdno, jehož tradice se odvolávala na Boleslava Chrabrého. Rozpad království po smrti Boleslava III. Křivoústého (†1138) přerušil řadu králů a tím i korunovací (nepočítáme-li korunovací Vratislava II.). Při neúspěšných pokusech o obnovení polského království se nechal v Hnězdně korunovat Přemysl II. Velkopolský (1295) i český král Václav II. (1300). Tato tradice však nakonec nebyla natolik silná a Vladislav Lokýtek, jenž skutečně polskou královskou moc obnovil, byl roku 1320 korunován v katedrále (sv. Stanislava) na krakovském Wawelu. Jeho světitelem byl ovšem opět hnězdenský arcibiskup Janislaw coby respektovaný polský metropolita. Také všichni ostatní polští králové se až do konce 17. století nechávali korunovat hnězdenským metropolitou na Wawelu.²³²

Světícím arcibiskupem českým byl až do povýšení pražského biskupství roku 1344 mohučský metropolita. Tento fakt podle mého názoru přispěl k tomu, že nebyl zaveden žádný pevný korunovační řád. Ceremonie se odehrávala na základě velmi obecného a univerzálně použitelného (viz výše) textu z Římského-německého pontifikálu. Toto tvrzení neodporuje ani dochovaným pramenům, které ovšem neinformují o korunovační slavnosti příliš podrobně. Ze zpráv Petra Žitavského a Otachera ouz der Geul o Václavově korunovaci vyplývá, že Václav pojal tuto ceremonii jako příležitost pro uspořádání velkolepé oslavy.

Nicméně i tyto nemnohé zmínky neodporují mé tezi, podle níž v době Přemyslovské nebyl kladen velký důraz na sakrální stránku korunovačního obřadu, jako tomu bylo například v soudobé Francii. Zprávy o Václavově zbožnosti (které ovšem pocházejí ze Zbraslavské kroniky, jež je literárně rozkročena mezi kronikou a oslavným sepsáním Václavova života připravujícím budoucí svatořečení)²³³, přijmeme-li za hodnověrné, této tezi rovněž nebrání. Osobní zbožnost a důraz kladený na posvátné postavení panovníka nemusí být komplementárními částmi náboženského prožívání, jako tomu bylo v případě Svatého Ludvíka nebo Karla IV.

²³¹ Karlovy korunovace přehledně viz HILSCH, Peter: *Die Krönungen Karls IV.* In: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. Hrsg. von Ferdinand Seibt, München 1378, s. 108-111.

²³² k polským korunovacím přehledně ROŽEK, Michał: *Polskie koronacje i korony.* Kraków 1987, zejm. s. 25-71.

²³³ Demeter Malaťák podotkl, že Petr Žitavský neklade při líčení korunovace tolik důrazu na církevní obřad, „jak by se dalo očekávat“. Viz MALAŤÁK: *Korunovace přemyslovských králů*, s. 63.

* * *

Existoval přemyslovský korunovační řád? Cibulka jeho existenci předpokládá podle některých zvláštních obřadů zachovaných v Karlově korunovačním řádu. Podle Cibulky nenacházíme žádné jiné vysvětlení, jak se stal již nepoužívaný řád z 10. století základem Karlova řádu sepsaného ve 14. století.

Odpovědět na tuto otázku na základě kronikářských popisů jednotlivých korunovací lze jen velmi opatrně. Jistě je třeba oddělit korunovace, jež znamenaly povýšení domácích knížat na krále, od Přemyslovců 13. století, jejichž postavení již královské bylo a samotná ceremonie dodávala jejich postavení veřejně požadovaný lesk. Povýšení Vratislava, Vladislava i Přemysla Otakara I. se jistě konalo podle zvyku říšských obřadů. Pokud budeme věřit Kosmovi, ani první korunovace, jež se konala v Praze, nebyla ovlivněna místními zvyky (ostatně Vratislav již tradičním způsobem Čechů nastolen byl). Přemysl Otakar I. byl povýšen v říši a roku 1228 nechal přijet do Prahy mohučského arcibiskupa, aby zajistil jistotu přiznání královského titulu i svému synu Václavovi. I když měl v ruce bulu, jež tuto skutečnost potvrzovala, nejspíš se rozhodl pojistit ji korunovací, vykonané za jeho života. Další Přemyslovci již nebyli tak opatrní. Konstitutivní význam korunovace patrně pominul, alespoň tak lze interpretovat skutečnost, že se nechali korunovat poměrně pozdě, až několik let po nástupu. I když v tomto při této příležitosti je třeba připomenout, že Přemysl Otakar II. se až do své korunovace roku 1261 netituloval král, nýbrž kníže (*princeps, dux*) nebo dědic království (*heres regni*).

Jan Lucemburský se nechal korunovat velmi brzy po nástupu na trůn, resp. po ovládnutí situace v zemi. Karel IV. inspirován francouzským příkladem vnímal korunovací jako automatickou, nezbytnou nástupní ceremonii, navíc vypožoroval ve Francii, jakým způsobem může být tato ceremonie vykládána v souvislosti s postavením krále a jeho veřejnou prezentací. Sám se nechal korunovat brzy a do zákoníku *Maiestas Carolina* nechal vložit formuli, že nový král se má dát korunovat nejpozději 6 měsíců po nástupu na trůn.

Otázka nemíří k hledání korunovačního řádu v podobě sepsaného textu, jež se později ztratil. Spíše jde o to, zda se vyvinuly některé ustálené zvyky, jež se při korunovacích používaly. Kosmova zpráva o Vratislavově korunovací svědčí o významu, jež Kosmas obřadu přičítal. Poměrně přesně popsal, že již císař rozkázal, že má být Vratislav pomazán a korunován, totéž opakuje i při popisu obřadu v Praze včetně závěrečné aklamace. Svědectví lze číst jako popis obřadu s důrazem kladeným na oba akty nezbytné, aby byl Vratislav uznáván jako král.

Zavedení ustálených korunovačních zvyků nebo celé ceremonie lze předpokládat spíše až ve 13. století, kdy se ovšem korunovace v Praze konala pouze třikrát (v letech 1228, 1261, 1297), navíc v poměrně velkých intervalech. To nicméně nevylučuje, že existoval soubor zvyků, který se tradoval. Nejsme však o nich z českých pramenů blíže informováni. Zajímavým svědectvím je zmíněný zápis Tomáše z Pávie. Zobecnění jeho svědectví je však problematické. Dále pak můžeme vytěžít svědectví Zbraslavské kroniky. Petr Žitavský věnuje při popisu korunovací pozornost zejména ceremoniální stránce.²³⁴ Připomíná vždy, že se po obřadu v kostele konala velká hostina, případně kdo z významných osob se obřadu zúčastnil. Z aktů, z nichž se korunovace skládala, akcentuje především vložení koruny. Zřejmě pohoršen informuje o tom, že ceremonie korunovace Beatrix Bourbonské neproběhla na požadované úrovni, na jakou byla Praha zvyklá, král Jan dokonce neměl na hlavě korunu ani nebyl oděn v královské roucho.²³⁵

Při popisu korunovace Jana Lucemburského Petr Žitavský prozrazuje, že jistý úzus pro světské účastníky obřadu existoval, minimálně při manipulaci s insigniemi. Jeho zmínka o dvou mladých šlechticích přidržujících korunu nad hlavou korunovaného nezapadá do jiných zmínek ani pozdějšího vývoje. Tento akt vzdáleně připomíná asistenci francouzských pairů a biskupů při vkládání koruny francouzskému králi. V Čechách však o něm nejsme jindy zpraveni, ani později se neobjevuje. V korunovačním řádu je tento obřad popsán pouze u královny bez bližšího určení, kdo mají být oni asistující velmožové. Petr Žitavský zmiňuje při popisu každé korunovační ceremonie také následující hostinu. Vzhledem k tomu, že ji popisuje dosti detailně (zvláště u Václava II.), tak této části připisoval (Žitavský) nemenší význam. Stejně tak je nezbytnou součástí ceremonie pasování rytířů, jež zmiňuje u obou korunovacích Václava II. i Jana Lucemburského.

Všechny tyto popisované aspekty jsou ovšem do značné míry obecné a souvisí se způsobem organizace veřejných ceremonií a jejich popisem středověkými autory. Za jediné skutečné indicie určující blíže přemyslovské korunovace můžeme považovat informace o tom, že se obřad konal v chrámu sv. Víta před hlavním oltářem, že jej celebroval mohučský arcibiskup a že při nich byly používány i odjinud známé insignie (koruna, žezlo, jablko). Určitým vodítkem pro představu o zvláštních aktech spojených s korunovací může být svědectví Tomáše z Pávie o Přemyslových střevících. Obecně ovšem nejsme schopni popsat

²³⁴ Kromě zmíněných korunovacích Václava II. a Jana Lucemburského popisuje také Václavovu korunovaci v Hnězdně (kap. LXVII./I., asi srpen 1300), korunovace královen Elišky Rejčky (kap. LXIX./I., 26.května 1303), Beatrix Bourbonské (kap. XIV./II., 18.května 1337), ale také tři korunovace Jindřicha Lucemburského (v Cáchách kap.CXIII./I., v Miláně kap. CIV./I., a v Římě CXV./I.).

²³⁵ Petr Žitavský, s. 335: „*Johanne rege sine corona et absque regalibus induviis assistente.*“

ani definovat roli tradice v inauguračních rituálech posledních Přemyslovců. Stejně tak nejsme schopni z dochovaných zmínek posoudit, do jaké míry existovala v Čechách snaha o veřejnou prezentaci sakrální podstaty královské moci.²³⁶ Proto není možné dojít k definitivnímu závěru, zda existoval přemyslovský korunovační řád.

²³⁶ Srov. CIBULKA, s. 178-180, jeho argumenty se ovšem opírají hlavně o zmínky Petra Žitavského a používání pojmu „*ordinatio regis*“, což není přesvědčivé.

VI. Motivace a kontext vzniku Karlova korunovačního řádu: badatelské problémy

„Liturgický kompilátor českého řádu korunovačního nepochopil souvislost modliteb a obřad... [...] Než Karlův korunovační řád není ani jinak po stránce technické dílem dokonalým. Tak na př. rubriky nejsou jednotně zpracovány, nedbají posloupnosti, nalézají se v nich rozpory anebo zase některé modlitby se opakují během obřadu dvakrát až třikrát, což všechno svědčí o kompilaci povrchní a nedosti promyšlené.“

Josef Cibulka, *Český řád korunovační a jeho původ*, s. 116

„Wie bei allen staatspolitischen Bestrebungen Karls IV. war der Kaiser bemüht, alte divergierende Strömungen zu verbinden und aus ihnen eine neue einheitliche Tradition für sein Herrschaftsgebiet zu schaffen.“

František Graus, *Lebendige Vergangenheit*, s. 173

Tyto dva citáty zde zastupují rozdílný přístup k historickému textu. Na jedné straně stojí detailní analýza korunovačního řádu a jeho komparace s jinými řády a na straně druhé pak zasazení textu do širších souvislostí. Přikláníme se k druhému z nich, neboť výklad textu z něho samého není schopen již přinést více informací a napomoci jeho hlubšímu pochopení. Obrátme tedy pozornost zpět k prameni a položíme si základní otázky stran jeho vzniku. Kdo, kdy a proč jej sepsal, resp. nechal sepsat. Odpovědi na tyto otázky je třeba hledat v inspiračních zdrojích řádu a v kontextu, v němž text řádu vznikl.

Korunovace 1347

Panuje obecná shoda o tom, že korunovační řád, jenž se nám dochoval, vznikl pro potřebu Karlovy korunovace roku 1347.²³⁷ Cibulka podporuje tuto tezi dvěma argumenty,

²³⁷ Srov. BOBKOVÁ: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a*, s. 222; KAVKA: *Karel IV.*, s. 123-126; SPĚVÁČEK: *Karel IV.* s. 331-337; SEIBT: *Karel IV.* s. 170; naposled také HOMOLKA: *Ráno a večer*, s. 169; v následujícím výkladu zdůrazňujeme pozici Karla IV. jako českého krále. Aniž bychom pomíjeli jeho císařské důstojenství, domníváme se, že ve vztahu ke zkoumanému prameni, českému korunovačnímu řádu, vystupuje Karel IV. především jako český král.

prvním argumentem je zmínka o oltáři sv. Kříže, u kterého se mělo odehrát první královo zastavení po příchodu do kostela. Podle Cibulky musela být ceremonie evidentně rozvrhnutá pro starou románskou baziliku, v níž stál tento oltář tradičně uprostřed křížení, „*kdežto o podobném oltáři v nové gotické katedrále nevíme nic*.“²³⁸ Tento argument ovšem neobstojí, neboť jak prokázal Viktor Kotrba, oltář sv. Kříže byl také součástí nově postavené gotické katedrály.²³⁹ Potvrzuje to i kronikář Beneš z Weitmile záznamem k roku 1369: „... v Pražském kostele, ve zdi kaple svatého Václava nad oltářem svatého Kříže, kde je vidět obraz a zlatý kříž...“²⁴⁰ Oltář nově stával u západní stěny Svatováclavské kaple směrem k jižnímu vstupu Zlatou bránou, kterou král při obřadu vstoupil, právě tam vyhovoval oltář coby místo k „zastavení“ při cestě za pomazáním a vysvěcením. Ostatně bylo by dost zvláštní, kdyby nechal zrušit oltář sv. Kříže právě Karel IV., jenž získal vzácnou relikvii úlomku sv. Kříže, kterou měl ve velké úctě.²⁴¹

Druhým argumentem pro datování řádu je podle Cibulky dodatečné zařazení sv. Zikmunda mezi světce vzývané během litanie.²⁴² Ostatky svatého Zikmunda se Karlovi podařilo získat roku 1360 a jeho svátek byl zaveden až o pět let později. Svatý Zikmund nefiguruje mezi světci v krakovském rukopise, který Cibulka i z tohoto důvodu považuje za starší. Ve vídeňském rukopise i ve staročeských verzích se již objevuje. Dalším argumentem je podle Cibulky zařazení invokace „*Ut eum [regem] ad imperii fastigium perducere digneris*“, tedy „*aby jeho [krále] na císařství povýšení dovesti ráčil*.“²⁴³ Tyto indicie spojuje Cibulka v tvrzení, že řád byl sestaven před rokem 1360 a tedy (podle něj) logicky pro korunovaci roku 1347. Cibulku vede tato datace k zavrhnutí možných inspiračních impulsů ze strany francouzského řádu Karla V., jenž vznikl roku 1365, jak dokazuje jeho zachovalý, nádherně iluminovaný rukopis s větou připsanou královou rukou.²⁴⁴ Cibulka kupodivu pomíjí i možnost, že redakce řádu, kterou máme k dispozici je mladší a byla sepsána později pro prince Václava.

²³⁸ CIBULKA, s. 109.

²³⁹ KOTRBA, Viktor: *Kaple svatováclavská v pražské katedrále*. Umění VIII, 1960, s. 329-356.

²⁴⁰ Cituji podle *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Vyd. Marie BLÁHOVÁ, s. 241; originál viz *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*. s. 539: „... in ecclesia Pragensi in muro capelle sancti Wenceslai aupra altare sancte crucis, ubi pictura et crux aurea aparent.“

²⁴¹ KOTRBA: *Kaple svatováclavská*, s. 339; dnes tento oltář nenajdeme, neboť byl nejspíš někdy po roce 1541 zbourán. Ovšem je pravda že v textu řádu je uprostřed kostela (*in medium ecclesie*) a ve staročeském také „prostřed kostela“ Viz *Řád korunování krále*, s. 75.

²⁴² viz text řádu CIBULKA, s. 79-80; staročeský řád *Řád korunování krále*, s. 78.

²⁴³ CIBULKA s. 114; *Řád korunování krále*, s. 79. To není příliš silný argument, stejné přání mohlo být vysloveno i na adresu Karlova následníka Václava. Navíc jde o pasáž převzatou z řádu PRG spolu s dalšími dvěma prosbami. Viz ELZE-VOGEL I. s. 248.

²⁴⁴ Cibulka se spíše přiklání k lákavé možnosti, že byl francouzský řád ovlivněn českým. Obsah a kontext vzniku korunovačního rukopisu Karla V. naposled obšírně popsala O'MEARA: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France*, s. 107-277.

Karel IV. byl za svého života korunován celkem šestkrát, z toho pouze jednou v Čechách.²⁴⁵ Dne 2. září 1347 jej v Praze arcibiskup Arnošt z Pardubic pomazal a korunoval na českého krále. Tuto ceremonii nám přibližují zprávy soudobých kronikářů.

Arcibiskupův penitenciář František Pražský (†1362), první z Karlových kronikářů, líčí pražskou korunovaci poměrně stručně: „*A tak byl pan král s paní Blankou, svou manželkou, léta Páně 1347, o nejbližší neděli před Narozením blahoslavené Panny Marie v Kostele pražském během slavné mše panem arcibiskupem pražským za přispění mnoha biskupů korunován. Přítomno bylo mnoho knížat, velmožů a pánů...*“²⁴⁶

Další kronikář Beneš Krabice z Weitmile (†1375), převzal tyto pasáže z velké části od Františka Pražského a jeho svědectví je tudíž téměř totožné: „*Téhož roku [1347] se pan Karel, král římský, vrátil z Tyrol do Prahy a byl s převelikou [radostí] uvítán od knížat, urozených, prelátů i duchovenstva a lidu a v nejbližší neděli před svátkem Narození blahoslavené Panny Marie byl spolu se svou manželkou, paní Blankou, ctihodným panem Arnoštem, prvním pražským arcibiskupem, šťastně a slavnostně korunován, on na krále a ona na královnu v Království českém.*“²⁴⁷

Jak již jsem výše zmínil, zachoval se v opise krátký text kázání, jež měl u příležitosti Karlovy korunovace 1347 přednést budoucí profesor teologické fakulty pražské univerzity, mistr Mikuláš z Loun. Jde o text kázání pro klérus (*sermo ad clerum pro electione regis*) předepsaného také v Karlově korunovačním řádu.²⁴⁸ Mikuláš z Loun si jako téma kázání vybral citát z Izajáše (Iz 62, 3): „*Eris corona glorie in manu Domini et dyadema regni in manu Dei tui*“ (v překladu Bible Kralické: „*Nadto budeš korunou ozdobnou v ruce*

²⁴⁵ Karel byl korunován: 26. listopadu 1346 v Bonnu na římského krále, 2. září 1347 v Praze na českého krále, 25. července 1349 znovu na římského krále, tentokrát správně v Cáchách, 6. ledna 1355 v Miláně na lombardského krále během císařské jízdy, 5. dubna 1355 v Římě papežským legátem na císaře římského a naposled mu na hlavu vložili korunu 4. června 1365 v Arles. Ke korunovacím srov. HILSCH: *Die Krönungen Karls IV.*, jenž však nenabíí nic, než stručnou rekapitulaci jednotlivých korunovací.

²⁴⁶ Cituji a mírně poopravuji překlad Marie Bláhové z *Kronika Františka Pražského*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Vyd. Marie BLÁHOVÁ s. 146; v originále viz *Cronicon FrancisciPragensi*, s. 201: „*Coronatur itaque dominus rex cum domina Blancza, sua conthorali, anno Domini MCCCXLVII, die dominico proximo ante beate Marie virginis Nativitatem in ecclesia Pragensi infra missarum solemnia per dominum archiepiscopum Pragensem, episcopis pluribus cooperantibus, in presencia multorum principum, magnatum et baronum...*“

²⁴⁷ Cituji podle *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. s. 224; originál viz *Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile*. s. 514: „*Eodem anno [MCCCXLVII] dominus Karolus, Romanorum rex, de terra Tirolis Pragam reversus et cum maximo [gaudio] a principibus ac nobilibus et prelatis cleroque et populo susceptus per venerabilem dominum Arnestum, primum archiepiscopum Pragensem, ipse et sua coniunx domina Blancza, hic in regem, hec in reginam, super regnum Boemie feliciter atque solempniter coronantur, die dominico ante festum Nativitatis beate Marie virginis proximo.*“

²⁴⁸ Text kázání vydal KADLEC: *Die homiletischen Werke*, s. 262- 270. Mikuláš z Loun byl proslulý pro své vzdělání a ceněn pro kazatelské schopnosti. Již u příležitosti předání odznaků arcibiskupského úřadu Arnoštovi z Pardubic pronesl kázání na citát z knihy Genesis „*Vestivit pontificem stola bissina*“ (Gn 41, 42). Text tohoto kázání vydal Kadlec tamtéž na s. 251-262.

Hospodinově, a korunou královskou v ruce Boha svého.“) Při výkladu se soustředil na panovnickou genealogii. Snažil se prokázat, že Karel, z otcovy strany potomek Karla Velikého a z matčiny strany sv. Václava a přemyslovských králů, je nejvhodnějším kandidátem pro český královský trůn.²⁴⁹

Korunovace byla podle kronikářů zakončena hostinou a druhý den zakladatelským dílem (Karel založil klášter Panny Marie Sněžné) tedy zcela v duchu tradice posledních Přemyslovců, zejména Václava II. Ovšem hostina jako slavnostní vyvrcholení ceremonie nebyla českou specialitou. Prosté porovnání kronikářských záznamů s řádem neumožňuje dojít k jednoznačnému závěru, že se Karlova korunovace odehrála podle řádu. Kronikáři věnovali pozornost jiným detailům, než průběhu samotné ceremonie, jejíž popis by nám v tomto rozhodování pomohl. Je ovšem docela možné, že Karlova korunovace probíhala podle podobného „scénáře“, jaký se nám dochoval v podobě řádu. Je ovšem také možné, že text řádu vznikl již roku 1347 a variantu, jež se nám dochovala, nechal Karel sepsat až později. Stejně tak mohl být celý text řádu sestaven právě pro Karlovu korunovaci roku 1347.²⁵⁰

Datace vzniku textu je nejistá, blíže se podařilo určit pouze oba dochované opisy. Ten starší, krakovský, je kladen do let 1373-1374. Doba vzniku rukopisu i jeho obsah podporuje výklad, že rukopis byl sestaven pro mladého, tenkrát zhruba třináctiletého prince Václava.²⁵¹ Ten byl sice již coby dvouleté dítě korunován, nicméně korunovační řád a kronika Přibíka Pulkavy z Radenína mohly sloužit jako výklad ideového programu založeného na tradici přemyslovských předchůdců, jejichž příběhy Pulkava sepsal, s důrazem na využití této tradice v ústřední vladařské ceremonii. Možná to byl vladařský „odkaz“ určený pro následníka trůnu. Tuto možnost podtrhuje iluminace iniciály C na prvním popsáném foliu rukopisu, která představuje mladého, na trůně sedícího krále s psíkem (zřejmě Václava IV.). Král má na hlavě korunu, v pravé ruce jablko a v levé žezlo.²⁵² Žádné jiné identifikační znaky iluminace nenabízí.

²⁴⁹ O královských genealogiích a jejich funkci ve středověku (včetně Mikulášova kázání) pojednala BLÁHOVÁ, Marie: *Panovnické genealogie a jejich politická funkce ve středověku*. SAP 48, 1998, s. 11-47.

²⁵⁰ Je třeba připomenout, že podle zmínky Františka Pražského měl být Karel původně korunován ještě za otcova života. Srov. *Cronicon FrancisciPragensis*, s. 200: „*coronatus est itaque corona illa, qua patre vivente debuit coronari.*“ Z politických souvislostí datuje tuto plánovanou korunovaci Jiří Spěváček již do roku 1341. Viz: SPĚVÁČEK: *Karel IV.*, s. 151. Je tedy možné předpokládat, že již tehdy byl připravován text korunovačního řádu. Ovšem před zřízením pražského arcibiskupství roku 1344 je to velmi nepravděpodobné.

²⁵¹ Možnost, že tento rukopis byl vytvořen pro Václava IV. připouští i KRÁSA: *Rukopisy Václava IV.*, s. 111.

²⁵² Obr. viz příloha č. 1. Podle Miodoňské je král oblečen podle dobové francouzské módy. Viz Miodoňská: *Dekoracja malarstwa rękopisu Kroniki czeskiej*, s. 45.

Druhý opis korunovačního řádu se nachází v rukopise s dalšími texty, které umožňují zasazení do odlišného kontextu. V rukopise jsou kromě řádu i další dvě díla autorsky připisovaná Karlu IV. a na konci rukopisu je připojen projev arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi pronesený nad hrobem Karla IV. Jeden zajímavý detail v textu řádu nabízí možnost přiřadit tento rukopis do vlastnictví některému z pražských arcibiskupů. V proslovu při vkládání koruny na královu hlavu pronáší arcibiskup formuli *accipe coronam regni* (43), která obsahuje pasáž „...*et per hanc te participem ministerii nostri non ignores...*“. Tedy „nezapomeň, že skrze ni [korunu] získáváš podíl na naší službě“. Vídeňský rukopis obsahuje však v této pasáži jiné slovo: „...*et per hanc te participem ministerii mei non ignores...*“, tedy „nezapomeň, že skrze ni [korunu] získáváš podíl na **mé** službě.“ Tento obrat může svědčit o tom, že rukopis byl pořízen pro pražského arcibiskupa, podle datace rukopisu do 90. let 14. století nejspíš pro Jana z Jenštejna (pražským arcibiskupem v letech 1379-1396).²⁵³

Vedle datace je další problematickou otázkou autorství. Tradičně je řád připisován samotnému Karlovi IV. Proto Josef Emler jeho staročeský překlad zařadil mezi *Spisy císaře Karla IV.* a stejně tak zařadila Anežka Vidmanová český překlad textu do souboru *Karel IV. Literární dílo*.²⁵⁴ Nicméně v tomto případě lze mluvit spíše o ideovém autorství. Nejstarší dochovaný staročeský rukopis přisuzuje Karlovi také autorství jedné z modliteb.²⁵⁵ Autorem zde rozumíme toho, kdo stál za výsledným sestavením řádu, jak jej známe z rukopisů. Kdo tedy vybral, případně vymyslel jednotlivé úkony a sestavil je v celou ceremonii. Základ měl před sebou v podobě řádu z PRG a také některého z francouzských řádů, nicméně to nestačilo, protože mnoho částí českého řádu je nových nebo je originální alespoň jejich umístění a využití v řádu. Vnímáme-li korunovační ceremonii jako rituál a korunovační řád jako návod jak jej vykonat, pak lze autora, nebo lépe řečeno sestavovatele řádu pojmenovat „Zeichensetzer“.²⁵⁶ Ten sestavil „znaky“ neboli symboly tak, aby čtenáři (potenciálně divákovi či aktérovi korunovace) sdělili zamýšlený význam jednotlivých aktů i celé ceremonie. V tomto případě byl autorem - „sestavovatelem znaků“ - pravděpodobně některý ze vzdělaných kleriků z Karlova okolí. Jde o poměrně rozsáhlý text liturgického charakteru,

²⁵³ Srov. CIBULKA s. 90, jenž zaznamenává i různocnění obou rukopisů, pro českou verzi používám překlad Richarda Maška, viz: *Korunovační řád českého krále*, s. 111-112.

²⁵⁴ Srov. *Řád korunování krále; Korunovační řád českého krále*; Vzhledem k dochování předpokládáme, že řád byl sepsán za vlády Karla IV., a proto jej také od začátku nazýváme Karlovým řádem a pro zjednodušení používáme při popisu autorských postupů krále Karla zástupně jako autora.

²⁵⁵ Jedna z formulí je uvozena větou: „*Počíná se opět jiná modlitva od krále našeho múdrého*“. Viz: *Řád korunování krále*, s. 86; k tomu srov. CIBULKA, s. 121-122.

²⁵⁶ Používáme zde pojem Gerda Althoffa. Viz: ALTHOFF, Gerd: *Wer verantwortete die „artistische“ Zeichensetzung in Ritualen des Mittelalters?* In: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, s. 93-104.

takže Karlovo přímé autorství není pravděpodobné. Rovněž pokud jde o ideovou podstatu - o sdělení textu řádu - nejsme schopni určit autora, ovšem také v tomto případě lze Karlův vliv předpokládat.

Při sestavování řádů byly použity dva zdroje. Ke způsob jejich využití a jejich významu se k nim nyní vrátíme a pokusíme se je celistvě vyložit. Půjde o roli domácí tradice a francouzské inspirace, přičemž nepřehlídíme samozřejmě základní korpus korunovačního řádu převzatý z PRG, do něhož francouzské a české prvky byly vloženy. Nebudeme usilovat zjistit, která pasáž byla odkud opsána, to již dostatečným způsobem provedl ve své knize Josef Cibulka.

Inspirace francouzskými řády

Vliv předobrazu korunovační ceremonie a řádů z Francie je zřetelný. Je třeba začít trochu obšírněji. Obvykle se v literatuře uvádí konkrétní řády, z nichž mohly být pasáže přejaty. Loserth určil vzor, z něhož měl být českých řád opsán v jednom z řádů 13. století.²⁵⁷ Tuto tezi Cibulka odmítl a za vzor určil tzv. Poslední kapetovský řád, jenž ve své knize označil písmenem S.²⁵⁸ Cibulka pracuje stejně jako mnoho pozdějších historiků s představou, že právě tento řád byl použit pro organizaci korunovace Filipa VI. roku 1328 již byl Karel IV. jako dítě přítomen.²⁵⁹ Vzhledem k počtu zachovaných opisů z první poloviny 14. století můžeme na tuto tezi přistoupit. Vzorem, z něž byly texty opsány, by se pak stal řád z doby kolem roku 1270, sepsaný zřejmě ještě za života (a na přání) krále Ludvíka IX. Svatého. Konsensuální datace sepsání českého řádu před Karlovu korunovaci 1347 vylučuje použití následujícího francouzského řádu Karla V. z roku 1365, což ovšem také není zcela přesvědčivé. V řádu z roku 1365 byl totiž starší francouzský text obohacen o některé pasáže z tradice vyrůstající z PRG, které jsou v PRG i v řádu z roku 1365 naprosto shodné.²⁶⁰ Potíž tkví v tom, že pokud porovnáváme jednotlivé pasáže, a hledáme odkud byly opsány, pak nelze s určitostí rozhodnout. Ponecháme tedy tuto otázku stranou.

²⁵⁷ LOSERTH: *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen*, s. 21-22. Loserth pracoval s francouzskými řády vydanými v knize GODEFROY, Théodore et Denys: *Le cérémonial français*.

²⁵⁸ CIBULKA, s. 59-60, na s. 61-69 Cibulka vydal text řádu S podle edice MARTÈNE: *De antiquis ecclesiae ritibus*.

²⁵⁹ Není to ovšem zcela nesporný fakt. Dobové prameny o použitém řádu a detailech ceremonie příliš neinformují. Za všechny srov. *Chronographia regum francorum*. II. 1328-1380. Ed. H. MORANVILLE (=Société de l'histoire de France 262) Paris 1893, s. 1-2; Vztah Karla IV. k Francii naposled celkově vyložil ŠMAHEL, František: *Cesta Karla IV. do Francie. 1377-1378*. Praha 2006.

²⁶⁰ Tyto složky tradice a inovace přesvědčivě rozeznala O'MEARA: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France*, s. 107-151.

Význam převzetí některých aktů a textových rubrik nespočívá v určení, ze kterého konkrétního řádu byly převzaty. Již od Remešského řádu z doby po roce 1215 se datuje sestavení zvláštní francouzské ceremonie, jejíž existenci předpokládáme z dochovaných řádů (lze ji jen těžko doložit z jiných pramenů).²⁶¹ Tato ceremonie obsahuje mnoho specificky francouzských prvků. Ústředním bodem jsou v tomto smyslu obřady spojené se sv. Ampulí, dále pak role 12 pairů, kteří drží korunu nad hlavou krále, obětování meče, který poté nese senešal před králem, výměna korun na konci obřadu a další. Nás zajímají ty, jež byly převzaty do českého obřadu. Výše jsme při rozboru ceremoniální stránky řádu několik z nich identifikovali a popsali. Zbývá otázka, proč byly převzaty nebo napodobeny právě tyto akty a jak souzněly s celkovou koncepcí Karlova řádu.

Z francouzských řádů převzal ten český několik aktů. Některé z nich souvisí s králem a můžeme je vnímat jako snahu o potvrzení zvláštního postavení krále ve společnosti. Jak lze soudit z korunovačních řádů, francouzská ceremonie kladla silný důraz na sakrální povahu královské moci. Výjimečné postavení francouzského krále bylo založeno na pomazání balzámem složeným z unikátního svatého oleje a křížma. Tento akt zakládal v očích francouzských autorů přednost nejkřesťanštějšího krále před ostatními, včetně císaře.²⁶² Přijímání pod obojí pak potvrzovalo v očích přítomných sakrální postavení krále, neboť byl tímto roven kněžím a podílel se tak na zprostředkování Boží milosti.

Karel se pokusil přenést nebo alespoň napodobit oba dva akty. Předepsal pro krále přijímání pod obojí na závěr mše a zavedl do řádu také oblékání krále do šatu jáhna resp. podjáhna (*subtile* a *dalmatiky*). Protože tradici spojenou se sv. Ampulí nebylo možno přenést, zavedl tedy výjimečný rituál průvodu dvou opatů ze Svatováclavské kaple. Také výběr osob pro nesení oleje tak odkazuje do Francie, kde baňku se svatým olejem přinášel opat kláštera sv. Remigia.²⁶³ Úcta projevovaná svatému oleji spolu s aktem přijímání pod obojí měla za cíl zdůraznit v očích přítomných výjimečné postavení krále. Tento aspekt královské moci totiž, jak se zdá podle pramenů doby posledních Přemyslovců, nebyl v Čechách příliš zdůrazňován,

²⁶¹ LE GOFF: *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*, s. 33-35; pro přehled jednotlivých řádů 13. století a jejich dataci srov. JACKSON: *Manuscripts*, s. 53-61.

²⁶² Viz iluminaci představující pomazání krále v rkp. francouzského řádu z doby kolem roku 1250. Viz příloha č. 3. Pro význam pomazání ve francouzském obřadu srov. úryvek z „Pojednání o svěcení králů“ (*Traité du sacre*) Jeana Goleina přeložený v knize BLOCH: *Králové divotvůrci*, s. 456-457.

²⁶³ *Ordines Coronationis Franciae*. II., (tzv. Poslední kapetovský řád) s. 382: „*sacrosancta ampulla, quam debet abbas reverentissime deferre*“. Průvod se sv. Ampulí je zobrazen na jedné z iluminací z francouzského řádu z doby kolem roku 1250. Viz příloha č. 2.

což vyjde najevo právě ve srovnání s Francií, kde na něj byl kladen silný důraz.²⁶⁴ Tímto směrem chtěl zřejmě Karel svou prezentaci rozvést.

Převzaté obřady ovlivnily také zacházení se dvěma insigniemi. První z nich je meč, jenž měl být obětován a poté jako Boží meč²⁶⁵ nesen před králem, když přecházel v katedrále během dalších obřadů. Meč položený na oltář měl nejspíš představovat krále coby světskou ruku církve. I když je mezi insigniemi nesenými do chrámu jmenován meč sv. Václava, obětování, vykoupení a nesení obnaženého meče je francouzská „výpůjčka“. To se týká také aktu svěcení korouhve zařazeného na konec ceremonie. Jakkoliv meč i korouhev byly jistě mezi tradičními insigniemi českého krále a království, samotné akty a jejich využití pro korunovační ceremonii vychází z francouzské inspirace.

Také zdůraznění role šlechty během korunovace a několik příležitostí k její aktivní účasti, lze považovat za francouzský vliv. Čeští páni držící korunu nad královninou hlavou, nesoucí meč před králem, komoří pomáhající od šatů králi, to vše je převzato z Francie.²⁶⁶ Pokaždé když jsou páni v řádu zmíněni, je to v kontaktu s králem, jejich role je tedy touto účastí dána do souvislosti s jeho postavením. Nejde tedy o prezentaci šlechty coby *familii sancti Wenceslai*,²⁶⁷ šlechta je zde znázorňována jako pomocník výkonu královské vlády. Její hlavní role kromě samotné účasti při korunovaci, je především manipulovat s insigniemi (v průvodu do chrámu, před králem a královnou během obřadu).

Lze tedy shrnout, že zařazení některých aktů z francouzských řádů výrazným způsobem určilo charakter české ceremonie. Zřetelné je zejména zdůraznění sakrálního postavení krále, jenž přijímal na konci obřadu tělo krev Páně jako kněz. Významným způsobem poznamenal českou ceremonii také způsob aktivního zapojení přítomných šlechticů, kteří svou spoluúčastí pomáhali legitimizovat králův nástup.

Při sestavení českého řádu byl ovšem především napodoben způsob, jakým byl sestaven řád francouzský. Církevní ceremonie byla v Čechách, podobně jako ve Francii, obohacena o množství obřadů, jež nesouvisely bezprostředně s liturgickou podstatou rituálů pomazání, korunovace a intronizace. Do ceremonie byly přidány další akty (průvod v předvečer korunovace, průvod s olejem, kázání, čeština apod.), které napomohly vzniku specifického textu, použitelného v této podobě pouze v Čechách. Ostatně také pouze

²⁶⁴ Jako příklad je možno uvést tamní tradici spojenou se zázračným léčením krtice. Srov. BLOCH: *Králové divotvůrci*.

²⁶⁵ Tak alespoň soudí CIBULKA, s. 134-135.

²⁶⁶ Srov. iluminace z rkp. francouzského řádu z roku 1365, kde párové vedou krále ke trůnu a kde přidržují korunu na králově hlavě. Viz přílohy č. 5, kde párové přidržují korunu na králově hlavě a přílohu č. 6, kde krále vedou ke trůnu.

²⁶⁷ Srov. výklad o svatých pomocnících v knize GRAUS, František: *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*. Köln 1975, s. 159-182.

v Čechách byl tento text pochopitelný. (I když jak ukazuje polský „překlad“ řádu, ani toto tvrzení neplatí absolutně) Nejvýznamnějším francouzským „impulsem“ se tak stala inspirace k sestavení specifické ceremonie složené z obecných aktů, společných většině Evropy, jednotlivých inovací převzatých odjinud či vytvořených speciálně pro tuto příležitost, a konečně prvků vyrůstajících a využívajících domácí tradici. V této inovaci, která v důsledku vede k využití korunovačního řádu (a ceremonie) jako prostředku panovnické reprezentace, je třeba vidět hlavní význam inspirace francouzských předloh a jejích řádů pro vznik českého *Ordo ad coronandum regem*.

Přemyslovská rezidua nebo záměrná ritualizace přemyslovské paměti?

Součástí řádu jsou mnohé prvky, jež se vztahují k době přemyslovské. Otázkou je, zda se jedná o pozůstatky domácí tradice nebo zda byly do řádu záměrně vloženy, aby demonstrovaly úzký vztah lucemburských králů k domácí dynastii.

První z těchto prvků představuje výše popsaná úvodní pasáž předepisující průvod na Vyšehrad. I v případě, že přijmeme za důvěryhodnou relaci Tomáše z Pávie, že ještě za Přemysla Otakara II. byly v některém z kostelů, nejspíš na Vyšehradě, uchovávány údajné Přemyslovy střevíce, již samotný fakt, že Karel IV. tuto úctu zařadil do řádu je hoden pozornosti. Podle textu řádu se tam měl jít král pomodlit, více řád neprozrazuje. Podle Pulkavovy kroniky, která vznikala na Karlovu objednávku, zde byly uloženy předměty spojené s přemyslovskou pamětí: mošna a střevíce Přemysla Oráče. Bez ohledu na to, zda šel Karel během své korunovace skutečně v průvodu na Vyšehrad či zda se tento rituál vůbec kdy konal, je třeba vnímat Pulkavovu zmínku spolu s úvodní pasáží řádu jako výraz snahy přihlásit se k přemyslovskému odkazu. Snahu v tom smyslu, že nešlo pouze o přijetí staršího zvyku, ale o záměrné zakomponování do obřadu.

Druhým prvkem, který vtiskl korunovačnímu řádu český charakter, je role svatého Václava. V této práci není místo pro podrobnou analýzu svatováclavského kultu ve 14. století, nicméně je z textu řádu zřejmé, že jeho autor zdůraznil význam postavy světce pro celkovou koncepci vlády Karla IV. Během 13. století se stal hlavní zemský patron symbolem šlechtické obce a jako takový dokonce vymizel z panovnických pečetí. Svatý Václav však zároveň stále představoval věčného vládce české země a jednotliví vládcové měli být pouze jeho dočasnými zástupci za zemi. Karel IV. si svatého Václava přivlastnil zpět pro potřeby královské

reprezentace.²⁶⁸ V nově stavěné katedrále vyhradil pro přemyslovského světce bohatě vyzdobenou kapli, jež byla zároveň vchodem do korunní komory, kde měly být uloženy korunovační klenoty. Právě korunovace se stala příležitostí pro veřejnou demonstraci blízkosti českého krále ke svatému Václavu. Ze 30. let 14. století pochází nejstarší zmínka o meči sv. Václava, jenž byl podle řádu obřadně nesen při ranním vstupu do chrámu a právě tímto mečem byli nejspíš pasováni mladí rytíři po korunovační ceremonii. Hlavní krok ke spojení svatého Václava s korunovační ceremonií učinil Karel tím, že nově upravenou slavnostní korunu „věnoval Bohu a svatému Václavu“, na jehož lebce měla kromě výjimečných příležitostí spočívat. Svatováclavské kapli připadla navíc podle řádu významná role. Koruna, jíž měl být král korunován, byla sňata ze světcovy lebky a olej, jímž měl být panovník pomazán, byl slavnostně přinesen během ceremonie právě ze Svatováclavské kaple. Václavovo bylo navíc jméno zařazeno mezi světce vzývané během litanie.

Zdůraznění role svatého Václava během korunovační ceremonie má obecnou výpovědní hodnotu, a to nejen pro tuto výjimečnou příležitost spojenou s ritualizovaným nástupem vlády, ale také pro Karlovu koncepci a veřejnou prezentaci. Světec byl i nadále zemským patronem, ovšem jeho dřívější využití pro prezentaci šlechtické obce bylo překonáno Karlovou instrumentalizací svatováclavského kultu pro legitimizaci stávající dynastie. V podtextu svatováclavského kultu, jenž byl v korunovační ceremonii silně přítomen, byl nejen statut Václava jako světce. Svatý Václav představoval také Přemyslovce a tak reprezentoval svou přítomností při ceremonii sepětí současných vládců s domácí dynastií.²⁶⁹

Při hledání domácích tradic použitých při sestavování Karlova korunovačního řádu je třeba se znovu zastavit u zvláštního zařazení mše do korunovační ceremonie, o němž jsme se zmínili již dříve. Zdá se, že žádný z řádů, které jsme schopni identifikovat jako textové předlohy, nepředepisuje spojení mše a korunovace tím způsobem jako český řád. Důvod, proč byla česká ceremonie zasazena doslova do mše, je možno hledat v domácí tradici, jež byla významnou ideovou inspirací. Nepředpokládáme ovšem, že se přemyslovské korunovace v Čechách konaly během mše. Jejich spojení známe, stejně jako je znal Karel, pouze z Kosmovy zprávy o korunovaci Vratislava II. roku 1085. Podle něj byl totiž Vratislav pomazán *inter sacra missarum*.²⁷⁰ Je možné, že tato zmínka vedla v době Karla IV. ke spojení

²⁶⁸ Viz citát z knihy Františka Grause v úvodu této kapitoly.

²⁶⁹ Ke svatému Václavovi jako zemskému patronu Čech a vývoji jeho kultu srov. GRAUS: *Lebendige Vergangenheit*, s. 159-182.

²⁷⁰ *Kosmova kronika*, s. 140: „*inter sacra missarum regalibus fascibus indutum unxit in regem Wratislaum et imposuit diadema super caput.*“; o tom, že v této podobě byl popis Vratislavovy korunovace znám, svědčí jeho

slavnostního obřadu se mší. Tak tomu zřejmě bylo nejen v řádu ale rovněž při korunovaci roku 1347, která, jak píše František Pražský, také proběhla během mše (*infra missarum*).²⁷¹

Další diskutovaný prvek domácí tradice představuje pasáž Matoušova evangelia, která je předepsána ke čtení na konci korunovační mše. Již Cibulka upozornil na to, že jde o shodnou pasáž jako v evangelistáři známém jako Kodex vyšehradský. Není to ovšem stejná pasáž. V Kodexu byla pro den svěcení krále předepsána perikopa Mk 12, 13-17, kdežto v Karlově řádu je to Mt 22, 15-21. Jde ovšem o stejný příběh o Ježíšovi a farizejích. Tato podobnost nabízí lákavou možnost, že právě podle Kodexu vyšehradského, který bývá též označován za korunovační evangelistář českých králů, byla vybrána pasáž ke čtení pro korunovační řád, aby tak byla zdůrazněna domácí tradice. Ovšem je třeba říci, že Karlův řád není jediný, v němž je předepsáno konkrétní evangelium pro čtení během korunovační mše. Ve francouzském řádu z doby kolem roku 1200 je předepsáno čtení z evangelia Mt 19, 3-11.²⁷² V říšském řádu, podle kterého byl nejspíš korunován i sám Karel IV., je předepsána pasáž Mt 2, 1-12.²⁷³ Dovožovat z trojího známého použití Matoušova evangelia v korunovačních řádech nějaký hlubší závěr však není podle našeho mínění možné.

Zařazení české aklamace a zpěvu písně *Hospodine pomiluj ny* lze také vnímat jako přihlášení k domácí tradici, ale tuto tezi nelze nijak prokázat. Použití češtiny mohlo být stejně dobře odrazem dobové atmosféry, která byla nakloněna postupnému širšímu využití českého jazyka.

Několik zmíněných příkladů umožňuje dojít k závěru, že přemyslovská tradice významným způsobem ovlivnila podobu korunovačního řádu Karla IV. Domníváme se ovšem, že se tradice neprosadila vlastní silou, nýbrž že byla záměrně implantována do textu řádu, aby v textu i během případné korunovace veřejně demonstrovala přihlášení se Karla IV. k přemyslovským předkům. K této demonstraci byly využity některé prvky spojené s kronikáři tradovanou podobou přemyslovských korunovací a také symboly spojené přemyslovskou pamětí.

Také další prameny doby Karlovy umožňují dojít k závěru, že identifikace s tradicí přemyslovské dynastie, byla jedním z hlavních aspektů ideových základů Karlovy politiky.²⁷⁴

převzetí (v takřka stejné podobě) do Pulkavovy kroniky. Viz *Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, s. 55: „...in ecclesia Pragensi intra (v různocetních také *infra*) sacra missarum sollempnia Wratislaum [...] unxit in regem...“

²⁷¹ *Cronicon FrancisciPragensis*, s. 201: „Coronatur itaque dominus rex cum domina Blanca [...] *infra missarum sollempnia*.“

²⁷² Srov. *Ordines Coronationis Franciae*. I., s. 266-267.

²⁷³ Srov. *Coronatio Aquisgranensis*, s. 391.

²⁷⁴ Pro obecný výklad srov. SPĚVÁČEK, Jiří: *Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny*. Sborník historický 24, 1976, s. 5-51.

Korunovační řád v kontextu písemnictví panovnické reprezentace

Pro pochopení některých symbolů a jejich výpovědí je nezbytné text řádu zasadit do kontextu, v němž vznikl. Jak již bylo řečeno výše, datace samotného textu je problematická, závisí totiž na tom, zda budeme předpokládat jeho vznik již pro potřeby korunovace roku 1347 nebo až někdy později během Karlovy vlády. Vzhledem k jeho nezpochybňovanému zařazení mezi díla doby Karla IV. je třeba číst text řádu v kontextu písemnictví, jež vznikalo na Karlovu objednávku. Aniž bychom se pouštěli do hlubší analýzy celého písemnictví karlovské doby, je na místě upozornit na některé konkrétní texty, které nám mohou nabídnout vysvětlující model.²⁷⁵ Jde o tři konkrétní díla, z nichž dvě, životopis *Vita Caroli* a svatováclavská legenda *Crescente itaque religione christiana in Bohemia*, jsou připisována Karlu IV. jako autorovi. U dalšího z nich, Kroniky české Přibíka z Pulkavy z Radenína, se již Karlovi nepřipisuje bezprostřední autorství, ale bývá zdůrazňováno jeho ideové vedení. Stojí za připomenutí, že Karel IV. byl vnímán jako autor korunovačního řádu, který byl ještě nedávno zařazen do výběru jeho literárního díla.²⁷⁶ Stejně jako v korunovačním řádu je v těchto textech zdůrazněn význam přemyslovské tradice pro vládu Karla IV. Ve svatováclavské legendě, která je v podstatě souborem liturgických lekcí, je zřetelná snaha podat svatého Václava jako zemského a zároveň dynastického patrona.²⁷⁷ Také v životopise *Vita Caroli* se král hlásí k domácí dynastii.²⁷⁸ Přibík Pulkava, jenž ve své kronice popsal české dějiny od počátků až do doby Karlova otce Jana, plnil požadovanou roli vypravěče starších dějin Čechů. Vzhledem k některým aktualizacím poznámek (např. té o korunovační vigilií a Přemyslově mošně a střevících) a vložení některých textů do kroniky (např. Karlovy legendy o sv. Václavu nebo výpisků z braniborských dějin), měla být právě jeho kronika popisem dějin, který by mohl být využit v Karlově panovnickém programu.²⁷⁹

²⁷⁵ Při výkladu o literatuře doby Karlovy čerpáme z příslušných statí knihy JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české*. Sv. 1. *Od nejstarších dob až do období pobělohorského*. Praha 1910; a z poslední shrnující práce o latinské literatuře NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha 2000. Přihlížíme také k práci, která zajímavým způsobem hledá vlivy, které formovaly Karla IV. jako panovníka, mezi hlavními ideovými proudy soudobé Evropy. Viz KALISTA, Zdeněk: *Karel IV. Jeho duchovní tvář*. Praha 1971.

²⁷⁶ Viz výše poznámka č. 252.

²⁷⁷ K legendě srov. UHLÍŘ, Dušan: *Literární prameny svatováclavského kultu a úcty ve vrcholném a pozdním středověku*. Praha 1996, s. 27-29, 132-133.

²⁷⁸ Srov. větu „*Videns autem communitas de bohemia proborum virorum, quod eramus de antiqua stirpe regum Bohemorum...*“ v části psané v první osobě. Citát viz: *Vita Caroli quarti*. In: FRB III. Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 349.

²⁷⁹ K Pulkavovi a roli jeho kroniky srov. BLÁHOVÁ, Marie: *Odras státní ideologie v oficiální historiografii doby předhusitské*. FHB 12, 1988, s. 269-282; TÁŽ: *Kroniky doby Karla IV.* Praha 1987, s. 572-580.

Mezi autory píšící na Karlovu objednávku patřil i Jan Marignola. Ten věnoval pozornost hlavně zasazení českých dějin do dějin univerzálních a snažil se prokázat, že Karlův slovanský původ není závadou při jeho císařských ambicích (právě naopak).²⁸⁰ Karel IV. myslel na korunovaci českých králů také při sestavování zákoníku *Maiestas Carolina*, do něhož vložil klauzuli o tom, že se má král nechat korunovat do šesti měsíců od svého nástupu.²⁸¹

Karlův korunovační řád je třeba číst právě v souvislosti s těmito texty, neboť jak jsme výše popsali, obsahují mnoho společných prvků. Zejména jde o přihlášení se k přemyslovské minulosti a důraz kladený na postavu sv. Václava. V kontextu rozvíjení sakrálního postavení krále v Karlově korunovačním řádu je zajímavé připomenout také Karlovu vizuální sebe prezentaci coby kněžského krále v duchu biblického motivu (*rex et sacerdos*) např. na iluminaci, kde je Karel zobrazen jako Melchisedech.²⁸²

Vzhledem k charakteru textu řádu, můžeme podpořit naši argumentaci také srovnáním s jiným korunovačním řádem zapsaným na našem území ve 14. století. Roku 1376 si nechal litomyšlský biskup Albrecht ze Šternberka sepsat pontifikál, jehož součástí je také korunovační řád pocházející z PRG s některými pozdějšími změnami.²⁸³ Litomyšlský biskup si tedy do svého pontifikálu nenechal zapsat korunovační řád českého krále, při jehož korunovaci by jistě asistoval, neboť tento text se již svou podobou nehodil do liturgické knihy. Do bohatě iluminovaného rukopisu tedy nechal zařadit standardní text *Ordo ad regem benedicendum quando novus a clero et populo sublimatur in regnum*.

V této souvislosti stojí za upozornění rukopis pontifikálu z počátku 14. století,²⁸⁴ který obsahuje na foliích 118r-126v tzv. Ratoldův řád používaný ve Francii a Anglii, který se stal základem pozdějších francouzských řádů. Podle posledního vydavatele francouzských řádů Richarda Jacksona byl tento rukopis, obsahující ještě několik jiných liturgických řádů (ke svěcení kněží, k sloužení mší apod.), opsán v některém z klášterů v okolí Prahy (což je

²⁸⁰ Jak naposledy rozvedla Kateřina Kubínová. Viz KUBÍNOVÁ, Kateřina: *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*. Praha 2006, s. 151-164.

²⁸¹ *Maiestas Carolina: der Kodifikationsentwurf Karl IV. für das Königreich Böhmen von 1355*. Hrsg. von Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, (=Veröffentlichungen des Collegium Carolinum ; Bd. 74) München 1995, s. 114: „...infra sex menses continuos a die successionis inantea numerandos, debeant vocatis principibus, baronibus, nobilibus et universitatibus dicti regni, omni condigna solempnitate servata, ut moris est hactenus, Regale dyadema per manus sacras pragensis Archiepiscopi [...] omine felici suscipere, et in regem gloriosissime coronari.“

²⁸² Srov. CHADRABA, Rudolf: *Profetický historismus Karla IV. a přemyslovská tradice*. In: Carolus Quartus. Red. Václav Vaněček, Praha 1984, s. 421-452.

²⁸³ Řád se nachází na fol. 161r-170v, viz SCHMUGGE: *Das Pontifikale des Bischofs Albrecht von Sternberg*, který vydal text řádu na s. 65-77.

²⁸⁴ Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, MS I F 380.

u Američana třeba brát s rezervou), polský katalog uvádí jako zemi původu Slezsko někdy mezi léty 1310-1320.²⁸⁵

Je třeba také připomenout, v jakých rukopisech se řád dochoval, jakkoliv vzhledem k množství ztracených exemplářů jde jen o podružný údaj. Přesto zřejmě není náhodné, že se dochoval v jednom rukopise právě s Pulkavovou kronikou, s níž v podstatě tvoří v podstatě významový celek výkladu minulosti a její instrumentalizace v konkrétním korunovačním předpisu. Také druhý exemplář je dochován spolu s dílem Karla IV. a přistoupíme-li na výše zmíněnou tezi, že se jedná o opis pro pražského arcibiskupa, také v tomto případě dává jeho zařazení do rukopisu smysl.

* * *

Vzhledem k dochování textu spolu s jinými díly karlovského písemnictví, která měla představovat Karlovu vládu, dynastii a její kořeny, je třeba vnímat korunovační řád jako programový text v tom smyslu, že jeho funkce korunovačního předpisu není jediná, možná dokonce ani ne ta hlavní. Podle našeho názoru řád totiž vznikl až v pozdějších letech vlády, stejně jako jiná výše zmíněná díla sepsaná Karlem IV. či na jeho přímou objednávku, a nebyl tudíž použit pro korunovaci 1347 (což nevylučuje, že se korunovace odehrála podle podobného nebo stejného schématu). Vedle tohoto prvoplánového významu textu jako korunovačního řádu je třeba číst text řádu také jako panovnický program.

Možnou výhradou k této tezi je otázka, zda lze přijmout úvahu, že korunovační řád byl sepsán v době, kdy se žádná korunovace nekonala, případně byla předpokládána za delší čas. Jako argumentu můžeme použít paralelu, kterou nabízí korunovační řád sestavený ve Francii za Svatého Ludvíka kolem roku 1250.²⁸⁶ Podle něhož ani nemohla být ceremonie dost dobře organizována, protože jsou v něm mnohé vnitřní nesrovnalosti. V tomto smyslu je tedy tento řád jako pramen problematický. Ale ve chvíli, kdy jej však zařadíme do kontextu Ludvíkovy reformy panovnického programu (přestavba královského pohřebiště Saint-Denis apod.) a pojmeme jej jako součást královny snahy zvýšit lesk panovnického majestátu textem řádu, můžeme text vnímat jinak. Řád pak můžeme číst pro obohacení představy o Ludvíkově panovnickém programu. Tento pohled lze uplatnit i na řád Karla IV., což nám pomůže pochopit celý rozměr korunovačního řádu.

²⁸⁵ Srov. *Ordines Coronationis Franciae*. I., s. 170, 174; údaje o rkp. čerpáme z katalogového záznamu zveřejněného v internetové databázi *Manuscriptorium* [online]. [cit. 2007-02-22] Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.com>>.

²⁸⁶ Srov. LE GOFF: *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*; pro kontext ideové reformy Svatého Ludvíka srov. LE GOFF, Jacques: *Saint Louis*. In: *Héros du Moyen Âge, le Saint et le Roi*. Paris 2004, s. 357-361, 467-481.

VII. Druhý život řádu

Následné korunovace

Při následujících korunovačních ceremoniích českých králů nebyla nařízení Karlova korunovačního řádu vždy dodržována, částečně v důsledku podmínek, za jakých se korunovace konaly. Václav IV. byl korunován a pomazán 15. června 1363, ve dvou letech, což stěží umožňovalo plnohodnotnou ceremonii. Jde o velmi unikátní příklad, protože takto raná korunovace nebyla zvykem ani například ve Francii v dobách, kdy pomazání mělo skutečně konstitutivní význam, natož v situaci, kdy byl Václavův dědický nárok nesporný. V případě Václavovy ceremonie byl iniciátorem celé události Karel. Možná v té chvíli převládla politická potřeba, jak píše František Kavka,²⁸⁷ nebo se v překotné korunovaci malého Václava zračí neovladatelná radost pyšného otce nad dlouho očekávaným synem a dědicem, jak naznačuje i velkolepá slavnost uspořádaná u příležitosti Václavova narození.²⁸⁸ Korunovaci Václava je možné rovněž klást do kontextu s korunovací královny Alžběty Pomořanské, jež se konala jen o tři dny později.²⁸⁹ Možná byl tento akt zamýšlen jako veřejná forma designace, jež měla být po Václavově nástupu potvrzena novou ceremonií. Ta již neproběhla, což zřejmě souvisí se změněným politickým programem pražského dvora po Karlově smrti.

Ani dalšímu z Karlových synů nebylo dopřáno postupovat podle otcova korunovačního řádu. Zikmund se nechal narychlo korunovat roku 1420, ale ani v jeho situaci nemohla ceremonie proběhnout podle řádu, neboť Zikmund neměl čas, ani nebyl v situaci pořádat nákladné a náročné ceremonie. O průvodu na Vyšehrad a nešporách se zřejmě ani neuvažovalo. Zikmund usiloval alespoň o to, aby mu arcibiskup vložil na hlavu Svatováclavskou korunu. O dodržování základních pravidel předepsaných k Karlově řádu svědčí popis korunovace královny Žofie roku 1400.²⁹⁰

²⁸⁷ KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. Díl I. (1355-1364), Praha 1993, s. 200, pozn. 71. Podle Kavky se Karlovi v mnoha ohledech zjednodušila pozice, než když dříve musel vystupovat jako císař a český král zároveň. Malý Václav získal korunovací větší váhu ve sňatkové politice, navíc se mohl nominálně ujmout Braniborska, kde již v červenci přijímal hold tamních velmožů. Viz KAVKA: *Karel IV.* s. 235; K tomu srov. SPĚVÁČEK, Jiří: *Václav IV. (1361-1419). K předpokladům husitské revoluce*. Praha 1986, s. 46-47.

²⁸⁸ Slavnost se konala 11. dubna 1361 na Norimberském hradě a jak píše Kavka, sjeli se k ní všichni významní vévodové, preláti i šlechtici z říše i ze zemí Koruny české. Srov. KAVKA: *Vláda Karla IV.*, I., s. 180.

²⁸⁹ Svatba se konala 25. května v Krakově, Václav byl korunován 15. června a Alžběta 18. června v Praze. Viz KAVKA: *Karel IV.* s. 344.

²⁹⁰ Srov. poměrně podrobný popis obřadu v CDM XIII, s. 27-28, č. 19.

Přesně podle předpisů Karlova řádu neorganizovali korunovaci ani další králové. Onen více než sto let starý panovnický program, který do řádu Karel zakódoval, již nebyl vzhledem k situaci českého království po husitských válkách aktuální.²⁹¹ Při nástupu Habsburků byl základní korpus korunovace použit, ale přizpůsoben dobovým požadavkům. Předvečerní průvod na Vyšehrad i účast na nešporách byla úplně vynechána a začínalo se průvodem z královy ložnice.²⁹²

Staročeský překlad

Text korunovačního řádu byl ještě ve 14. století přeložen do češtiny²⁹³ podobně jako celá řada jiných latinských děl vznikajících v okruhu pražského dvora. Vedle řádu byla přeložena Pulkavova kronika, Karlova svatováclavská legenda i jeho životopis, tedy všechna díla, která jsme výše označili za texty, jež měly prezentovat Karlovu koncepci vlády, potvrzovat jeho nárok na ni historickými argumenty a vyjadřovat Karlovo sepětí s přemyslovskou dynastií.

Z jakého popudu nebo na čí přání vznikl český překlad řádu nelze určit. Samotný fakt, že je přeložen text korunovačního řádu není výjimečný. Opět se odvoláme na francouzský příklad. Ve Francii byly přeloženy dva ze tří korunovačních řádů sepsaných za Svatého Ludvíka, nikoliv náhodou jsou to dva řády, které zavedly specifickou francouzskou ceremonii, jež měla rovněž reprezentovat dynastickou ideologii francouzských králů.²⁹⁴

Polský „překlad“

Ojedinělým způsobem byl použit text Karlova korunovačního řádu v Polsku. Na základě pramenů lze usuzovat, že také tam byl používán standardní text z PRG nebo jemu podobný ještě při korunovaci Vladislava II. Jagellonského (Jagiella) roku 1386. Všechny tyto

²⁹¹ Srov. ČORNEJ: *Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách*.

²⁹² Srov. text korunovačního řádu určený pro korunovaci Ferdinanda I. roku 1527 začínající větou: „*Ordo ad benedicendum regem et primo in thalamo archiepiscopo aspersus aqua benedicta et incensata incenso per manum levatur ad surgendum, et exeunte rege de thalamo archiepiscopus dicit*.“ Viz *Ceremonie observatae in coronatione Ferdinandi I regis Bohemiae anno 1527*. In: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. I. 1526-1545. Praha 1877, s. 213-222, č. 156; Bližší výklad k vývoji ceremonie v 16.-18.století nedávno podal Jiří Hrbek, přičemž zdůraznil, že základem stále zůstával Karlův řád. Viz HRBEK: *Rituál jazyka - jazyk rituálu*.

²⁹³ *Řád korunování krále*; staročeský překlad řádu a jeho srovnání se starofrancouzskými překlady představuje zajímavé téma, které jsme zde ponechali stranou.

²⁹⁴ Jde o tzv. Remešský řád a tzv. Poslední kapetovský řád. Srov. edice starofrancouzských překladů z počátku resp. z první poloviny 14. století v *Ordines Coronationis Franciae*. II., s. 306-340, 419-453.

starší texty jsou univerzální v tom smyslu, že se v nich nemluví o žádných konkrétních, pro Polsko specifických podmínkách, místech, jménech nebo obřadech. Teprve pro korunovaci Vladislava III. Jagellonského roku 1434 vznikl text řádu s mnoha specifickými polskými prvky. Zvláštní je ovšem skutečnost, že jako vzoru pro polský řád bylo použito právě český korunovačního řádu z doby Karla IV. Požadovaný polský řád vznikl tak, že byl za základ vzat celý Karlův řád a byl pouze upraven nebo přesněji řečeno „kulturně přeložen“ do polských podmínek.²⁹⁵ Tak vzniklo *Ordo ad coronandum regem Polonie*.

Hned při pohledu na úvodní pasáž celého řádu je jasné, jak byl řád upraven.²⁹⁶ Text byl až na drobné detaily ponechán stejný, jen byly české reálie vyměněny za polské. Místo Vyšehradu tak polského krále vede hnězdenský arcibiskup na Skalku, kde se má pomodlit. Nešpory měl polský král navštívit v kostele sv. Václava na Wawelu, ceremonie se odehrává v katedrálním místo metropolitním kostele, kde je polský král pomazán a korunován u oltáře sv. Stanislava. Dva opati přinášejí v polském řádu svatý olej z kaple sv. Kateřiny. Dokonce se podle něj zpívá píseň *Hospodine pomiluj ny*, ovšem na jiném místě, hned po aklamaci lidu slovy „*Radzy, radzy, radzy!*“. Řád z roku 1434 přizpůsobil polské realitě i jmenované hodnostáře: místo komořího, který obléká českého krále, je to v Polsku nejvyšší maršálek (*supremum regni Polonie marchalcum*) a tam, kde je v českém řádu určen biskup, jenž má pronést některý z textů slovy *unus ex episopis*, je v polském řádu specifikován dodatkem biskup krakovský (*videlicet Cracoviensis*).²⁹⁷

Otázkou je proč, a odkud byl vzat český řád, který se stal vzorem pro řád polský. Na otázku „proč“ zde nebudeme odpovídat, neboť tato odpověď nejspíše souvisí s politickou situací polského království ve 30. letech 15. století. Na otázku „odkud“ se nabízí zdánlivě snazší odpověď. Právě v majetku krakovské kapituly se v 15. století objevil jeden z rukopisů českého řádu. V tomto rukopise je poznámka, že jej kapitule ve své závěti věnoval krakovský biskup Zbigniew Olešnický. Úvodní pasáž není ovšem podle Kutrzeby v krakovském rukopise celá, a tak se podle něj nemohla stát základem,²⁹⁸ což trochu zpochybňuje jinak uvedenou konstrukci. Králi Vladislavovi III. bylo v době jeho korunovace 10 let a hlavní postavou mezi regenty království byl právě krakovský biskup Zbigniew Olešnický. V upraveném polském řádu je narozdíl od řádu českého konkrétně zmíněn asistující biskup a

²⁹⁵ Podrobně tuto skutečnost ilustroval srovnáním jednotlivých pasáží a doplnil výkladem KUTRZEBA: *Zródła polskiego ceremonialu koronacyjnego*, s. 149-164; tentýž historik také vydal text řádu viz *Ordo coronandi regis Poloniae*. In: *Collectanea ex Archivo Collegii historici*. IX. Vyd. Stanisław KUTRZEBA, Krakow (1909-1913).

²⁹⁶ KUTRZEBA: *Zródła polskiego ceremonialu koronacyjnego*, na s. 151-152 srovnal několik úvodních rubrik obou řádů.

²⁹⁷ Srov. tamtéž, kde autor na s. 151 – 159 vypočítává rozdílná místa obou řádů.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 164.

je jím právě biskup krakovský, což je ovšem logické, vzhledem k tomu, že právě v jeho katedrálním kostele se korunovace odehrávala. Když se z pozůstalosti biskupa Zbygniewa Olešnického dochoval jeden ze dvou rukopisů českých korunovačních řádů, nabízí se možnost, že právě Olešnický si nějakým způsobem tento rukopis, podle nějž nechal sestavit polský korunovační řád, obstaral. Tento řád byl v Polsku použit ještě minimálně jednou, při korunovaci Alexandra I. Jagellonského roku 1501.

VIII. Závěr

V otázce původu řádu jako textového korpusu souhlasíme s Cibulkovým závěrem, že základem je řád z otonského pontifikálu PRG. Nesouhlasím s jeho dalším výkladem, neboť se domnívám, že jeho postup je zavádějící. Řád, jež je Cibulkou považován za předobraz českého řádu, není jako součást hojně používané liturgické knihy²⁹⁹ vhodným materiálem pro srovnání. Cibulka totiž staví při svém konfrontačně vedeném srovnání na jednu stranu řád z PRG, tedy obecně použitelné formule, a na druhou stranu staví francouzský řád, jenž nese text předeписující „národní“ podobu ceremonie.³⁰⁰ Cibulkou mnohokrát opakovaná teze, že český korunovační řád pochází ze starých německých řádů, je ve výše vyloženém smyslu nepřesvědčivá. Za prvé není prokazatelné, zda byl použit text, jenž sloužil německým králům ke korunovacím, když se jedná o řád, který byl součástí obecně používané liturgické knihy. Řád jenž nechal sestavit Karel IV. působí spíše dojmem, že na obecnou liturgickou „kostru“ (aktů a textů) byly přidány obřady inspirované francouzskou ceremonií a obřady rozvíjející místní tradici. Tuto tradici považujeme za vytvořenou právě v době Karla IV. coby součást jeho politicko-ideového programu, jenž zahrnoval instrumentalizaci přemyslovské paměti.

Tato zdánlivě jemná nuance mé výpovědi vzhledem k Cibulkově není zcela bezvýznamná. Cibulkova argumentace ústí v tezi týkající se přemyslovského korunovačního řádu, jehož stopy nachází právě v Karlově řádu. Podle našeho názoru se však v době přemyslovské nevyvinul korunovační řád v pravém slova smyslu. Tři korunovace, jež se v Praze odehrály během 13. století k jeho vytvoření nestačily. Svou roli hrál i určený celebrant, arcibiskup moravský (a metropolita český), jenž se na vytváření domácí tradice jistě nepodílel. To ovšem neznamená, že v rovině ceremoniální se nevžily některé společné zvyky (hostina, pasování rytířů, zakládání církevních institucí). Tyto zvyky však můžeme popsat jako obecné znaky, jež byly poměrně běžnou součástí středověkých královských slavností.

Korunovační ceremonii jako celek můžeme od 13. století považovat za v Čechách zdomácnělou, proto také mohl Karel IV., poučen francouzským příkladem, přistoupit k sestavení korunovačního řádu *Ordo ad coronandum regem Boemorum*, jehož rozbor byl hlavním tématem předkládané práce. Text řádu obsahuje řadu prvků a symbolů, které měly

²⁹⁹ zachovalo se přes 50 rukopisů PRG, nepočítaje v to pozdější varianty pontifikálu (mírné přepracování Viléma Duranda a římských kurialistů ve 13. století, jež obsahovaly téměř shodný text řádu).

³⁰⁰ Pojem „národní“ zde používáme pro ceremonii, jež se skládá z mnohých zvláštních ustanovení, která by mohla být jen těžko opakována jinde (např. vkládání koruny dvanácti páry, obřady spojené se sv. Ampulí, konkrétní insignie naplněné symbolickým, místní tradicí podmíněným, významem).

ve shodě s Karlovým panovníckým programem jistě sdělit, že navazuje na domácí tradici přemyslovské dynastie. Dalším významným sdělením zakomponovaným do řádu je zdůraznění sakrální povahy královské důstojnosti. Král se během ceremonie podle Karlova korunovačního řádu převléká do šatu jáhna resp. podjáhna, přijímá Boží požehnání, dostává mezi insigniemi prsten stejně jako biskup a stejně jako kněz smí při této výjimečné příležitosti přijímat tělo i krev Páně.

V předkládané práci jsme se snažili popsat, jakým způsobem byl Karlův korunovační řád sestaven. Došli jsme k závěru, že Karel IV., poučen a inspirován francouzským příkladem, nechal řád sepsat ze tří různých složek. První z nich představuje obecný řád z Římsko-německého pontifikálu původem z 10. století. K té autor opsal a českým poměrům přizpůsobil některé prvky francouzské ceremonie, zejména ty, které zdůraznily sakrální povahu královské moci. K těmto dvěma složkám pak autor přidal některé prvky odkazující na přemyslovskou tradici, aby tak demonstroval sepětí Karla IV. s jeho přemyslovskými předky. Výsledkem je korunovační řád, který se zachoval ve dvou opisech a podle něhož mohla být uspořádána korunovace českých králů, jakkoliv není jisté, zda byl někdy jako celek použit. Není totiž jasné, zda vznikl pro konkrétní korunovaci nebo, jak se domníváme, byl sepsán později, stejně jako jiná zmíněná díla, a měl demonstrovat ideový základ Karlovy domácí politiky.

Výhrada ke vzniku pro konkrétní ceremonii vychází mimo jiné ze skutečnosti, že řád je v některých detailech zcela konkrétní, zejména ve výběru úryvků z evangelií určených ke čtení, ovšem v jiných je naopak nečekaně obecný. Zde máme na mysli zejména určení aktivních účastníků korunovace, biskupů a pánů, kteří měli během ceremonie plnit konkrétní úkoly.

Vedle použití řádu jako korunovačního předpisu byla jistě využita další funkce řádu, kdy sloužil jako médium pro zprostředkování základních principů ideového programu vlády Karla IV. Tyto principy byly v podobě symbolů a odkazů zakomponovány do textu korunovačního řádu, jenž můžeme popsat jako návod na rituál, resp. předpis, jak spávně provést korunovaci. Právě v tomto smyslu můžeme označit *Ordo ad coronandum regem Boemorum* jako ritualizovaný panovnícký program.

IX. Seznam použitých pramenů a literatury

Použité zkratky:

AČ – Archiv český čili staré písemné památky české i moravské
 CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
 ČČH – Český časopis historický
 ČMM – Časopis Matice moravské
 ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností českých
 FHB – Folia historica bohemica
 FRB – Fontes rerum Bohemicarum
 - NS – Nova series
 HZ – Historische Zeitschrift
 MGH – Monumenta Germaniae Historica
 - LL – Leges
 - SS - Scriptores rerum Germanicarum
 - SS NS - Scriptores rerum Germanicarum, Nova series
 - SSrG – Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim edidi
 MVB – Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
 SAP – Sborník archívních prací
 ZRGA – Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung

Prameny:

- Annales Bohemiae 1196-1278.* In: FRB II, ed. Josef EMLER, Praha 1874, s. 282-303.
- Annales regni Francorum inde ab a. 741 ad a. 829 qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi.* In: MGH SSrG VI. Ed. Georg Heinrich PERTZ und Friedrich KURZE, Hannover 1895.
- Annales Seligenstadenses.* In: MGH SS XVII. Ed. Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1861, s. 31-32.
- Annales Veterocellenses.* In: MGH SS XVI. Ed. Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1859, s. 41-47.
- Catalogus codicum mani scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis.* Vol. II. Scripsit Stanisław KUTRZEBA, Kraków 1908-1913.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* II. (1198-1230). Ed. Gustav FRIEDRICH, Praha 1912.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae.* XIII. Ed. Vincenz BRANDL, Brünn 1897.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae.* V/1 (1253-1278). Edd. Jindřich ŠEBÁNEK et Sáša DUŠKOVÁ, Praha 1974.
- Coronation Aquisgranensis.* In: MGH LL II., Hrsg. von Georg Heinrich PERTZ, Hannoverae 1837, s. 384-392.
- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum.* In: MGH SS NS II. Ed. Bertold BRETHOLZ, Berlin 1923.
- Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile.* In: FRB IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 459-548.
- Chronicon Francisci Pragensis.* In: FRB NS I. Ed. Jana ZACHOVÁ, Praha 1998.
- Gesta Hludowici imperatoris.* In: Thegan – Die Taten Kaiser Ludwigs, Astronomus – Das Leben Kaiser Ludwig. Hrsg. von Ernst TREMP, MGH SSrG 64, Hannover 1995.
- Chronographia regum francorum.* II. 1328-1380. Ed. H. MORANVILLÉ (=Société de l'histoire de France 262) Paris 1893.
- Korunovační řád českého krále.* In: Karel IV. Literární dílo. Praha 2000.
- Korunovační řád českých králů.* Praha 1941.
- Kronika Beneše Krabice z Weitmile.* In: Kroniky doby Karla IV. Vyd. Marie BLÁHOVÁ, s. 173-254.

- Kronika Františka Pražského*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Vyd. Marie BLÁHOVÁ, s. 55-168.
- Le pontifical romano-germanique du dixième siècle*. I. *Le Texte*. Edd. Cyrille VOGEL – Reinhard ELZE, (=Studi e Testi 226) Città del Vaticano 1963.
- Maiestas Carolina: der Kodifikationsentwurf Karl IV. für das Königreich Böhmen von 1355*. Hrsg. von Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER, (=Veröffentlichungen des Collegium Carolinum; Bd. 74) München 1995.
- Monumenta Erphesfurtensia (saec. XII. XIII. XIV.) Cronica s. Petri erfordensis moderna*. In: MGH SSrG 42. Ed. Oswald HOLDER-EGGER, Hannover-Lipsko 1899, s. 117-369.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Tomus I. *Acta Clementis VI. 1342-1352*. Praha 1903.
- Ordines Coronationis Franciae. Texts and Ordines for the Coronation of Frankish and French Kings and Queens in the Middle Ages*. I. Ed. by Richard A. JACKSON, Philadelphia 1995.
- Ordines Coronationis Franciae. Texts and Ordines for the Coronation of Frankish and French Kings and Queens in the Middle Ages*. II. Ed. by Richard A. JACKSON, Philadelphia 2000.
- Ordines coronationis imperialis. Die Ordines für die Weihe und Krönung des Kaisers und der Kaiserin*. MGH Fontes iuris germanici antiqui in usum scholarum IX, Hrsg. von Reinhard ELZE, Hannover 1960.
- Ordo ad coronandum regem Boemorum*. Vyd. Josef CIBULKA v: *Český řád korunovační a jeho původ*. (=Knihovna Časopisu katolického Duchovenstva, Nová řada, 1) Praha 1934, s. 76-98.
- Ottokars österreichische Reimchronik*. MGH Deutsche Chroniken 5, 2, ed. Josef SEEMÜLLER, Hannover 1893.
- Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie*. In: FRB IV. Ed. Josef EMLER, Praha 1884, s. 3-337.
- Przibiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*. In: FRB V., Edd. Josef EMLER – Jan GEBAUER, Praha 1893, s. 2-326.
- Přibíka z Radenína, řečeného Pulkava, Kronika česká*. In: *Kroniky doby Karla IV.* Vyd. Marie BLÁHOVÁ, s. 269-444.
- Řád korunování krále českého a královny*. In: *Spisové císaře Karla IV.* Vyd. Josef EMLER, (=Památky staré literatury české IV.) Praha 1878, s. 73-108.
- Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum*. In: MGH SS XXV., ed. Oswald HOLDER-EGGER, Hannoverae 1880, s. 679-718.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*. I. 1526-1545. Praha 1877.

Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, sv. 2. Edd. Jiří DAŇHELKA – Karel HÁDEK – Bohuslav HAVRÁNEK – Naděžda KVÍTKOVÁ, Praha 1988.

Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum. Bd. I., ed. Academia Caesarea Vindobonensis. Wien, 1864-1899.

The „Traité du sacre“ of Jean Golein. Ed. by Richard A. JACKSON. Proceedings of the American Philosophical Society 113, 1969, s. 305-324.

Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. In: MGH SS NS IX. Ed. Robert HOLTZMANN, Berlin 1935.

Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum. In: MGH SS XXII. Ed. Ernst EHRENFEUCHTER, Hannover 1872, s. 483-528.

Vavřince z Březové kronika husitská. In: FRB V. Ed. Jaroslav GOLL, Praha 1893, s. 327-534.

Vita Caroli quarti. In: FRB III. Ed. Josef EMLER, Praha 1882, s. 325-417.

Ordo coronandi regis Poloniae. In: Collectanea ex Archivo Collegii historici. IX. Vyd. Stanisław KUTRZEBA, Krakow (1909-1913).

Literatura:

- ALTHOFF, Gerd: *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt 2003.
- ALTHOFF, Gerd: *Wer verantwortete die „artistische“ Zeichensetzung in Ritualen des Mittelalters?* In: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, s. 93-104.
- ANGENENDT, Arnold: *Rex et Sacerdos. Zur Genese der Königsalbung*. In: *Tradition als historische Kraft. Interdisziplinäre Forschungen zur Geschichte des frühen Mittelalter*. Hrsg. von Norbert Kamp – Joachim Nollasch, Berlin-NewYork 1982, s. 100-118.
- BAK, János M.: *Introduction: Coronations Studies – Past, Present, and Future*. In: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, s. 1-15.
- BAUTIER, Robert-Henri: *Sacres et couronnements sous les carolingiens et premiers capétiens. Recherches sur la genèse du sacre royal français*. *Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France*, 1987, s. 7-56.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Kroniky doby Karla IV*. Praha 1987, s. 556-594.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Odras státní ideologie v oficiální historiografii doby předhusitské*. FHB 12, 1988, s. 269-282.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Panovnické genealogie a jejich politická funkce ve středověku*. SAP 48, 1998, s. 11-47.
- BLOCH, Marc: *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*. Praha 2004.
- BOBKOVÁ, Lenka: *7. 4. 1348. Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV*. Praha 2006.
- BOBKOVÁ, Lenka: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.a (1310-1402)*. Litomyšl-Praha 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b (1310-1402)*. Litomyšl-Praha 2003.
- BONNE, Jean-Claude: *Image du sacre*. In: *Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis*, s. 91-226.
- BOUMAN, Cornelius A.: *Sacring and Crowning. The Developement of the Latin Ritual for the Anointing of Kings and Coronation of an Emperor before the Eleventh Century*. Groningen-Djakarta 1957.
- BOUREAU, Alain: *Les cérémonies royales françaises entre la performance juridique et compétence liturgique*. *Annales ESC* 1991/6, s. 1253-1264.

- BOUREAU, Alain: *Ritualité politique et modernité monarchique*. In: L'État ou le roi. Les fondations de la modernité monarchique en France (XIVe-XVIIe siècles). Textes réunis par Neithard Bulst – Robert Descimon – Alain Guerreau, Paris 1996, s. 9-25.
- BROWN, Elisabeth A. R.: „*Franks, Burgundians, and Aquitanians*“ and the Royal Coronation Ceremony in France. (=Transactions of the American Philosophical Society vol. 82, pt. 7) Philadelphia 1992.
- BRÜHL, Carlrichard: *Kronen- und Krönungsbrauch im frühen und hohen Mittelalter*. HZ 234, 1982, s. 1-31.
- BUC, Philippe: *Nach 754. Warum weniger die Handelnden selbst als eher die Chronisten das politische Ritual erzeugten*. In: Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit. Hrsg. von Bernhard Jussen, München 2005, s. 27-37.
- BUC, Philippe: *The Dangers of Ritual. Between Early Medieval Texts and Social Scientific Theory*. Princeton 2001.
- BUCHNER, Maximilian: *Zur Datierung und Charakteristik der altfranzösischen Krönungsordnungen*. ZRGA 31, s. 360-423.
- CAROZZI, Claude: *Du baptême au sacre de Clovis selon les traditions rémoises*. In: Clovis, histoire et mémoire. La baptême de Clovis, son écho à travers l'histoire. Sous la dir. de Michel Rouche, Paris 1997, s. 29-43.
- CIBULKA, Josef: *Český řád korunovační a jeho původ*. (=Knihovna Časopisu katolického Duchovenstva, Nová řada, 1) Praha 1934.
- Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*. Ed. by János M. BAK, Berkeley – Los Angeles – Oxford 1990.
- CORSEPIUS, Katharina: *Aachener „Karlsthron“ zwischen Zeremoniell und Herrschermemoria*. In: Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich, s. 359-375.
- ČERNÝ, Pavel: *Kodex vyšehradský, „korunovační charakter“ jeho iluminované výzdoby a některé aspekty „politické teologie“ 11. století*. In: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Red. Bořivoj Nechvátal – Jiří Huber – Jan Kotous, Kostelní Vydří 2001, s. 32-56.
- ČORNEJ, Petr: *Pohaslý lesk panovnického majestátu v porevolučních Čechách*. In: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám. Uspořádaly Lenka Bobková – Mlada Holá, Praha-Litomyšl 2005, s. 99-122.
- DEVISSE, Jean: *Le sacre et le pouvoir avant les Carolingiens, l'héritage wisigothique*. In: Le sacre des rois. Actes du Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnements royaux (Reims 1975). Paris 1985, s. 27-38.

- ECO, Umberto: *Desatero způsobů snění o středověku*. In: O zrcadlech a jiné eseje. Praha 2002, s. 101-116.
- EICHMANN, Eduard: *Die Kaiserkrönung im Abendland. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des Mittelalters; mit besonderer Berücksichtigung des kirchlichen Rechts, der Liturgie und der Kirchenpolitik*. I-II., Würzburg 1942.
- EICHMANN, Eduard: *Die sog. Römische Königskrönungsformel*. Historischer Jahrbuch 45, 1925, s. 516-555.
- EICHMANN, Eduard: *Königs- und Bischofsweihe*. (=Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse, 1928, 6. Abhandlungen) München 1928.
- ELZE, Reinhard: *Königskrönung und Ritterweihe. Der Burgundische Ordo für die Weihe und Krönung des Königs und der Königin*, in: Institutionen, Kultur und Gesellschaft im Mittelalter. Festschrift für Josef Fleckenstein zu seinem 65. Geburtstag. Hrsg. von Lutz Fenske, Werner Rösener und Thomas Zotz, Sigmaringen 1984, s. 327-342.
- ELZE, Reinhard: *The Ordo for the Coronation of Roger II. of Sicily. An Example of Dating by Internal Evidence*. In: Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual, s. 165-178.
- ENGSTOVÁ (=KUBÍNOVÁ), Kateřina: *Osudy evangeliáře Cim 2 a plenáře v pražské katedrále. Korunovační evangeliář českých králů?* In: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka, Vyd. Eva Doležalová, Jan Hrdina a Jan Kahuda. Praha 2001, s. 77-94.
- ENRIGHT, Michael J.: *Iona, Tara and Soissons. The Origin of the Royal Anointing Ritual*. Berlin 1985.
- FILLITZ, Hermann: *Die Reichskleinodien – Ein Versuch zur Erklärung ihrer Entstehung und Entwicklung*. In: Heilig-Römisch-Deutsch. Das Reich im mittelalterlichen Europa. Hrsg. von Bernd Schneidmüller und Stefan Weinfurter. Dresden 2006, s. 133-161.
- FOLZ, Robert: *Les saints rois du Moyen Age en Occident (VIe-XIIIe siècles)*. (=Société des Bollandistes) Bruxelles 1984.
- FOLZ, Robert: *Les trois couronnements de Charles le Chauve*. Byzantion LI, 1981, s. 93-111.
- FRIED, Johannes: *Die Königserhebung Heinrichs I. Erinnerung, Mündlichkeit und Traditionsbildung im 10. Jahrhundert*. In: Mittelalterforschung nach der Wende 1989. Hrsg. von Michael Borgolte (=HZ Beihefte, Neue Folge 20), München 1995, s. 267-318.
- FÜGEDI, Erik: *Coronation in Medieval Hungary*. In: Týž: Kings, Bishops, Nobles, and Burghers in Medieval Hungary. Ed. by János M. Bak, London 1986, s. 159-189.
- GABORIT-CHOPIN, Danielle: *Regalia. Les instruments du Sacre de rois de France*. Paris 1987.

- GIEYSZTOR, Alexander: *Gesture in the Coronation Ceremonies of Medieval Poland*. In: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, s. 152-164.
- GRAUS, František: *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*. Köln 1975.
- HAGEMAN, Mariëlle: *Between the Imperial and the Sacred: The Gesture of Coronation in Carolingian and Ottonian Images*, in: *New Approaches to Medieval Communication*. Ed. by Marco Mostert, (=Utrecht Studies in Medieval Literacy 1) Turnhout 1999, s. 127-165.
- HAVELKA, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895-1989*. Praha 2001.
- HEDEMAN, Anne D.: *The Commemoration of Jeanne d'Evreux's Coronation in the Ordo ad Consecrandum at the University of Illinois*. In: *Essays in Medieval Studies: Proceedings of the Illionis Medieval Association 7*, 1990, s. 13-28.
- HERGEMÖLLER, Bernd-Ulrich: *Cogor adversus te. Drei Studien zum literarisch-theologischen Profil Karls IV. und seiner Kanzlei*. Warendorf 1999.
- HILSCH, Peter: *Die Krönungen Karls IV.* In: *Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen*. Hrsg. von Ferdinand Seibt, München 1378, s. 108-111.
- HOFFMANN, Erich. *Coronation and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia*. In: *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, s. 125-151.
- HOMOLKA, Jaromír: *Ráno a večer. Počátek korunovačního ceremoniálu podle řádu Karla IV.* In: *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, k vydání připravili Martin Nodl a Petr Sommer ve spolupráci s Evou Doležalovou*, Praha 2004, s. 169-188.
- HRBEK, Jiří: *Rituál jazyka - jazyk rituálu. Příspěvek k politické komunikaci raného novověku na příkladu českých barokních korunovací*. FHB 22, 2006, s. 211-266.
- CHADRABA, Rudolf: *Profetický historismus Karla IV. a přemyslovská tradice*. In: *Carolus Quartus*. Red. Václav Vaněček, Praha 1984, s. 421-452.
- Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*. Hrsg. von Marion STEINECKE und Stefan WEINFURTER, Köln-Weimar 2004.
- JACKSON, Richard A.: *De l'influence du cérémonial byzantin sur le sacre des rois de France*. In: *Byzantion* LI, 1981, s. 201-210.
- JACKSON, Richard A.: *Manuscripts, Texts and Enigmas of Medieval French Coronations Ordines*. In: *Viator* 23, 1992, s. 35-71.
- JACKSON, Richard A.: *Vivat rex. Histoire des sacres et couronnements en France*. Strasbourg - Paris 1984.

- JACKSON, Richard A.: *Who wrote Hincmar's Ordines?* Viator 25, 1994, s. 31-52.
- JACKSON, Richard: *Les manuscript des ordines de la bibliotheque de Charles V, roi de France*. In: *Le Moyen Age* 82, 1976, s. 67-88.
- JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české*. Sv. 1. *Od nejstarších dob až do období pobělohorského*. Praha 1910.
- KADLEC, Jaroslav: *Die homiletischen Werke der Prager Magisters Nikolaus von Louny*. Augustiniana 23, 1973, s. 242-270.
- KALISTA, Zdeněk: *Karel IV. Jeho duchovní tvář*. Praha 1971.
- KAVKA, František: *Karel IV. Historie velkého vladaře*. Praha 1998.
- KAVKA, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. Díl I. (1355-1364), Praha 1993.
- KEJŘ, Jiří: *Korunovace krále Vladislava II.* ČČH 88, 1990, s. 641-660.
- KOTRBA, Viktor: *Kaple svatováclavská v pražské katedrále*. Umění VIII, 1960, s. 329-356.
- KRÁSA, Josef: *Rukopisy Václava IV.* Praha 1974.
- KRÁSA, Josef: *Zobrazení české koruny*. Umění 4-5, 1994, s. 267-274.
- KUBÍNOVÁ, Kateřina: *Dosud přehlížené svědectví o Přemyslových opánkách a mošně a o korunovaci českých králů*. In: *Ars vivendi*. Professori Jaromír Homolka ad honorem. Praha 2006, s. 79-83.
- KUBÍNOVÁ, Kateřina: *Imitatio Romae. Karel IV. a Řím*. Praha 2006.
- KULECKI, Michał: *Ceremoniał intronizacyjny Przemyślidów w X-XII wieku*. Przegląd Historyczny 75, 1984, s. 441-451.
- LANOË, Guy: *L'ordo de couronnement de Charles le Chauve à Sainte-Croix d'Orléans (6. juin 848)*. In: *Kings and Kingship in Medieval Europe*. Ed. by Anne J. Duggan. London 1993, s. 41-68.
- LE GOFF, Jacques: *La structure et le contenu idéologique de la cérémonie du sacre*. In: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis*, s. 19-35.
- LE GOFF, Jacques: *Reims, ville du sacre*. In: *Les lieux de mémoire*, tome II, *La nation*, vol. 1, Éd. Pierre Nora, Paris, (=Bibliothèque des Histoires), 1986, s. 89-184.
- LE GOFF, Jacques: *Saint Louis*. In: *Héros du Moyen Âge, le Saint et le Roi*. Paris 2004, s. 173-983.

- Le pontifical romano-germanique du dixième siècle. III. Introduction générale et Tables.* Edd. Cyrille VOGEL – Reinhard ELZE, (=Studi e Testi 269) Città del Vaticano 1972.
- Le sacre des rois. Actes du Colloque international d'histoire sur les sacres et couronnements royaux (Reims 1975).* Paris 1985.
- Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis : d'après le manuscrit latin 1246 de la BNF.* Jacques LE GOFF...[et al.] avec collaboration de Monique GOULLET. (=Le temps des images) Paris 2001.
- Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr.Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám.* Uspořádaly Lenka BOBKOVÁ – Mlada HOLÁ, Praha-Litomyšl 2005.
- LOMBARD-JOURDAN, Anne: *Fleur de lis et Oriflamme. Signes célestes du royaume de France.* Paris 1991.
- LOSERTH, Johann: *Die Krönungsordnung der Könige von Böhmen.* in: Archiv für österreichische Geschichte 54, 1876, s. 9-36.
- MALAŤÁK, Demeter: *Korunovace přemyslovských králů.* In: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky. Brno 2006, s. 47-66.
- MALAŤÁK, Demeter: *Korunovace Vratislava II.* ČMM 121, 2002, s. 267-286.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – EBEN, David: *Organizace liturgického prostoru v bazilice sv. Víta.* Castrum Pragense 2, 1999, s. 227-238.
- MCKITTERICK, Rosamond: *History and Memory in the Carolingian World.* Cambridge 2004.
- MENDL, Bedřich: (rec.) *Jos. Cibulka, Český řád korunovační a jeho původ.* ČČH 42, 1936, s. 370-376.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – SPUNAR, Pavel: *Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistář prvního českého krále.* Praha 2006.
- MIODOŃSKA, Barbara: *Dekoracja malarska rękopisu Kroniki czeskiej Přebíka z Radenína w zbiorach Biblioteki Czartoryskich w Krakowie.* In: Rozprawy i sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie IX, 1968, s. 43-56.
- NECHUTOVÁ, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400.* Praha 2000.
- NELSON Janet L.: *The Earliest Surviving Royal Ordo: Some liturgical and Historical Aspects.* In: Politics and Ritual in Early Medieval Europe, s. 341-360.
- NELSON Janet L.: *Um 801. Warum es so viele Versionen von der Kaiserkrönung Karls des Großen gibt.* In: Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit. Hrsg. von Bernhard Jussen, München 2005, s. 38-54.

- NELSON, Janet L.: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*. London 1986.
- NELSON, Janet L.: *Ritual and Reality in the Early Medieval Ordines*. In: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, s. 329-339.
- NELSON, Janet L.: *Symbols in Context: Rulers's Inauguration Rituals in Byzantium and the West in the Early Middle Ages*. In: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*. London 1986, s. 259-283.
- NELSON, Janet L.: *The Lord's Anointed and the People's Choice: Carolingian Royal Ritual*. In: *Rituals of royalty. Power and Ceremonial in Traditional Societies*. Eds. by David Cannadine and Simon Price, Cambridge 1987, s. 137-180.
- NELSON, Janet L.: *The Second English Ordo*. In: *Politics and Ritual in Early Medieval Europe*, s. 361-370.
- O'MEARA, Carra Ferguson: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France ; British Library MS Cotton Tiberius B. VIII*. London 2001.
- OPPENHEIMER, Francis: *The Legend of the Sainte Ampoule*. London 1953.
- OTAVSKY, Karel: *Sankt-Wenzelskrone im Prager Domschatz und die Frage der Kunstauffassung am Hofe Kaiser Karls IV.* (=Europäische Hochschulschriften 28) Bern - Frankfurt a. M. - New York - Paris - Wien 1992.
- PALAZZO, Éric: *La liturgie du sacre*. In: *Le Sacre royal à l'époque de Saint Louis*, s. 37-89.
- PALAZZO, Éric: *Liturgie et société au Moyen Âge*. Paris 1999.
- PASTOUREAU, Michel: *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*. Paris 2004.
- PODLAHA, Antonín – ŠITTLER, Eduard: *Chránový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*. Praha 1903.
- RIGAUDIÈRE, Albert: *Pouvoir et institutions dans la France médiévale*. Tome II. *Des temps féodaux aux temps de l'État*. Paris 1994.
- ROGGE, Jörg: *Die deutschen Könige im Mittelalter. Wahl und Krönung*. Darmstadt 2006.
- ROŽEK, Michał: *Polskie koronacje i korony*. Kraków 1987.
- RYCHTEROVÁ, Pavlína: *Rituály, rity a ceremonie. Teorie rituálu a jejich reflexe v medievistickém bádání*. In: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Brno 2006, s. 11- 23.
- SEIBT, Ferdinand: *Karel IV. Císař v Evropě (1346-1378)*. Praha 1999.
- SEMMLER Josef: *Der Dynastiewechsel von 751 und die fränkische Königssalbung*. (=Studia Humaniora) Düsseldorf 2003.

- SCHMIDT, Roderich: *Die Einsetzung der böhmischen Herzöge auf den Thron zu Prag*. In: Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter. Hrsg. von Helmut Beumann u. Werner Schröder, (=Nationes 4) Sigmaringen 1978, s. 439-463.
- SCHMUGGE, Ludwig: *Das Pontifikale des Bischofs Albrecht von Sternberg*. Mediaevalia Bohemica 3, 1970, s. 49-86.
- SCHNEIDMÜLLER, Bernd: *Konsensuale Herrschaft. Ein Essay über Formen und Konzepte politischer Ordnung im Mittelalter*. In: Reich, Regionen und Europa im Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Peter Moraw. Hrsg. von Paul-Joachim HEINIG u.a. (=Historische Forschungen 67), Berlin 2000, s. 53-87.
- SCHRAMM, Percy Ernst: *Der König von Frankreich. Das Wesen der Monarchie von 9. zum 16. Jahrhundert. Ein Kapitel aus der Geschichte des abendländischen Staates 1-2*. Darmstadt ²1960.
- SCHRAMM, Percy Ernst: *Die Krönung bei den Westfranken*. In: Kaiser, Könige und Päpste II., s. 140-168.
- SCHRAMM, Percy Ernst: *Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung*. Darmstadt 1937.
- SCHRAMM, Percy Ernst: *Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. I.-IV., Stuttgart 1968-71.
- SCHREUER, Hans: *Die rechtlichen Grundgedanken der französischen Königskrönung. Mit besonderer Rücksicht auf die deutschen Verhältnisse*. Weimar 1911.
- SCHREUER, Hans: *Noch einmal über altfranzösische Krönungsordnungen*. ZRGA 32, 1911, s. 1-40.
- SCHREUER, Hans: *Über die altfranzösische Königskrönungen*. ZRGA 30, 1909, s. 142-192.
- SKÝBOVÁ, Anna: *České královské korunovační klenoty*. Praha 1982.
- SOT, Michel: *Hérédité royale et pouvoir sacré avant 987*. Annales ESC, mai-juin 1988, s. 705-733.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*. Praha 1979.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Lucemburské koncepce českého státu a jejich přemyslovské kořeny*. Sborník historický 24, 1976, s. 5-51.
- SPĚVÁČEK, Jiří: *Václav IV. (1361-1419). K předpokladům husitské revoluce*. Praha 1986.
- Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně. K vydání připravil Martin WIHODA ve spolupráci s Demeterem MALAŤÁKEM, Brno 2006.
- ŠEDINOVÁ, Hana: *Drahokamy Svatováclavské kaple*. Praha 2005.

- ŠMAHEL, František: *Cesta Karla IV. do Francie. 1377-1378*. Praha 2006.
- ŠMAHEL, František: *Královské slavnosti ve středověkých Čechách*. In: Týž: *Mezi středověkem a renesancí*. Praha 2002, s. 107-132.
- ŠUSTA, Josef: *Karel IV. Za císařskou korunou 1346-1355*. (=České dějiny II/4) Praha 1948.
- TRAMPEDACH, Kai: *Kaiserwechsel und Krönungsritual im Konstantinopel des 5. und 6. Jahrhunderts*. In: *Investitur- und Krönungsrituale. Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich*, s. 275-290.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *O co skutečně jde v českém dějepisectví*. In: *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha 2005, s. 100-119.
- UHLÍŘ, Dušan: *Literární prameny svatováclavského kultu a úcty ve vrcholném a pozdním středověku*. Praha 1996.
- ULLMANN, Walter: *Der Souveränitätsgedanke in den Krönungsordines*. In: *Festschrift Percy Ernst Schramm zum 70. Geburtstag*. Bd. I., Wiesbaden 1964, s. 72-89.
- URBÁNEK, Rudolf: *K české pověsti královské*. ČSPS 23/1915, s.1-28, 49-68, 81-98; 24/1916, s. 8-14, 49-65; 26/1918, s. 10-47.
- VAN GENNEP, Arnold: *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1997.
- VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 2. 1197-1310*. Praha 2000.
- VANÍČEK, Vratislav: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 3. 1250-1310*. Praha 2002.
- VLNAS, Vít: *Josef Cibulka (1886-1968) Kunsthistoriker: zwischen Resistenz und Zusammenarbeit*. In: *Prager Professoren 1938-1948: Zwischen Wissenschaft und Politik*. Hrsg. von Monika Glettler und Alena Míšková, (=Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, 17) Essen 2001. s. 153-173.
- VOGEL, Cyrille: *Medieval Liturgy. An Introduction to the Sources*. Washington 1986.
- WAITZ, Georg: *Die Formeln der deutschen Königs- und der Römischen Kaiser-Krönung vom zehnten bis zum zwölften Jahrhundert*. In: *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 18, 1872, s. 1-92.
- YANNOPOULOS, Panayotis: *Le couronnement de l'empereur à Byzance. Rituel et fond institutionnel*. Byzantion LI, 1981, s. 71-92.
- ZIMMERMANN, Michel: *Les sacres des rois wisigoths*. In: *Clovis, histoire et mémoire. La baptême de Clovis, son écho à travers l'histoire*. Sous la dir. de Michel Rouche, Paris 1997, s. 9-29.

ŽEMLIČKA, Josef: „*Král jak ubohý hříšník svých poklesků litoval v pláči*“ *Václav II., Zbraslav a svatý Ludvík IX.* In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, k vydání připravili Martin Nodl a Petr Sommer ve spolupráci s Evou Doležalovou, Praha 2004, s. 193-210.

ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. Praha 1997.

ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha 2002.

ŽEMLIČKA, Josef: *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha 2005.

Elektronické a internetové zdroje:

Lexikon des Mittelalters, [CD-ROM] Weimar 2000.

Manuscriptorium [online]. [cit. 2007-02-22] Dostupné z WWW: <<http://www.manuscriptorium.com>>.

Monumenta Germaniae Historica digital [online]. [cit. 2007-04-25] Dostupné z WWW: <<http://dmgh.de/>>.

X. PŘÍLOHY

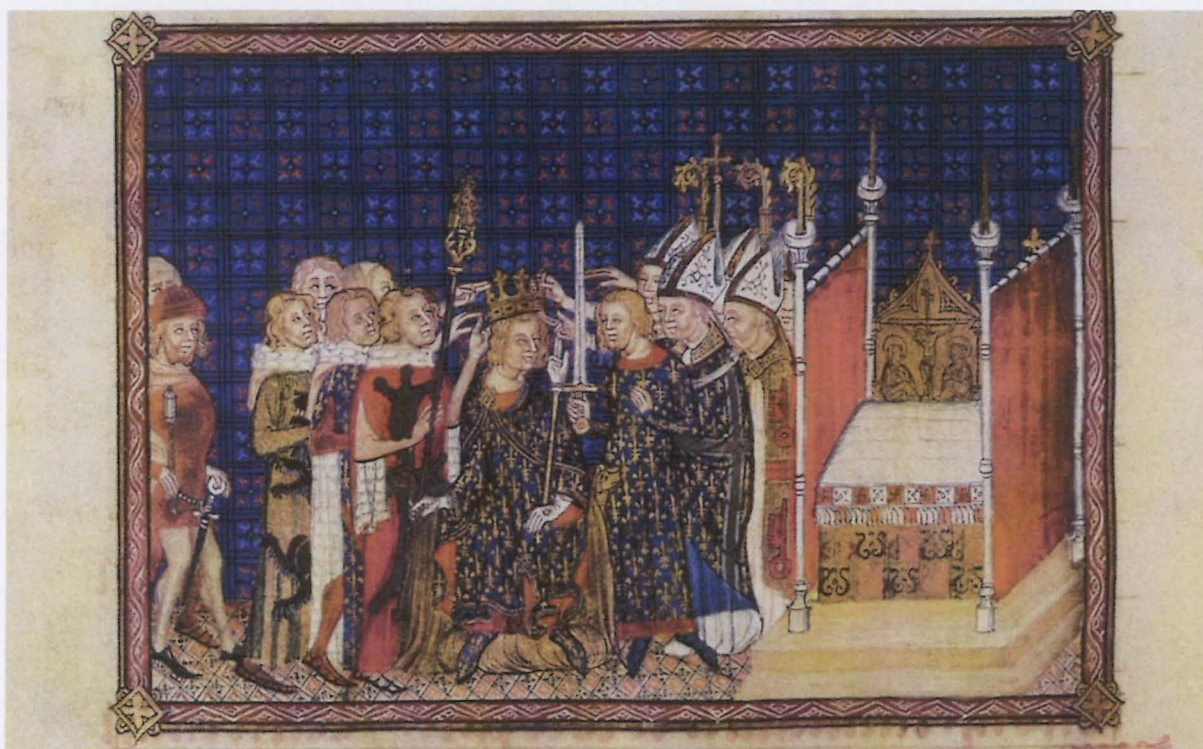
1) Mladý král (Kraków, Muzeum narodowe, Biblioteka książąt Czartoryskich, ms. 1414, s. 3.).
 Repro z knihy KRÁSA *Rukopisy Václava IV.*, s. 106.

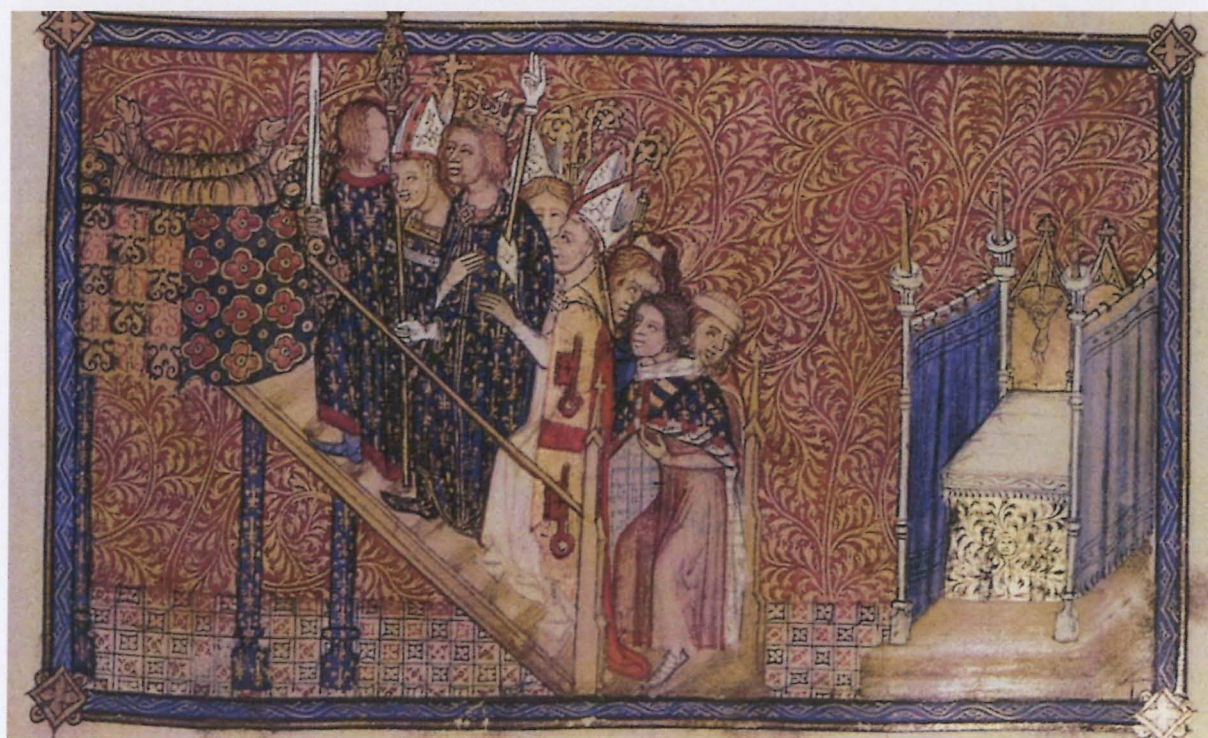
2) Průvod se sv. Ampulí (Paris, BNF ms. 1246, fol. 4). Repro z knihy *Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis*.

3) Pomazání krále (BNF ms. 1246, fol. 17). Repro z knihy *Le Sacre royal a l'époque de Saint Louis*.

4) Pairové přidržují korunu na králově hlavu (London, British Library, ms. Cotton Tiberius B. VIII, fol. 59v).
 Repro z knihy O'MEARA: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France.*

5) Pairové vedou krále ke trůnu (London, British Library, ms. Cotton Tiberius B. VIII, fol. 63).
 Repro z knihy O'MEARA: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France.*

Resumé

Předkládaná diplomová práce si kladla za cíl rozšířit možnosti čtení korunovačního řádu Karla IV. (1346-1378) *Ordo ad coronandum regem Boemorum*. Základní analýzu pramene provedl již dříve Josef Cibulka a právě na jeho práci jsme navázali. Snažili jsme se přihlídnout k současné medievistické literatuře, která se korunovacemi a intronizačními rituály v Evropě hojně zabývá. I když hlavním tématem současných prací jsou rituály v raném středověku, lze jejich poznatky využít i pro naše téma.

Shrnuli jsme situaci před nástupem Karla IV., zejména korunovace přemyslovských králů v záznamech kronikářů. Z jejich rozboru nelze dospět k rozhodnutí, zda během 13. století (dříve jistě ne) vznikl přemyslovský korunovační řád. Na základě rozboru řádu, v němž jsme se soustředili na některé zajímavé detaily, jsme došli k závěru, že při vytvoření specifického českého korunovačního řádu byl základ, řád z otonského pontifikálu z 10. století, rozšířen o jednotlivé prvky francouzských řádů 13. století sepsaných za vlády Ludvíka IX. Svátého. Kromě převzetí některých francouzských prvků byl řád obohacen o několik motivů, které odkazují na domácí, přemyslovskou tradici. Podle našeho názoru byly záměrně přidány do textu řádu, aby vznikl specifický korunovační řád, který by umožnil Karlu IV. sdělit tímto textem ideový program jeho domácí politiky. Podle textu korunovačního řádu byl tento program postaven na zdůrazňovaném sepětí s přemyslovskou tradicí. To bylo kromě jiného demonstrováno zařazením průvodu na Vyšehrad nebo zdůrazněním role sv. Václava během korunovace. Francouzská inspirace pak vedla k převzetí některých aktů, především králova přijímání pod obojí způsobou nebo úcta k svatému oleji, jímž měli být král s královnou pomazáni. Výpůjčky z Francie měly především zdůraznit sakrální povahu královské moci. Právě podle francouzského vzoru byly do korunovační ceremonie vloženy konkrétní úkony, které měly vykonávat čeští páni a tak se podílet na legitimizaci nástupu nového českého krále.

Následující korunovace českých králů se neodehrály přesně podle řádu, i když to bylo nejspíš způsobeno okolnostmi, za kterých se konaly. Text řádu byl ještě ve 14. století přeložen do češtiny a dochován v několika opisech. Český korunovační řád byl použit také v Polsku při organizaci tamní korunovace roku 1434.

Nenašli jsme odpovědi na všechny základní otázky stran vzniku textu řádu. Tradičně zdůrazňovaná datace před korunovaci Karla IV. je podle našeho názoru sporná. Aniž bychom popírali možnost, že se tehdejší korunovace odehrála podle podobného schématu, je dost pravděpodobné, že dochovaný text vznikl v pozdějších letech Karlovy vlády. Nese totiž celou

řadu společných znaků s jinými texty sepsanými Karlem samotným nebo na jeho objednávku. Máme zde na mysli např. životopis *Vita Caroli*, Karlovu svatováclavskou legendu nebo kroniku Příbíka Pulkavy z Radenína. Hlavními společnými znaky těchto textů a korunovačního řádu je zdůrazňovaná kontinuita Karlovy vlády s domácí přemyslovskou tradicí. Tyto texty lze vnímat jako celek, jehož společným tématem je panovnický program Karla IV. coby českého krále. Jedním z důvodů jejich sepsání mohl být Karlův vladařský odkaz určený pro jeho následníka, jak nasvědčuje krakovský rukopis korunovačního řádu, v němž je také kronika Příbíka Pulkavy a na první straně textu je iniciála zdobená iluminací mladého krále.

Tyto prvky zakomponované do korunovačního řádu rozšiřují možnosti, jak číst a vnímat tento text. Korunovační řád samotný je v prvním plánu předpisem, jak uspořádat korunovační ceremonii. Vnímáme-li korunovaci jako rituál, pak korunovační řád je návodem, jak jej správně vykonat. V tomto smyslu má text řádu stejnou schopnost sdělit čtenáři myšlenky v něm obsažené jako uskutečněná ceremonie účastníkům a divákům. Na základě těchto argumentů jsme došli k závěru, že Karlův korunovační řád *Ordo ad coronandum regem Boemorum* lze číst jako ritualizovaný panovnický program.

English summary

The present diploma thesis is an attempt to find new ways of interpreting the Charles IV.'s coronation ordines text (*Ordo ad coronandum regem Boemorum*). The rudimentary analysis of this source was already accomplished by Josef Cibulka and it is precisely his work which served us as a basis. We attempted to take into account the contemporary medievalist literature which deals with coronation and intronization rituals in Europe abundantly. Even though the main topic of the contemporary works are rituals of the early Middle Ages, their conclusions can be helpful for our thesis as well.

We have described the situation before Charles IV.'s accession, especially the chroniclers' descriptions of the Přemyslid coronations. The analysis of these sources doesn't provide us sufficient information to decide whether a Přemyslid's coronation *ordines* text existed in the 13th century (surely not before) or not. Basing ourselves on the coronation ordines text analysis we have come to the conclusion that the Czech coronation ordines text was modeled on the ground of the Otonian coronation *ordines* text from the 10th century and was extended with several elements from the French ordines text from the 13th century which were created during the reign of Saint Louis IX. Beside the French inspiration, the Czech coronation ordines text was enriched with certain motifs embedded in the autochthonous, Přemyslid tradition. In our opinion, these details were added to the text in order to create a specific coronation ordines text which would allow Charles IV. to communicate the ideological programme of his internal policy. According to the coronation ordines text, this programme was based on the highlighted association with the Přemyslid tradition. This association was demonstrated by the procession to Vyšehrad or by the accented role of Saint Wenceslas in the coronation ritual. The French inspiration lead to the adoption of certain acts as the communion *sub specie utraque* or the veneration of the saint oil. The French borrowings were meant to emphasize the sacral nature of the royal power. The French ordines inspired also several acts performed by the Czech noblemen who participated on the legitimization of the next czech king.

The subsequent coronations of Czech kings didn't follow this coronation ordines text, what was caused by the circumstances under which they took place. Yet in the 14th century, the text was translated to Czech and he has preserved in several copies. The Czech coronation ordines text was used also in Poland, for the coronation of 1434.

We weren't able to answer all questions connected with the genesis of the Czech coronation ordines text. The traditional conviction which puts its origins before the coronation of Charles IV. is rather controversial in our opinion. We do not contest that this coronation could have followed a very similar pattern, but still, the preserved text was probably created during the later years of Charles' reign. More common features with others text created or inspired by Charles IV. can be found in the coronation ordines text. We mean particularly the biography *Vita Caroli*, the Saint Wenceslas legend or the chronicle of Přibík Pulkava of Radení. The main common features of these texts is the emphasized continuity of Charles' reign with the autochthonous Přemyslid tradition. These texts can be seen as one unit whose common topic is Charles' ideological programme of the czech king. One of possible reasons for the creation of this text is a legacy to his successor which is manifested in the manuscript Cracow from by an illumination of a young king.

These elements incorporated into the coronation ordines text offer new perspectives of interpretation of this text. The coronation ordines text is primarily a prescript of the coronation ceremony. If we understand the coronation as a ritual, then coronation ordines text is a prescript how to perform it. In this sense, the coronation ordines text has an equal ability to communicate to its reader the very same ideas as the coronation itself. Basing ourselves on these arguments we came to the conclusion that Charles' coronation ordines text *Ordo ad coronandum regem Boemorum* can be understood as a ritualized ideological programme of his reign.

[illegible]